

**T. C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**ESNAFLARDA MESLEK AHLAKI ve DİNDARLIK
(ISPARTA ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Merve UYSAL
1430206014**

**Danışman
Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ**

Isparta-2016

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Merve UYSAL	
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri	
Tez Başlığı	Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık (Isparta Örneği)	
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)		
<p>Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 27/05/2016 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;</p> <p>☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²</p> <p>ile aşağıdaki kararı almıştır.</p> <p>☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez KABUL edilmiştir. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ³ kararlaştırılmıştır. ☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin REDDEDİLMESİ⁴ kararlaştırılmıştır.</p>		
TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Prof. Dr. Kemalettin TAŞ/ SDÜ	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Ramazan UÇAR/ SDÜ	
Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Ali ALBAYRAK/AKDENİZ	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gerekçini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrenci, yeni tez konusu belirler.

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ESNAFLARDA MESLEK AHLAKI VE DİNDARLIK (ISPARTA ÖRNEĞİ)” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Merve Uysal
24.06.2016

ÖZET

ESNAFLARDA MESLEK AHLAKI ve DİNDARLIK ISPARTA ÖRNEĞİ

Merve UYSAL

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 109 sayfa, Isparta, 2016.

Danışman: Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ

Bu çalışma iş dünyasında önemi giderek artan meslek ahlakı ve din ilişkisi çerçevesinde temellendirilmiş, meslek ahlakının açıklanmasında dindarlığın önemli bir değişken olduğu düşünülmüştür. Bu bağlamda din-dindarlık ve ahilik kültürünün temel prensipleri doğrultusunda iş yaşamında günümüz esnaflarının meslek ahlakı ve dindarlık görüşleri değerlendirilmiştir.

Çalışma nitel araştırma yöntemi esas alan, genel tarama modelinde yapılandırılmıştır. Araştırmanın çalışma gurubu, Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odasına bağlı 10 inşaat, 13 mobilya olmak üzere toplamda 23 üye işveren katılımcıdır. Veri toplama aracı olarak odak grup görüşme tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada, verilerinin çözümlenmesinde içerik analizi ve betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Görüşmenin kayıtları dökümantasyon yöntemi ile verilerin kodlanması, temaların bulunması, bulunan kod ve temaların yorumlanması gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilerin temalar üzerinde kodlayıcılar arası güvenilirlik çalışması, frekans analizi ile sayı ve yüzdeliğe dökülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dindarlık, Meslek Ahlakı, Ahilik Kültürü, Odak Grup, İçerik Analizi

ABSTRACT

TRADES IN ETHICS AND RELIGION (ISPARTA CASE)

Merve UYSAL

Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Philosophy and Science of Religion Studies Department, Thesis Of Master Degree, 109 Pages, June, 2016

Supervisor: Prof. Dr. Kemaleddin TAŞ

This study was based on the business world increasingly important profession within the framework of morality and religion, profession is considered to be an important variable in explaining the moral values of religion. In this context, religion and religiosity and ethics of business life today akhısm trades in line with the principles of culture and piety views it is evaluated.

It is structured in the general screening model based on qualitative research methods. Working group of the study, Isparta Builders Carpenters Furnishers 10 depending on the construction of Tradesmen and Artisans Room, employer participants are 23 members in total, including 13 furniture. The data collection tools in this study using focus group interviews, content analysis and descriptive analysis technique for analyzing the data is used. Interview records coding data with the documentation process, there is the theme, and the theme was carried interpretation of existing code. The data obtained from interviews reliability between coders work on themes, poured the number and percentage of the frequency analysis.

Keywords: Religion, Professional Ethics, Akhısm Culture, Focus Group, Content Analysis.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ	vi
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
3. Araştırmanın Metodolojisi	3
3.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	4
3.2. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Çözümlemesi	4
3.3. Verilerin Değerlendirilmesi	5

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Sosyolojik Açıdan Dindarlık.....	7
1.2. Din, Dindarlık ve Ekonomi.....	12
1.3. Meslek Ahlakı.....	22
1.3.1. Genel Olarak Meslek Ahlakı.....	22
1.3.2. Meslek Ahlakı ve Çalışma İlişkisi.....	26
1.3.3. Dinler ve Meslek Ahlakı	29
1.3.3.1. Protestan Meslek Ahlakı.....	29
1.3.3.2. İslam’ da Meslek Ahlakı.....	33
1.3.4. İslamda Meslek Ahlakının Parametreleri	39
1.3.4.1.1. Çalışma	39
1.3.4.1.2. Toplumun Dengesi: Sosyal Adalet	42
1.3.4.1.3. Emek	44
1.3.4.1.4. Ahlâk.....	45
1.3.4.2. İşçi-İşveren İlişkileri.....	47

1.4. Esnaflık ve Meslek Ahlakı.....	49
1.4.1. Esnaf Örgütlenmeleri	51
1.4.1.1. Loncalar	52
1.4.1.2. Kooperatifler.....	53
1.4.1.3. Ahilik.....	55

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI ve YORUMLAR

2.1. Örneklem Grubun Olgusal Kimliği	64
2.1.1. Cinsiyet.....	64
2.1.2. Yaş.....	64
2.1.3. Eğitim Durumu.....	64
2.1.4. Medeni Durum	65
2.1.5. Çocuk sayısı	65
2.1.6. Dinle İlgili Konularda Başvurulan Kaynak.....	66
2.2. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkinin Odak Grup Görüşme Analizi.....	66
2.2.1. Esnaflarda İş Yaşamı Kavramına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular	66
2.2.2. Esnaflarda Çalışma Zorunluluğuna İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular	67
2.2.3. Esnaflarda Eşitlik-Adalet Kavramına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular	69
2.2.4. Esnaflarda Sosyal Çevrelerine Yakınlarını Çalıştırma Kavramına İlişkin Bulgular	71
2.2.5. Esnaflarda İyi Niyeti Suistimal Kavramına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular	72
2.2.6. Esnaflarda Helal Lokma Yeme Kavramına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular	74
2.2.7. Esnaflarda Dini Kaideler Kavramına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular.....	76
2.2.8. Esnaflarda Çok Çalışmanın İbadet Olduğu Kavramına İlişkinin Ortaya Çıkan Bulgular	78
2.2.9. Esnaflarda “Rızkın Onda Dokuzu Ticarettedir” Hadisi Hakkında Ortaya Çıkan Bulgular	80
2.2.10. Esnaflarda Dini İçerikli Tabelanın Dindarlık Göstergesi Olduğuna İlişkin Bulgular.....	82

2.2.11. Esnaflarda Yoğun İş Temposu Kavramına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular ...	84
2.2.12. Esnaflarda Nefis Kavramına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular	86
2.2.13. Esnaflarda Dünyaya Meyletme, Dini Yaşantıyı İhmal Kavramlarına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular	88
2.2.14. Esnaflarda Çalışmadaki Sorumluluk Kavramının Allah’a Karşı Olmasına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular	90
2.2.15. Esnaflarda “İşçinin Ücretini Alın Teri Kurumadan Ödeyiniz” Hadisi Hakkında Ortaya Çıkan Bulgular	91
SONUÇ	93
BİBLİYOGRAFYA	97
EKLER	105
ÖZ GEÇMİŞ	109

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Örneklem Grubun Cinsiyete Göre Dağılımı.....	64
Tablo 2. Örneklem Grubun Yaş Dağılımı.....	64
Tablo 3. Örneklem Grubun Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....	64
Tablo 4. Örneklem Grubun Medeni Duruma Göre Dağılımı	65
Tablo 5. Örneklem Grubun Çocuk Sayısına Göre Dağılımı.....	65
Tablo 6. Örneklem Grubun Dinle İlgili Konularda Başvurduğu Kaynağa Göre Dağılımı	66
Tablo 7. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İş Yaşamı Algılarının Kodlanması	66
Tablo 8. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İş yaşamı Algılarına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar	67
Tablo 9. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Çalışma Zorunluluğu Kavramının Kodlanması	67
Tablo 10. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Çalışma Zorunluluğu Kavramına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar	68
Tablo 11. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İşyerinde Eşitlik-Adalet Algısının Kodlanması.....	69
Tablo 12. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İşyerinde Eşitlik-Adalet Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar.....	70
Tablo 13. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Kendi Sosyal Çevrelerine Yakın Olan Kişileri Çalıştırma Tercihinin Kodlanması.....	71
Tablo 14. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Kendi Sosyal Çevrelerine Yakın Olan Kişileri Çalıştırma Tercihine İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar	72
Tablo 15. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Çalışanların İyi Niyetini Suistimal Ettiği Algısının Kodlanması	72
Tablo 16. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Çalışanların İyi Niyetini Suistimal Ettiği Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar	73
Tablo 17. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “Helal Lokma Yeme” Tabiri Ahlaki Bir Değer Algısının Kodlanması.....	74
Tablo 18. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “Helal Lokma Yeme” Tabiri Ahlaki Bir Değer midir? Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar	75
Tablo 19. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Dini Kaidelerin Çalışma Prensiplerinde Önemli Bir Yer Tuttuğu Algısının Kodlanması	76

Tablo 20. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Dini Kaidelerin Çalışma Prensiplerinde Önemli Bir Yer Tuttuğu Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar	77
Tablo 21. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Üretim ve Kazanç İçin Çok Çalışmak Bir İbadet Olabilir Algısının Kodlanması	78
Tablo 22. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Üretim ve Kazanç İçin Çok Çalışmak Bir İbadet Olabilir mi Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar	79
Tablo 23. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “Rızkın Onda Dokuzu Ticarettedir” Hadisi Hakkında Düşünceleriniz Nelerdir Algısının Kodlanması	80
Tablo 24. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “Rızkın Onda Dokuzu Ticarettedir” Hadisi Hakkında Düşünceleriniz Nelerdir Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar	81
Tablo 25. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İş Yerine Dini İçerikli Tabela Asmak Bir Dindarlık Göstergesi Algısının Kodlanması	82
Tablo 26. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İş Yerine Dini İçerikli Tabela Asmak Bir Dindarlık Göstergesi Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar	83
Tablo 27. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Yoğun İş Temposunun İnanca İbadet Hayatına Etkisi Algısının Kodlanması	84
Tablo 28. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Yoğun İş Temposunun İnanca İbadet Hayatına Etkisi Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar	85
Tablo 29. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İşveren Kendi Nefsi İçin İstedliğini Çalışan İşçi İçin de İstemeli Algısının Kodlanması	86
Tablo 30. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İşveren Kendi Nefsi İçin İstedliğini Çalışan İşçi İçin de İstemeli Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar	87
Tablo 31. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Dünyaya Gereğinden Fazla Meyletme, Dini Yaşantıyı İhmal İle Çalışma Kavramı Arasındaki Algının Kodlanması	88
Tablo 32. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Dünyaya Gereğinden Fazla Meyletme, Dini Yaşantıyı İhmal İle Çalışma Kavramı Arasındaki Algıya İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar	89
Tablo 33. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “Çalışmadaki Sorumluluk Herşeyin Ötesinde ve Her şeyden Önce, İnsanın Bütün İşlediklerini Gören Allah'a Karşı Olmalı Algısının Kodlanması	90
Tablo 34. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “Çalışmadaki Sorumluluk Herşeyin Ötesinde ve Her şeyden Önce, İnsanın Bütün İşlediklerini Gören Allah'a Karşı Olmalı Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar	91

Tablo 35. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “İşçinin Ücretini Alın Teri Kurumadan Ödeyiniz” Hadisi Çalışma Yaşamında İşçi-İşveren İçin Önem Algısının Kodlanması	91
Tablo 36. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “İşçinin Ücretini Alın Teri Kurumadan Ödeyiniz” Hadisi Çalışma Yaşamında İşçi-İşveren İçin Önem Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar.....	92

ÖNSÖZ

Ahlak, insanların kurduğu bireysel ve toplumsal ilişkilerin temelini oluşturan değerleri, kuralları doğru-yanlış ya da iyi-kötü gibi ahlaki açıdan araştıran bir felsefe disiplini dir. Meslek ahlakı ise bu disiplininin bir alt dalıdır. İnsan yaşamının büyük bir parçasını oluşturan meslek yaşamının da kendine göre kuralları ve bir etik anlayışı vardır. Bu anlayış çerçevesinde meslek ahlakı, meslek yaşamındaki davranışları yönlendiren, neyin yapılacağı neyin yapılmayacağı konularında rehberlik eden etik prensipler ve standartların toplamı şeklinde ifade edilebilir. Aynı meslekte bireylerin veya kuruluşların bir araya gelmesiyle kurulan meslek gruplarının, meslek ahlâk kurallarının uygulanmasında önemli bir rolü vardır. Bu kurallar ne kadar sağlam ve teşkilatlı kurulmuş olurlarsa, meslek ahlâkı açısından vicdanlar üzerindeki otoritesi de o derece fazla olur ve meslek ahlâkı da o kadar gelişir.

Çalışmamız teorik ve uygulama şeklinde iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinin kavramsal çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. İkinci bölüm olan araştırmanın uygulama ve yorumlar kısmında ise demografik özellikler, odak grup görüşmesi analizi ve yorumlanması, kavram sıklığının frekans analizi olarak tablollaştırılması yapılmıştır.

Bu araştırmanın konusunun belirlenmesinde, hazırlanmasında ve sonuçlandırılmasında kısaca; her aşamasında desteğini bir an olsun eksik etmeyen, akademik hayata başladığım günden beri hayat felsefesi ve yönlendirici yönüyle hem akademik hem de sosyal anlamda beni yetiştirmeye çaba gösteren değerli danışman hocam Prof. Dr. Kemaleddin Taş'a, din sosyolojisi alanını farklı açılardan değerlendirmeme yön veren Prof. Dr. Ramazan Uçar'a, her sohbetinden keyif aldığım akademik alana yönelmemde desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Habil Şentürk'e en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak bütün hayatım boyunca yanımda olan, her anlamda beni destekleyen aileme, fikirleriyle bana yol gösteren araştırma görevlisi Handan Berköz'e, idealist kişiliğiyle beni etkileyen doktora öğrencisi teyzem Gülay Korkmaz Çetin'e şükranlarımı sunarım.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayi devriminin batı toplumlarında meydana getirdiği hızlı değişmelerle birlikte toplumların ahlaki ve sosyo-kültürel yapılarında, kişilerin davranış ve düşüncelerinde önemli değişmeler meydana gelmiştir. Türkiyedeki dini hayata ve dindarlık olgusuna baktığımızda da toplumsal değişmelerin etkili olduğu bir yapı ile karşı karşılaşıyoruz. 19. yüzyıldan sonra sanayileşmenin hız kazanmasıyla iş yaşamında değişmeler olmuş, sanayileşme öncesi ticaret ve iş ahlakı anlayışı ile sanayileşme sonrası ticaret ve iş ahlakı düşüncesinde farklılıklar meydana gelmiştir. Bu değişmeler içindeki gel-gitlerle iş yaşamındaki ahlaki ölçütler ve dindarlık da değişimlere maruz kalmıştır.

Peter Madsen'in deyişiyle meslek ahlakını tanımlamak, "çiviye taş duvara mihlamak" kadar zor bir sorundur. Çünkü bu kavramla neyin ifade edildiği konusunda genel kabul görmüş bir görüş yoktur. Benzer şekilde meslek ahlakının belirli ve sınırları çizilmiş bir alanını göstermek de güçtür.¹

Meslek ahlakı, mesleki davranışla ilgili neyin doğru neyin yanlış olduğunu, neyin haklı haksız olduğu hakkında inançlara dayalı ilkeler ve kurallar topluluğudur. Değerler ve davranışlar arasındaki tutarlılık kişisel bütünlüğün, işe saygı ise sorumluluğun ve meslek ahlakına bağlılığın göstergesidir.² Bu bağlamda iş hayatında karşılaşılan tüm ahlaki sorunlar, uygulamalı bir alan bilgisi olan meslek ahlakının konu alanına girer. Bu sorunlar, çalışanlar arasında olduğu gibi; çalışanlarla yöneticiler arasında, işletmeyle alışverişte bulunanlar ya da işletmeyle diğer çevresel faktörler arasında da olabilir.³

Meslek ahlakı gibi dinde günlük yaşantımızda, sosyal hayatta referans sağlayıcı bir fonksiyon görmektedir. Yaşam boyunca karşılaşılan bir çok olayın

¹ Mevlüt Kaya-Semra Çinemre, "Çırakların Dini İnançlarına Göre İş Ahlakı Düzeylerinin İncelenmesi (Ordu İli Örneği)" *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, Sayı: 1, s. 8.

² Emile Durkheim, *Meslek Ahlakı*, (Çev.: Mehmet Karasan), MEB Yayınevi, İstanbul, 1962, s. 9.

³ Mahmut Arslan, *İş ve Meslek Ahlakı*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012, s. 19.

anlamlandırılması noktasında, dinin dışında ve onun yerini doldurabilecek hiçbir profan mutlak değer mevcut değildir. Din, bir toplum içerisindeki salt dini işlevlerinin ötesinde, önemli tamamlayıcı toplumsal fonksiyonları da yerine getirmektedir.⁴

Meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde, dinin ahlak üzerindeki etkisi ya da ahlakın dini kaynağı, nispeten kolay anlaşılır bir problemdir. Ama dinin üzerine kurulacağı bir fitri sayfiyetin, daha doğrusu dindarlığın ya da dini değerlerin, üzerine inşa edileceği sağlam bir ahlaki zeminin gereği biraz daha zor anlaşılır gibi görünmekle beraber, oldukça önemlidir. Ahlak günlük yaşamımızda birtakım tercihlerin dile getirildiği ve tartışma konusu edildiği bir alan iken, din saygıyla ve istenerek bağlanılan bir otoritenin varlığı ve kutsallığı ön planda gelmektedir. Bu iki alan arasında bir ilişki kurulunca; dinde dualarımızın ve ibadetlerimizin objesi olan Allah, ahlak alanında gözetilmesi gereken kutsal bir otorite olarak karşımıza çıkar. Bu durumda dini inançlarımız ahlaki tercihlerimizde etkin rol oynamakta, ahlaki değerleride mutlak ve kutsal bir otoritenin desteğini alınca yeni bir boyut kazanmaktadır.⁵

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde araştırmamız, esnaflarda meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinin olup olmadığını, dinin ahlak üzerindeki rolünü ve etkisini veriler vasıtasıyla ele almaktır. Araştırmada temel problem olarak esnaflarda meslek ahlakı ile dindarlık arasında ilişki var mıdır? sorusu cevaplanmaya çalışılmaktadır. Araştırmada iş yaşamında din ve dindarlık ile meslek ahlakı kavramı ilişkilendirilmeye çalışılmış, dindarlığın esnafların meslek ahlakı üzerindeki etki derecesi, araştırmamızın örneklem grubu çerçevesinde ve belirlenen metodoloji vasıtasıyla analiz edilmeye çaba gösterilmiştir.

⁴ Kemaleddin Taş, *Üniversite Gençlerinin Dindarlık Kriterleri*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 17-18.

⁵ Enver Uysal, *Dindarlığın Ahlaki Temeli Üzerine Bazı Düşünceler*, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, 2005, s. 45.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmamızın amacı, Isparta örnekleminde meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisini ortaya koymaktır. Bu Araştırmada elde edilecek veriler doğrultusunda dinin meslek ahlakı üzerindeki etkisini belirlemek, temel amaçlar arasındadır. Bu amaçla Çalışmanın günümüz esnaflarının iş yaşamlarında meslek ahlakı kurallarının oluşturulmasına katkıda bulunabileceği düşünülmektedir.

Ülkemizde yaşanan hızlı sosyal değişme ve gelişmeler din ve dindarlık ile ilgili konulara bakış açısını önemli ölçüde etkilemiş, meslek ahlakı ile ilgili yeni tutumların oluşmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bu araştırma, esnafların meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisindeki bakış açılarını tasvir etme açısından bir öneme sahiptir.

Meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisini konu edinen bu araştırmada din ve çalışma hayatının şekillenmesinde önemli etkileri olması kuvvetle muhtemel bir özellik arz eden, beden ve emek gücüne dayanan İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odasına üye olan işverenler örneklem olarak seçilmiştir. Dolayısıyla örneklem grubumuzdan elde edilecek bulgular, esnafların iş yaşamlarında meslek ahlakı ve din ilişkisine yönelik ipuçları sağlayacaktır.

3. Araştırmanın Metodolojisi

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, evren ve örnekleme, veri toplama aracı ve verilerin çözümlenmesine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Bu çalışma nitel araştırma yöntemini esas alan, genel tarama modelinde yapılandırılmıştır. Tarama modelleri, geçmişteki ya da şu andaki bir durumu var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır.⁶

Araştırma Isparta ili merkezde Esnaflar ve Sanatkarlar Odası Birliğine bağlı İnşaatçılar, Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odasına üye olan esnafların meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisine yönelik düşüncelerinin belirlenmesi

⁶ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Bilim Kitap Kırtasiye Yayınevi, Ankara, 2007, s. 77.

amacıyla odak grup görüşmesi, dökümantasyon yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmelerinde küçük bir grup ile araştırma problemi doğrultusunda hazırlanan bir dizi sorular hakkında onların düşüncelerine yönelik sorular sorulur. Öncelikle grup görüşmelerinde sorulara verilen yanıtlar, gruptaki bireylerin etkileşimleri sonucu oluşur. Gruptan bir bireyin soruya verdiği yanıtın diğer bireyler tarafından duyulması, onlara, kendi düşüncelerini verilen bu yanıt çerçevesinde oluşturma fırsatı verir. Grup süreçlerinin örneğin; bireysel görüşmelerle karşılaştırıldığında, dinamizmi ve yaratıcılığı nedeniyle odak grup görüşmeleri yoluyla araştırmanın problemleri hakkında daha derin ve zengin bilgiye ulaşma imkanı vermektedir.⁷

3.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odasına üye olan esnaflar oluşturmuştur. Çalışmanın amacı olan sorun alanlarının belirlenmesinde esnaflara ulaşma kolaylığı açısından odanın uygun olacağı düşünülmüştür. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örnekleme alınmış olan bireylere, araştırma ve odak grup görüşmelerinin yeri ve zamanı hakkında bilgi verilmiştir. Toplam 27 kişi ile bireysel görüşme gerçekleştirilmiş ancak bunlardan 4'ü araştırmada ses kayıt cihazı kullanılacağına belirtilmesi dahilinde araştırmaya katılmayı kabul etmemiştir. Araştırmanın çalışma grubu; 10 inşaat, 13 mobilya sektöründe çalışan toplam 23 üye işvereni temsil etmektedir. Odanın izni ve üyelerin yazılı onayları alındıktan sonra çalışmaya başlanmıştır.

3.2. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Çözümlemesi

Kalitatif araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanmış olan açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış odak grup görüşme formu kullanılmıştır. Kılavuzun ilk bölümünde; araştırmaya katılan esnafların kişisel özelliklerini tanımlayıcı soruları, ikinci

⁷ Ali Yıldırım- Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırmalar*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2008, s. 152-163.

bölümde; esnafların meslek ahlakında dindarlık düzeylerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Odak grup görüşmeleri, her biri 8 ile 10 kişi arasında değişen 3 ayrı esnaf grubuna uygulanmış ve her bir grup, toplam 3 oturumdan oluşmuştur. Her oturumdaki görüşme süresi ise 90 ile 120 dakika arasında değişmiştir. Oturumlarda kayıt cihazı kullanılmış ve bir gözlemci bulundurulmuştur. Gözlemci, üyelerin sözsüz etkileşim durumlarını süreç boyunca yazılı olarak kayıt etmiştir. Her bir oturumun sonunda, gözlemci ve araştırmacının kayıtları ile oturuma ilişkin yazılı döküm gerçekleştirilmiştir.

3.3. Verilerin Değerlendirilmesi

Odak grup görüşme tekniği kullanılarak verilere ulaşılması planlanan bu araştırmada verilerinin çözümlenmesinde içerik analizi ve betimsel analiz tekniği kullanılmış, bulgular uygun görülen ve gerekli olan yerlerde nicelleştirilerek (sayı kullanılarak) sunulmuştur.

Verilerin içerik analiziyle incelenmesinin nedenleri:

- Temel amacının toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmak olması,
- İçeriklerle ilgili ortak ve sistematik verilere ulaşmayı öngörmesi,
- Mevcut metinlerin nitel ve nicel boyutlarından hareketle bilinmeyen sosyal gerçeğe yönelik çıkarım yapmak istemesi,
- Esas olarak birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirerek bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyecek yorumlamaya fırsat vermesi,
- Verileri daha derin bir işleme tabi tutması gibi özelliklerinden kaynaklanmaktadır.⁸

Verilerin değerlendirilmesi; kodlanması, ilgili temaların bulunması, bulunan kod ve temaların organize edilmesi ve yorumlanması olarak dört aşamada

⁸ Yıldırım- Şimşek, 2008, s. 178.

gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular ilgili temalara göre üyelerin sözlü ifadeleri ile sunulmuş, sorunların görülme sıklığını belirlemek amacıyla frekans analizi kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Sosyolojik Açıdan Dindarlık

Dindarlık, izafi bir kavramdır ve din ile dinî davranış tanımlamalarından bağımsız olarak ele alınamaz. Hatta din kavramı ile dinî davranışın tanımında ortaya çıkan çeşitlilik ve bunlardan kaynaklanan belirsizlikler çoğu kez dindarlık kavramı için de geçerlidir. Bu tanımlar, sadece dinin özüne ve dini algılayana göre değil, dini yorumlayanın bakış açısına göre de farklılık gösterebilir. Dindarlık genel olarak “bireysel”lik ile çerçevelenir. Bu bağlamda dindarlık, ‘dinin insan hayatına nüfuz derecesi’ şeklinde de tanımlanabilir.

Bir kimsenin dindar olduğunun vurgulanması, onun dini içselleştirdiği; dinî emir, tavsiye ve yasaklara bireysel düzlemde uyduğunun bir göstergesidir. Hatta dini, gündelik hayatında toplumsal denetleyici olarak kabul ettiği ve kendi yaşayışının bir göstergesi haline getirdiği anlamına da gelir.⁹ Dindar bir kişinin, her türlü davranışında, dinî saiklerin etkisiyle Tanrı ya da kutsalla kurduğu ilişkiler, onun bütün dünyevi ilişkilerinin merkezini oluşturur.¹⁰

Din sosyolojisi araştırmalarında “dindar olma” kavramının birçok tanımı yapılmıştır.¹¹ Johnstone’a göre dindarlık tanımı, dinin tanımı esas alınarak yapılabilir. Ona göre din, dinî grup üyeleri tarafından paylaşılan kutsal ve aşkın güçlere inanmaya odaklanmış inançlar ve pratikler bütünüdür. Dindar ise belirli aşkın ve kutsal şeylere inanan, bu inançlar doğrultusunda belirli aktiviteler yapan ve dinî bir grup üyesi olan herkesi kapsamaktadır. Ünver Günay ise dindarlığı, “kutsal olanın yahut özel bir formu olmak itibariyle belli bir dinin muayyen bir zaman ve şartlarda

⁹ Necdet Subaşı, *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 43.

¹⁰ Nurten Kınter, “Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2008, s. 192.

¹¹ M. Emin Köktaş, *Türkiye’de Dinî Hayat*, İşaret Yayınları, İstanbul, 1993, s. 62-67.

belli bir kişi veya grup ya da toplum tarafından yaşanması olarak”, kısaca “yaşanan din” şeklinde tanımlanmaktadır.¹²

Sosyologlar, dindarlığın tanımındaki zorluğu anlayabilmek için iki yaklaşım geliştirmişlerdir. Nitekim, Batı’da yapılan bazı empirik din sosyolojisi çalışmalarında dindarlık, dinî grup üyeliği ve bireysel tutumlardaki dinî farklılaşma esasına bağlı olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Birinci yaklaşımın merkezinde, insanların dinî organizasyonlar veya gruplarla bağlantıları yer alır. Bu yaklaşımdan hareket eden bazı sosyologlar, insanların tutum ve davranışlarındaki farklılıkları, dinî grupla ilişkilerine göre gözlemeye ve ölçmeye teşebbüs etmişlerdir. Teknik olarak bu yaklaşım, dindarlıktan daha çok organizasyonun ve dinî grupların kendisine odaklanır. İkinci yaklaşımda ise bireysel özellikler, eğilimler ve bazı değişkenler vasıtasıyla dindarlık tanımlanmaktadır. J. Wach, G. Mensching ve G. Van Der Leeuw gibi din sosyologları üzerinde önemli tesiri bulunan Rudolf Otto’nun din tanımını esas aldığımızda; Otto dini, “korkutucu ve büyüleyici sır” olarak ifade ettiği “din kutsalın tecrübesidir” olarak tanımlamaktadır.¹³ Bu tanım, dini tecrübenin objektifliliği üzerinde ısrar etmekte ve onun yalnızca subjektif tabiatı üzerindeki psikolojik nazariyelere karşı koymaktadır. Her ne kadar din psikolojik bir vakıa olmasından dolayı bireyi ilgilendirsede, aynı zamanda sosyal bir vakıa olmasından dolayı toplumu da ilgilendirmektedir.¹⁴ Bu nedenle, dine yönelik böyle bir tanımlama girişimi, hem onun toplumsal tezahür biçimlerinin belirlenmesinde önemli bir açılım sağlamakta, hem de dindarlığın tanımlanmasına yönelik bir kapı aralamaktadır. Buradan hareketle, dindarlık olgusunun, yaşanan ya da tecrübe edilen dine tekabül ettiği söylenebilir. Başka bir ifadeyle dindarlık, “kutsal olanın yahut onun özel bir formu olmak itibarıyla belli bir dinin muayyen bir zaman ve şartlarda belli bir kişi veya grup ya da toplum tarafından yaşanmasıdır”.¹⁵

¹² Ünver Günay, “Dindarlığın Sosyolojisi”, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, (Ed. Ünver Günay-Celaleddin Çelik), Karahan Kitabevi, Adana, 2006, s. 22.

¹³ Yakup Coştu, Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım “Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2009/1, Cilt: 8, Sayı: 15, s. 121.

¹⁴ Joachim Wach, *Din Sosyolojisi*, (Çev.: Ünver Günay), MÜİFV Yayınları, İstanbul, 1995, s. 37.

¹⁵ Günay, 2006, s. 22.

Dindarlık tanımlarından hareketle sosyolog Max Weber' de, tabakalaşma-din ilişkisi bağlamında dindarlığı ikili bir ayrıma tabi tutar. O bu ayrımı “statü tabakalaşması” şeklinde kavramlaştırır ve şu dikotomik ayrımı yapar:¹⁶ “Virtüöz¹⁷ dindarlığı”ve “Kitle dindarlığı”. Weber’in buradaki ifadesi “kitle”den kastedilen dinsel “müzikaliteye” sahip olmayanlardır, yoksa dünyevi-maddi statü sıralamasında altta kalanlar kastedilmemektedir.¹⁸ Aynı zamanda burada (ve tabi bizim araştırmamızda) sözü edilen tabaka, ekonomik ve siyasal faktörlerden çok “kültürel farklılıklardan” kaynaklanan ve sonuçta kendisini belli bir din anlayışı ile şekillendiren genel kapsamlı bir kavramdır. Virtüöz-kitle (ya da aşağıda değineceğimiz gibi alt-üst, büyük-küçük, popüler-normatif, vb.) ifadeleri ile “ulema-halk” farklılığı anlatılmak istenmektedir. Nitekim Weber, ulema-halk karşıtlığına da değinir. Weber, din bilginlerinin halkın tipik (mistik, asketik, çilekeş) arzularına, onlardan destek bulabilmek için taviz verdiğini söyler: “Din virtüözleri, kitlelerin manevi ve maddi desteğini sağlamak ve elde tutabilmek için, isteklerini günlük hayatın elverdiği dinselliğe uydurmak zorunda kalmışlardır. Hemen bütün doğulu dinlerde virtüözite, kitlelerin büyüsel bir gelenek içinde saplanıp kalmasına rıza göstermişlerdir”.¹⁹

Yukarıdaki açıklamalara göre dindarlığı tanımlamaya çalışırsak onun dinselğin öznel dünyasında kullanılan bir kavram olduğunu söyleyebiliriz. Bir kişinin dindar olduğunu vurgulamak ise, onun kendi inanç alanı içindeki bireysel gerçeklik durumu hakkında da bir bilgiye sahip olunduğu anlamına gelmektedir. İnançın ruhsal ve fiziksel işaretleri içerisinde birey, tanrısal gerçekliğe kendi sosyal konumu içinde bağlanmakta, gündelik hayatın bütün etkilerini koruyan bir realite içinde dini, kendi yaşamının bir göstergesi haline getirmektedir. Nitekim günlük yaşam stratejileri içinde dine atfedilen emir ve yasaklara bireysel düzlemde uyulmakta, öte yandan da din, toplumsal yaşamın merkezine konularak gündelik hayat denetlenmektedir.²⁰ Bu açıdan da, kişilerin ibadet alışkanlıkları, davranış ve

¹⁶ Mustafa Arslan, “Dinsel Boyutluluğun Sosyolojik Bağlamı: Faktör Analitik Bir Çalışma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, 2002, Sayı: 4, s. 162.

¹⁷ Herhangi bir konuda uzmanlaşmış, ustalaşmış kişi ya da sınıf

¹⁸ Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, (Çev. Taha Parla), İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 365.

¹⁹ Weber, 1996, s. 366.

²⁰ Subaşı, 2004, s. 43.

tutumlarında olduğu gibi aynı zamanda aile yaşamı ve kamusal düzenle ilgili olan davranış ve tutumlarına yönelik bir dindarlık değerlendirmesi yapılabilmektedir.²¹

Sosyal bilimciler insanla beraber var olan bir bakıma onun ayrılmaz bir parçası olarak varlığını sürdüren din üzerine çalışmalar yapmışlar, onu anlamak için farklı yaklaşımlar ve yöntemler sergilemişlerdir. Bazıları doğrudan dini anlamaya çalışırken, bazıları onun insan hayatındaki yerini belirlemek için çaba harcamışlardır. Aslında bunları birbirinden tamamen ayırmak pek mümkün görülmemekle birlikte yapılan çalışmaların farklı disiplinlere ait kişilerin adını taşıması, birbirinden tamamen ayrılmış gibi görülmelerine neden olmuştur.

Din sosyolojisinde 1960'ların başlarına kadar, dindarlık problemi üzerine bazı tartışmalar yapılmaya gelmiştir. Bu yıllarda sosyologlar, Katoliklik, Protestanlık ve Yahudilik gibi büyük dinî guruplar arasındaki tutum, davranış ve kanaat farklılaşmalarını göstermeye çalışırken, bu kadar büyük ve kendi içerisinde bile oldukça karmaşık önemli farklılaşmaları barındıran bu kategorileri, bütünüyle açıklamanın güç olduğunu fark etmişlerdir. Bu yüzden Glock ve Stark'ı takip eden birçok sosyolog dindarlığın, eğitim, ekonomi, siyaset, etnisite gibi değişik değişkenlerle ilişkileri üzerine yoğunlaşarak, araştırma stratejilerini geliştirmeye bakarlar. Bu yaklaşımı, ilk kez Protestan mezhepleri üzerine uygulayan Glock ve Stark, bu mezhepler arasında köklü inanç farklılaşmasının olduğunu keşfetmiştir. 1960'lardan itibaren dindarlığın çok boyutlu olarak incelenmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Lenski ise dindarlığı, "sosyo-dinî gurup" ve "dinî yönelim" şeklinde iki boyuta ayırmıştır. Sosyo-dinî grup boyutunu ise birlikte toplu olarak yapılan ibadetlere katılımı işaret eden "cemaate (associational) bağlılık" ve aile, arkadaşlık gibi bireyin ait olduğu sosyal guruplar ve sosyal çevre ile sınırlandırılan, birincil sosyal ilişkilerin dinî hayata etkilerini açıklayan "topluluğa (communal) bağlılık" olarak iki alt boyutta ele almıştır. Aynı şekilde dinî yönelim boyutunu da, ortodoks doktrin, (kiliselerin emrettiği doktrinleri kabul edenler), "zühhd (devotionalism)" (Tanrı ile özel ve kişisel iletişim), olmak üzere iki boyutta incelemiştir. Luckmann, "ayinlere katılım", "kiliseyle subjektif özdeşleşme", "ortodoks", "kilise hizmetlerine

²¹ Cemile Zehra Köroğlu, "Türkiye'de Dini Hayatın İncelenmesi: Bütüncül Bir Yaklaşım", Gümüşhane Üniversitesi, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 84. s. 84.

katılım” şeklinde dindarlığın dört boyutunu belirlemiştir. Luckmann, ortodoks boyutun, “objektif” (doktrin veya normlarla ilgili tutumları niteler), “subjektif” (doktrinin özel yorumunu karakterize eder) şeklinde iki alt boyutunu ayırt etmiştir. Allport’un, 1954 yılında geliştirdiği “dinî yönelim ölçeği”, empirik araştırmalar için öncü bir dindarlık ölçek modeli olarak kabul edilmiştir. Onun teorisine göre dindarlık, “içe dönük” ve “dışa dönük” olmak üzere iki boyuta ayrılmıştır.²²

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde, dindarlık ölçümünde üç farklı yaklaşımın olduğu görülmektedir. Birincisinde dindarlık “içe dönük” ve “dışa dönük” olarak iki grupta ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda dindarlık, yukarıda belirttiğimiz şekilde iki kavram esas alınarak ölçülmektedir. İkincisi dindarlığı çok boyutlu bir fenomen olarak ele alan çalışmalardır. Çok boyutlu dindarlık ölçeklerinin kullanıldığı bu yaklaşımda, kişilerin nasıl bir Hıristiyan, nasıl bir Protestan veya nasıl bir Müslüman olduğu sorularından birine cevap aranmaktadır. Üçüncü yaklaşımda, diğerlerinden farklı olarak, kişilerin dini yönelim düzeyleri düşünce, davranış ve duygu boyutlarında ele alınmaktadır. Dini yönelimlerin ilâhiyat ve sosyal psikoloji açısından teorik bir temele oturtulduğu bu çalışmalarda din, bir yönelim objesi olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımın esas amacı, yönelim objesine karşı bireyin yapmış olduğu değerlendirmenin ifadesi olan tepki ve cevapları, düşünce, davranış ve duygu boyutlarında ölçmektir.²³

Dindarlık ölçümü ile ilgili yaklaşımlara bu şekilde değindikten sonra bu yaklaşımlar merkez alınarak yapılan çalışmalara baktığımızda, bu çalışmaların genellikle Weber’den bu yana süre geldiği gibi dindarın tipolojisine ilişkin bir dizi ideal tip geliştirme uğraşında olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Weber’e göre dindar, toplumun sınıfsal/hegemonyatik yapısı içindeki ekonomik alt- üst oluşların yarattığı bir ilişkisellik içinde tipolojik bir özelliğe kavuşmaktadır. Onun dindar tiplerinde çiftçi, şövalye ve feodal beyler dindarlığı; bürokrasi, burjuva, küçük burjuva, esnaf ve zanaat dindarlığı, proleter alt tabaka dindarlığı veya büyüsel dindarlık, ayinci dindarlık, derviş dindarlığı, dünyevi zühd- uhrevi zühd, şehir dindarlığı ve kır

²² Köroğlu, 2012, s. 85.

²³ A.g.e., s. 86.

dindarlığı gibi kategorilere yer verilmektedir.²⁴ Ülkemizde de bu konuda yapılan çalışmalarda Batı merkezli bu ölçeklerden faydalanılmaktadır ve Weber örneğinde olduğu gibi yeni tipolojiler oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde dini hayatın ölçülmesinde yapılan çalışmalar bulunmaktadır.²⁵

Ülkemizde yapılan dini hayatın ölçülmesi ile ilgili araştırmaları, ölçek geliştirme çabalarını ve yeni tipoloji denemelerini genel olarak değerlendirdiğimizde, yapılan çalışmaların dini hayatın tüm boyutlarıyla araştırılması, yaygın olan dindarlık tipolojilerinin tespit edilmesi, dindarlığın, birey ve toplum düzeyinde gündelik hayatı nasıl etkilediğinin ortaya konulması ve Türkiye dindarlığının kendine özgü saiklerinin gün yüzüne çıkarılması açısından oldukça önemli bir katkı sağladığını söylememiz mümkündür.

1.2. Din, Dindarlık ve Ekonomi

Teorik açıdan dindarlık ve değerler birbirleriyle oldukça ilişkilidir. İnanç vedegerler sistemimizin önemli bir kesimi dinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle din, hem değerler sistemi, hem de ahlâkın döl yatağını oluşturmaktadır.²⁶ Çünkü dinler bir yandan bazı değerlere daha çok önem atfederken, diğer yandan da

²⁴ Necdet Subaşı, “ Türk(ıye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler”, *İslamiyat*, Ankara 2002, Cilt: 5, Sayı: 4, s. 21

²⁵ Bkz. (Kemaleddin Taş, “*Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*”, Alter Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 45-64. Mehmet, Taplamacıoğlu, “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, , Ankara, 1962, C. 10, s. 141-151. Fırat, Erdoğan, “Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusunun Din Psikolojisi Açısından Araştırılması”, (Doktora Tezi), Ankara 1976, s. 32. Mutlu, Kayhan, ”Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyolojide Yöntem Üzerine Tartışma), *İslami Araştırmalar*, Ankara 1989, C. 3, Sayı: 4, s. 195. Veysel, Uysal, “İslami dindarlık ölçeği üzerine bir pilot çalışma” (A pilot study on the Islamic religiosity), *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, Ankara 1995-a, C. 8, Sayı: 3-4, , s. 263-271. Veysel, Uysal, “Dini hayat ve şahsi özellikler (bir alan araştırması), *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 1995-b, S. 2, s. 165–180. Münir Koştaş, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 25, Asım Yapıcı, , “Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana 2002, C. 2, S. 2, s. 75- 119. Ejder Okumuş, *Gösterişçi Dindarlık*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002, s. 42. Ejder Okumuş, “Gösterişçi Dindarlık”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, www. dinbilimleri. com., 2006, C. 6, S. 2, s. 31-32. Erol Erkan, ”Türkiye’de Dindarlığın Tespiti İle İlgili Çalışmalar ve Tahkiki Dindarlığın Ölçülmesi İle İlgili Öneriler”, *EKEV Akademi Dergisi*, 2014, S. 60, s. 135-6. Etyen Mahcupyan, *Osmanlı’dan Postmoderniteye*, Patika Yayıncılık, İstanbul, 2000, 3. baskı, s. 26-27.)

²⁶ Orhan Türkdöğän, *İslam Ekonomik Sistemi ve Weberci Görüşler*, Turan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 13.

mensuplarını belirli değer perspektiflerini izlemeleri yönünde teşvik ederler.²⁷ İnsanın hayat tarzını ve davranışlarını belirleyen değerler bütünü onun dünya görüşünü oluşturur. Kişinin inancı ve dünya görüşü de davranışlarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Çünkü her dinin inanç ve ibadetle ilgili yönlerinin yanı sıra sosyal hayatın diğer yönleriyle ilgili görüşleri de vardır. Her dinin o dine inananlara empoze ettiği pratik davranışlar bütünü olan bir ekonomik ahlâk anlayışı bulunmaktadır.²⁸

Toplumda bu derece etkili olan iki kurumun birbirleriyle ilişkisiz olması düşünülemez. Bu iki kavramın birbirleri ile olan ilişkisi birçok araştırmaya konu edilmiş ve birçok önemli düşünür bu konuda görüş beyan etmiş, bu sayede çeşitli yaklaşımlar meydana gelmiştir. Dinin, iktisadın bağımlı değişkeni olduğunu ortaya koyan yaklaşımda, dini şekillendiren unsurun iktisat olduğu yönünde bir açıklama geliştirilmektedir. Bu temelde din; David Hume ve Sigmund Freud için geri kalmışlığın yol verdiği cahilce bir aldanma/yanılsama, Ludwig A. Feurbach için insanın özünden yabancılaşması, Karl Marx için alt yapı unsurlarının ürettiği bir üst yapı kurumu, Thorstein Veblen için gösterişçi tüketimin ve aylıklığın dışa vurumu, Emile Durkheim içinse toplumla olan rasyonel-fonksiyonel ilişkisi çözümsenecek bir fenomen olmaktadır. Dinin, iktisadi sonuçlar doğuran bağımsız bir değişken olarak ele alındığı analize göreyse iş ahlakı, dürüstlük, güven, tutumluluk, konukseverlik, yardımseverlik vb. gibi kişisel özellikler iktisadi gelişmeye ortam sağlayabilir. İktisadın, dinin bağımlı değişkeni kılındığı yaklaşımların öncelikli hedefi, iktisadın dinî kayıtlarla yeniden yapılandırılması ve böylece iktisadi gelişmenin daha uyumlu ve daha az yıkıcı kılınmasıdır. “Dinin iktisadı” olarak kavramsallaşmış dinî aidiyetlerin iktisadi bir kesitle ele alındığı bu alanda, toplum ve bireyin semavi tercihleri mikro iktisat teorisinin rasyonel çözümlemesine teslim edilmektedir.²⁹ Her iki yaklaşım için de din ve ekonomi kavramları yakın ilişki içindedir. Bu kavramlar toplumsal ve siyasal pratikte zaman zaman çatışmış, zaman zaman da işbirliği içinde olmuşlardır.

²⁷ Ali Ulvi Mehmedoğlu, “Dindarlığın Peşinde, Din Psikolojisinde Araştırma”, Ölçme ve Yorumlama Üzerine, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2006, Cilt: 19, Sayı: 3, s. 475

²⁸ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 390.

²⁹ Özgün Burak Kaymakçı, “Seküler Bir Alan Olarak İktisat ve Din İlişkisi”, *İnsan ve Toplum Dergisi*, 2012, Cilt: 2, Sayı: 4, s. 121-126.

Ekonomik davranış, insani varoluşun temel esaslarından biridir. Ekonomik davranış daima toplumsal bir davranıştır; diğer insanların davranışlarıyla anlamlı bir ilişki içindedir. Max Weber tarafından ele alınan, ekonomik davranışın dini olanla bağımlılığı meselesi, bir toplumun dini hayatının teşekkülünde maddi, ekonomik esasın önemini fazlasıyla ihmal etmesine sebep olmuştur.³⁰ Max Weber'in yaklaşımına göre din, ekonomik faaliyetleri etkinleştirme; özellikle üretimi artırma, tasarrufu değerlendirme, servet üretme sürecini düzenleyen bir kurumdur. Bu açılardan din, çalışıp emek harcanacak, ekonomik bir faaliyette yer edinen dünyanın dikkate almayacak kadar değersiz göreceği bir olgu olmamaktadır.³¹

İnsani varoluşun temel esaslarından biri olarak ekonomik davranışın toplumsal bir davranış olduğunu ifade eden Kehrer, bu davranışın diğer insanların davranışlarıyla anlamlı bir ilişki içinde olduğunu söylemektedir.³² İnsanın inancı, kültürü ve ahlâkı, doğumundan itibaren sosyalizasyon süreciyle, kendinden önceki nesiller tarafından aktarılan değerlerle oluşur. Ekonomi de, aktarılan bu değer kültür ve ahlaktan bağımsız değildir. Zaten kavram olarak ekonomi tarihsel ve sosyal içeriği göz önüne alınmadan tanımlanamaz. Bu nedenle tek ve mutlak bir ekonomiden de söz edilememektedir.³³ İnsanın her ihtiyacını tek başına kendisinin karşılaması mümkün değildir. Sosyal yaşam, insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için birlikte yaşamalarını, iş bölümünü ve bu esnada ekonomik ilişkilere girmelerini gerektirmektedir. Çünkü ekonomik davranışlar toplum hayatı içinde gerçekleşen sosyal vakıalardır.³⁴ F. Sabri Ülgener ekonomik faaliyetleri “ihtiyaç tatmini yolunda, insanla madde, çevre ve zaman arasındaki çok yönlü ilişkilerin toplamı” olarak görür, ayrıca kıt kaynakları bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçlara paylaşırma faaliyeti olarak tanımlar.³⁵ Böylesi kapsamlı bir ekonomik faaliyet tanımı içinde dinin fonksiyonuna baktığımızda, dinin, insanların madde ile ya da genel olarak dünya ile

³⁰ Yasin Aktay- M. Emin Köktaş, (Der.), *Din Sosyolojisi*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 79-80.

³¹ Niyazi Usta, *Ekonomi ve Din*, (Ed.: Niyazi Akyüz, İhsan Çapçioğlu), *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 581.

³² Yasin Aktay- M. Emin Köktaş, 1998, s. 72.

³³ Fuat Ercan, *Toplumlar ve Ekonomiler*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2006, s. 179.

³⁴ Günay, 2000, s. 389.

³⁵ Sabri Ülgener, *Zihniyet ve Din: İslâm Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı*, Der Yayınları, İstanbul, 1981, s. 30.

ilişkisinde bir denge bilinci geliştirme çabasıdır.³⁶ Sosyal kurumlar insanlar arası ilişkilere dayandığı, insanlararası ilişkiler de gelenek ve sosyal yapı tarafından onay görmüş davranış kalıplarından oluştuğu için, ekonomik faaliyetlerin temelinde manevi yapıdan kaynaklanan bir takım ahlâki prensipler hakimdir.³⁷

İnsanın ekonomik varlık yönüne işaret edilerek, üretmenin ve kazanmanın insani değerleri ihmal etmemek kaydıyla insancıl boyutu ve toplumsal önemi vurgulanmalıdır. Bu islam tarafında övülen bir durumdur.³⁸ Ekonomik faaliyet ve ekonomi ahlakından başka din ile kitisat arasındaki ilişki irdelemeye değerdir. İnsan açısından ekonomik etkinliklerin dünya ve ahiret boyutu önemlidir. Din ve iktisat arasındaki ilişki çerçevesinde değerlerin toplumsal yönünü Sabri Ülgener ve Max Weber’ de değinerek ele almak mümkündür.³⁹

Din ve ekonomi ilişkisinde manevi yapıdan kaynaklanan ahlaki prensipler doğrultusunda Ülgener iktisat ahlakının çağın ahlak normları dışında olamayacağını belirtir ve şu şekilde tanımlar: “iktisat ahlakı, gündelik tavır ve davranışlarımız üzerine doğrudur veya eğridir yollu yargılayıcı değer hükümlerinin söz ve deyim halinde ifadelendirilmiş bütünüdür”. Ülgener, “doğru veya eğridir yollu” ifadesini normatif anlamda kullandığını, “söz ve deyim halinde” ifadesi ile de ahlak sisteminin sadece içe kapanık bir nefis muhasebesinden ibaret olmadığını, aynı zamanda farklı davranış kalıplarını oluşturan bir özelliğe sahip olması anlamında kullandığını belirtir. İktisat ahlakı dünya ile ilgili konularda bireylerin sahip oldukları belli tutum ve davranışların tümünü kapsamaktadır.⁴⁰

İktisat ahlakının çıkış noktası olarak din faktörü baş tarafa alınınca iki çelişik unsur sürekli karşı karşıya gelmektedir. Bir tarafta dünya malının insanı Tanrı katında doğru yoldan saptırma tehlikesine karşı zühd ve riyazet, diğer tarafta hayatı en mütevazi şekilde de olsa idame ettirmek için gerekli olan dünya malı ve geçimlik için harcanan çaba. İktisat ahlakı bu iki zıt kutup arasında bazen bir tarafa bazen

³⁶ Usta, 2012, s. 579.

³⁷ Türkdoğan, 1996, s. 83

³⁸ Niyazi Usta, *Ekonomi Ahlakı ve İnsan Kaynağı*, Aktif Yayınları, Erzurum 2001, s. 28-30.

³⁹ Usta, 2001, s. 33-35.

⁴⁰ Ülgener, 1981, s. 23.

diğer tarafa ağırlık vermek suretiyle ikisi arasında denge kurma çabalarının tümü olarak anlaşılabilir.⁴¹

Farklı dünyalardan olan iktisat ile din aynı paralelde ilerledikleri zaman herhangi bir problem çıkmamaktadır. Ortaçağda din ile iktisat arasında bağlantı kurmanın şaşılacak bir yanı yoktu. Çünkü dünya hayatı ile ahirete yönelik bir hazırlık olan din arasında bir değer uyumsuzluğu yoktu. Asıl şaşırtıcı olan din ile “kapitalist zihniyet” gibi birbirine zıt iki farklı dünyanın, başka bir ifade ile tamamen maddi kazanç ve bu dünyaya yönelik bir anlayış olan kapitalist zihniyetle temelde bu dünyayı öbür dünyaya bir hazırlık dönemi olarak gören din anlayışı arasındaki bağlantı ve köklü birlikteliktir.⁴²

Geleneksel İslam yaklaşımı dünyayı ne dışlamış ne de modern kapitalist üretim ilişkilerinde olduğu gibi metalaştırmıştır. Dünya ve dünya ötesi ayrımlar, geleneksel İslam epistemolojisinde herhangi bir yere oturmamaktadır. İslam’da böylesine birbirinden kopuk iki alem tasavvuru yoktur. Müslüman birey dünya ve dünya ötesi alemleri ortak bir “alem” tasavvuru çerçevesinde algılamaktadır. Bu nedenle “alemin” herhangi bir boyutuna karşı dışlayıcı bir davranış sergilemesi düşünülemez. Nitekim Müslümanların ticaretle uğraşması “kibir, gurur ve tahakküm aracı olarak kişinin iç dünyasına hakaret etmeye kalkışmadıkça hoş görüyle karşılanır, teşvik görür”.⁴³

Başlangıçta İslam medeniyetinin ekonomik dünyasında ticari ilişkilere yönelik barışçıl ve olumlu tutumlar bulunmaktadır. Ekonomik girişimciliğe karşı dünyevi etkinlikler ile dinsel bir barış ve antlaşma içinde gerçekleşmektedir. Ticari hayat serbest dolaşım imkanları içinde gelişmektedir. Hıristiyanlığa nazaran, dünyevi alanla daha aktif, olumlu, bilinçli ve pozitif bir ilişki kurulmaktadır. Bu konuda Ülgener, şunları söylemektedir:

“İslam’ın hiç değilse ilk asırlarında ticari hayatın serbestisine ve pürüzsüz gelişmesine ehemmiyet veya pozitif bir telakkinin belirtileri inkar edilemez. İnsan

⁴¹ A.g.e., s. 24.

⁴² A.g.e., s. 16.

⁴³ A.g.e., s. 27.

ortaçağın darlaştırıcı kayıtları dışarısına çıkararak aktivist temayüller İslam Medeniyetinde, Hıristiyanlığa nazaran, dünya işleriyle daha süratli bir barışma ve anlaşmayı mümkün kılmıştır".⁴⁴

İslam iktisadı incelenirken kullanılacak olan usul; vahiyden kaynaklanan ilkelere dayandırılmakta ve akıl yoluyla ulaşılabilecek sonuçların bu ilkeler ışığında değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.⁴⁵ Bu ilkeler doğrultusunda faaliyet gösterecek bir iktisadi yapının daima ahlaki prensipler çerçevesinde işleyecek olması ise; İslam dininin düalist hayat felsefesinden kaynaklanmaktadır.⁴⁶ Buna göre; İslamiyet dünyevi ve uhrevi meseleleri birlikte ele almaktadır. Dünyevi hayatın uhrevi alemde değerlendirilecek bir "imtihan" olduğu inancı, sistemin daima ahlak doğrultusunda işleyecek olmasının güvencesini oluşturmaktadır. Lenin'in; toplumsal eşitsizliklerin her gün yeniden üretilmesi yolunda bir "ruhsal içki" yahut "afyon" işlevi gördüğünü ifade ettiği bu inanç sistemi; ahlakı sadece din alanında tanımlayan anlayışı daha da daraltmakta ve yalnızca bahsedilen düalist hayat felsefesi sınırları içinde bir ahlak mekanizması yapılandırmaktadır. Buna karşılık, kimi araştırmacı ise aynı sistemi demokrasinin İslami sistemdeki tecellisi olarak değerlendirmekte ve dünyevi gücün kullanımının ilahi gücün kontrolü altında gerçekleşmesinin güç kullanımını sınırlandırdığını ileri sürmektedir. Bununla beraber, kontrol yetkisinin bir başka dünyevi güç yerine ilahi güce bırakılması ise "hakiki demokrasi" olarak nitelendirilmektedir.⁴⁷

İslam dininin öngördüğü ekonomik işleyişin yerleşik sistemlerin tümünden daha üstün olduğunu ileri sürmektedir. Nitekim, kapitalizm analizlerinde de; Batının öncelikle zihinsel düzlemde "homoeconomicus" olgusunu yaratmış olduğu belirtilmekte ve sürekli kişisel menfaatleri ve kar maksimizasyonu güdüsüyle hareket eden bu insan tipinin de burjuvazi ve kapitalizmi yarattığı ileri sürülmektedir. Buna karşılık; İslami modelde diğergam (altruist) bir insan tipi tanımlanmış olduğundan kapitalizmin yol açtığı adaletsizliklerin bu sistemde olmayacağı iddia edilmektedir.

⁴⁴ Sabri Ülgener, *Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti*, Mayaş Yayınları, Ankara, 1984, s. 129.

⁴⁵ Ahmet Tabakoğlu, "Gayb İnanıcının Ekonomik Hayata Yansımaları"; *İslam İktisadı*; İstanbul, 2005-a, s. 17- 18.

⁴⁶ Sabahaddin Zaim, "Modern İktisat ve İslam", *Türkiye'nin 21. Yüzyılı- 1*, İstanbul, 2005; s. 488- 489.

⁴⁷ Sabahaddin Zaim, *İslam-İnsan Ekonomisi*, Yeni Asya Yayınları, 1992, s. 172- 173.

Tanımlanan insan tipinde birey; toplum yararını kendi çıkarından üstün tutmakta, üstelik müteşebbis fakat kanaatkar bir nitelik taşımaktadır.⁴⁸ Buna göre; “bir iktisat sujesi olarak müslüman, Allah’a inanan, rasyonel davranıp Allah’a güvenen, sebeplere başvurup Allah’a tevekkül eden, Allah’ın kullarına hizmet şuuru içinde müteşebbis, kul hakkına saygı gösteren, muhteris değil kanaatkar bir insandır.”⁴⁹ İslami yaklaşımın, insana bir iktisat sujesi olarak yüklediği ahlaki değerler; tanımlanmış ideal müslüman ahlakının, ekonomi alanındaki izdüşümlerini teşkil etmektedir.

Batı düşünce sisteminde ekonomik sistemin dinsel yorumu sadece toplumsal kurallar değil, dinsel norm ve değerlerin de önemli oranda payı olduğu görüşü egemen olmaya başlamıştır. Adam Smith ve Max Weber kapitalist sistemin manevi yapısının Protestan Ahlakı olabileceği hususunu vurgulamışlardır. Adam Smith “Ulusların Zenginliğinin Yapısı ve Nedenleri Üzerine Araştırma” adlı eserinde bir ahlak bilimcisi olarak doyum bilmez kazanç hırsını ele almıştır. Max Weber’ de kapitalist sistemin Protestan ahlakının bir ürünü olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁰

Weber, kapitalizmin ruhundan ne anlaşılması gerektiğini açıklamanın zorluklarına dikkat çeker ve “bu terimin kullanımının herhangi bir anlamda ait olabileceği bir nesne bulunabilirse bu yalnızca bir ‘tarihi birey’ olabilir. Yani bizim onların kültür anlamlarının bakış açısı altında kavramsal bir bütün olarak, birleştirdiğimiz ve tarihi gerçeklikte bulunan bağlantıların birleşimi”⁵¹ ifadesini kullanır. Weber’in tasvir ettiği birey, dünyadan elini eteğini çekmiş ve inzivaya çekilmiş kaderci ve teslimiyetçi birey değildir. Sorumluluk anlayışına sahip, mücadele eden ve disiplinli bir hayat tarzına sahip olan bireydir. Farklı bir ifadeyle bir yanda mistik, diğer yanda aktif-riyazetçi (asketik) din anlayışı, biri maddi hayata ve maddi ilişkilere dalmadan ebedi hayata uzanan ve iç huzuru sağlayan bir hayat tarzı, diğeri ise, maddi hazlara ve zevklere; dünyevi cazibelere temelde kapalı

⁴⁸ Ahmet Tabakoğlu, “İslam Ekonomisinin Tarih Boyunca Oluşturduğu Temel Kurumlar”, *İslam İktisadi*, İstanbul, 2005-b, s. 37.

⁴⁹ Tabakoğlu, 2005-b, s. 22.

⁵⁰ Orhan Türkdoğan, *İslam Değerler Sistemi ve Max Weber*, Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 48-49.

⁵¹ Weber, *Protestan Ahlak ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev.: Zeynep Gürata), Ayraç Yayınevi, Ankara, 1999, s. 36-37.

olmakla beraber aktif bir mücadele ve ceht ile bu hayatın zorluklarını aşmayı hedefleyen bir hayat tarzıdır.⁵²

Ülgener’de iktisadi ahlak ve zihniyet kitle ahlak ve itikatlarının taşıdığı sembollerini yansıtan din unsurudur. Weber’de zühdi-riyazet Protestan anlayış, Ülgener’de tasavvuf ve tarikat ahlakına dönüşmektedir. Nasıl zühdi metodu Püritanizm; “dünyadan elini eteğini çekmiş” anlamda değil de, daha ziyade, çok çalışmak ve disiplinli bir hayat görüşüne sahip olmakla Allah’ına yaklaşıyorsa, İslamda bu süreç tasavvuf veya Sufizmle gerçekleşiyordu. Ülgener içinde bu bir gerçektir. Dinin iktisat ahlakı ve zihniyeti üzerinde etkisi, şer’i kurallardan, saf ve öz islamın değilse bile tasavvuf ve tarikat ahlakının izleri etkili olmuştur.⁵³

Weber’e göre iktisat ahlâkı farklı çağ ve zamanlara göre değişiklik göstermiştir. Bazı toplumlarda bu değişiklik olumlu yönde bir gelişme gösterirken bazı toplumlar ise; bu gelişime ayak uyduramayarak çağın gerisinde kalmışlardır. Protestan toplumu bu gelişmeyi en iyi şekilde takip etmiş ve ileri bir toplum seviyesine ulaşmışlardır. İslâm dini ise; bu gelişmeyi takip edecek tetikleyici faktörlere sahip olmadığı için Müslüman toplumlar bu gelişmelerin gerisinde kalmışlardır.⁵⁴

Weber’e göre “İslâm, toplum yapısı ve kuruluşu ile başından beri cihad ve fütuhata yönelik bir dinin karakteristiklerini sürdürür. Politik yanı riyazet tarafının, rant ve ganimet yanı normal üretim ve ticaret kazançlarının önünde ve ilerisinde olan bir toplumun dini olduğunu söylemektedir.”⁵⁵ Weber islâm dinini bir “savaşçılar” dini olarak kabul eder ve ilk Müslümanların genellikle savaş ganimetinden zengin olmuş varlıklı insanlar olduklarını savunur. O’na göre Müslümanlar kulluk görevlerini sadece namaz kılmak, oruç tutmak gibi günlük ibadetler yaparak yerine

⁵² Ülgener, 1981, s. 33.

⁵³ Türkdoğan, 2005, s. 91-92.

⁵⁴ Ülgener, 1981, s. 38-39.

⁵⁵ Ülgener, 1981, s. 51.

getirmektedirler. Oysa, Protestan toplumu için kulluk görevini yerine getirmenin en büyük şartı sürekli çalışmak ve üretmektir.⁵⁶

Ülgener ise “Din ki tarih boyunca aile bağlarından yakın ve uzak toplum katlarına, siyasete, sanat değerlerine, kadar bütün bir yaşayış düzenine damgasını vurmuş... aslında din ile sosyal-ekonomik değerler arasında ilişkiden söz etmek değil, etmemek garip olurdu...” ifadeleri ile din ile iktisat ahlakı arasındaki korelasyondan bahseder ve devamla İslam dininin özellikle de tasavvufi anlayışın ekonomik zihniyete olan etkisini araştırır.⁵⁷

Ekonomik faaliyeti anlayabilmek için, onu ilişkili olduğu değerler sistemi ve dünya görüşü içerisinde ele almak gerekmektedir. Bir toplumun ekonomik ahlâkını oluşturan farklı bir çok faktör vardır.⁵⁸ Sanayi toplumunun oluşmasında dini değerlerin rolüne işaret eden Weber, modern kapitalizmin, Protestan ahlâkının oluşturduğu bir çalışma ahlâkı neticesinde, ortaya çıktığını öne sürer. Weber’e göre her büyük din teolojik öğretilerden başka insanın günlük davranış ve ilişkilerini büyük ölçüde etkileyen ve onun dünyaya karşı tutumunu ilgilendiren değerler sistemi de yaratır. Katolik din adamları ve Protestan reformcular insanın dünyaya karşı tutumunu değiştiren ve özellikle çalışma, iş ilişkileri konusunda yeni bir anlayışı yansıtan bir öğretiyi temellendirmişlerdir.⁵⁹ Burada Weber’in ima ettiği toplumun ekonomik etkinliğinin onun din ve ahlâk felsefesinden ayrılamayacağıdır. Örneğin bir müslümanın ekonomik davranışı onun ahiret inancıyla yakından alakalıdır.⁶⁰

Kapitalizmin hareket noktası mesleğini düşünme ve kendini mesleğine adamadır. Bu meslek anlayışının kaynağı din’dir.⁶¹ Luther tarafından ortaya atılan “meslek ahlâkı” anlayışıyla, Allah’ın seçkin kulları arasına girmenin ve kurtuluşun bizzat dünya hayatında başarıya ulaşmakla mümkün olacağı, (çünkü başarı Tanrının kulunu sevmesinin bir belirtisidir) zenginliğin elde edilmesi gereken bir değer

⁵⁶ Fatma Torun - Hacı Duran, “Sabri F. Ülgener ve İki Eseri Üzerine Değerlendirme”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 2010, Sayı: 42, s. 69

⁵⁷ Ülgener, 1981, s. 14-15.

⁵⁸ Günay, 2000, s. 390.

⁵⁹ Muzaffer Sencer, *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1999, s. 15.

⁶⁰ N. Haydar Nakvi, *Ekonomi ve Ahlak*, (Çev.: İlhan Kutluer), İnsan Yayınları, İstanbul, 1985, s. 43.

⁶¹ Weber, 1999, s. 89

olduğu, topluma yerleştirmiş, böylelikle Protestan ekonomi ahlâkı kendi mensuplarını kapitalist ekonomi için hazırlamıştır.⁶² Örneğin kentli bir zanaatkârla küçük tüccarın yaşam tarzı onları, hristiyan dindarlığının rasyonel ve ahlâki boyutlarına önceden hazırlamaktadır. Böylece ekonomik faaliyetleri, dürüstlük, güvenilirlik, iyi iş adamlığı gibi unsurlarla yerine getirmektedirler.⁶³ Çünkü dürüstlük çalışkanlık ve tutumluluk yüceltilen değerlerdir. Kazanma, tasarruf etme ve dikkatli harcama verimliliğe neden olmaktadır. Fırsatçı, bencil bir yaşam tarzı Protestan çalışma ahlâkında onaylanmamıştır.⁶⁴

İslâm ekonomi sisteminin ayırt edici özelliklerinden biri O'nun ekonomi ahlâkına yaptığı vurgudur. Her türlü israf, hile karaborsa gibi fiillerin haram olması ve yasaklanması, servetin hak edilmemiş kazançlardan oluşmasına engel olunarak sömürünün önüne geçilmesi, zekat emri, faizin yasaklanması gibi sosyal adaletle ilgili kurallar İslâm'da ekonomik davranışın dinden bağımsız olamayacağını göstermektedir. İslâm'a göre insan, davranışlarından sorumlu bir varlıktır, başıboş değildir. İnsanla ilgili olarak, dünyevi sorumluluk ve ceza müeyyidelerinin yanı sıra ahiretle ilgili sorumluluk ve ceza yaptırımları da vardır. İslâm'ın arzuladığı hedef, İman amel ahlâk prensipleriyle hareket eden bütün kâinata karşı sorumluluğunun bilincinde, tüm canlılara şefkat ve merhametle yaklaşan, fedakâr, diğergâm, dürüst fertlerden oluşan bir toplum meydana getirmektir. İslâm insanı, sınırsızca tüketen, ekolojik dengeyi yok eden, emrine verilen her şeyi ifsat eden "ekonomik insan"ın aksine tüm davranışlarında adalet ve hakkaniyet düsturuyla hareket eder.⁶⁵

Kapitalist sistemin sadece menfaat ve kâr peşinde koşan, bireysel çıkarlarını her şeyin üzerinde tutan bir insan tasavvuru vardır. Homo-economicus tabir edilen bu insan için tek geçerli değer" maddi fayda" kavramıdır. Kapitalizmin her davranışını

⁶² Günay, 2000, s. 391.

⁶³ Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslam: Eleştirel Yaklaşım*, (Çev: Yasin Aktay), Ankara, Vadi Yayınları, 1991, s. 135.

⁶⁴ Mahmut Arslan, *Türkiye'de İslam ve İş Ahlakı Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*, (Ed.: R. Kaymakcan, Mevlüt Uyanık), İstanbul, Dem Yayınları, 2007, s. 463.

⁶⁵ Kübra Küçükşen, "Din Motivasyonlu Ekonomik Organizasyonlarda Yaşanan Olumsuz Tecrübelerin Din Algısı Üzerindeki Etkisi (İslami Holding Yatırımcıları Üzerine Bir Araştırma)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya 2011, s. 51.

menfaatlerinin belirlediği bir insan modeli olan “homo economicus” islâm’a yabancıdır.⁶⁶

İslamiyet’in Weber’in Protestanlık üzerinden ortaya koyduğu, insanlığın bugün gözlemlediği capitalist ekonomiyi ortaya çıkarması zrounlu değildir. İslamiyet’te ücreti düşünerek işçiyi, eski kazancına ulaşabilmesi için daha çok çalışmaya zorlamak biçiminde bir anlayıştan öte kendine has ekonomik bir yapılanma ve çalışma düzeni ortaya çıkardığını söyleyebiliriz.⁶⁷

Her inanç sisteminin öncelikle bir ahlaki öğreti olduğu düşünüldüğünde, ahlaklı insan yaratmak ve/ veya insan davranışının ahlaki prensipler çerçevesinde belirlenmesi amacıyla olmak yalnızca İslamiyet’e özgü bir nitelik taşımamaktadır. Bununla beraber, her din idealize ettiği ahlaki prensipleri biçimlendirirken, kuşkusuz ki, kendi inanç öğretisine atıfta bulunacaktır. İslam dinindeki emeğe saygı, faiz yasağı, zekat ve sadaka kavramları, bir ekonomik doktrinin temellerini oluşturabilecek altyapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda İslam’ın ticaret normlarının uygulanmasını ilke edinmiş ahilik teşkilatı önemli bir yere sahiptir. “Hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için, yarın ölecekmiş gibi öbür dünya için çalış” hadisi ⁶⁸ İslamiyet’in ekonomi dilini özetlemiş ve ahilik kurumu da bu noktada temellendirilmiştir.

1.3. Meslek Ahlakı

1.3.1. Genel Olarak Meslek Ahlakı

Meslek ahlakı, meslek sahiplerinin mal ve hizmet üretiminde ve satışında ahlaki davranmalarını öğütleyen bir disiplin, herhangi bir mesleğe yönelik ahlak kaideleri, ilkeleri ve standartları olarak tanımlanmaktadır. ⁶⁹

⁶⁶ Ahmet Tabakoğlu, *İslam ve Ekonomik Hayat*, Dib Yayınları, Ankara, , 1988, s. 15.

⁶⁷ Usta, 2012, s. 586.

⁶⁸ Şennur Özdemir, “Din-Ekonomi İlişkisi ve Güncel Arayışlar”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, 2007, Sayı: 23, s. 155-210.

⁶⁹ Ali Seyyar, *Ahlak Terimleri Ansiklopedik Sözlük*, Beta Yayınları, Ankara, 2003, s. 25.

Meslek ahlakı, belli bir meslek grubunun, mesleğe ilişkin olarak oluşturup koruduğu, meslek üyelerine emreden, onları belli bir şekilde davranmaya zorlayan, kişisel eğilimleri sınırlayan, yetersiz ve ilkesiz üyeleri meslekten dışlayan, meslek içi rekabeti düzenleyen ve hizmet ideallerini korumayı amaçlayan mesleki değerler ve ilkeler bütünü şeklinde ifade edilmektedir. Meslek ahlakı, bir meslek grubunun eseri olduğu için bir grup ne kadar güçlü kurulmuşsa ahlak ilkeleri de o kadar etkili olmaktadır. Aynı zamanda grup ne kadar uyumlu ise, onu oluşturan bireyler o kadar sıkı ve devamlı bir iletişim halinde olmaktadır. Böylece iletişimin sürekliliği ve içtenliği, grupta paylaşılan düşüncelerin ve duyguların o derece yoğun yaşanmasına neden olabilir.⁷⁰

Meslek ahlakı ilkeleri, mesleklere ve örgütlere göre farklılık gösterir. Bu nedenle meslek ahlakına yönelik ilkeler, mutlak değil görelidirler. Meslek ahlakında önemli olan, bu ilkelerin tüm kamu tarafından değil meslek mensupları tarafından bilinmesi ve uygulanmasıdır. Aksi halde meslek ahlakı ilkeleri, meslek grubu üyeleri tarafından uygulanmadığında hukuk kuralları gibi cezai yaptırımlar uygulanmaz, bunun yerine ahlakın yaptırımında meslek sahiplerinin vicdanlarına seslenme durumu yer alır.⁷¹ Bu çerçeveden bakıldığında birey, davranışlarının hesabını vicdanına verebiliyor ve onda mutluluk duyuyorsa mesleki açıdan ahlak kurallarına uymakta olduğu söylenebilir.⁷²

Meslek ahlakının temelinde yatan düşünce, meslek sahiplerinin mesleklerini yaparken kendine ihtiyaç duyanlara gereken hizmeti vermeleri ve kamu yararına çalışmalarınıdır.⁷³ Bu nedenle meslek ahlakı, hem belli bir meslek grubunun üyelerine

⁷⁰ İlknur Maya, “Akademisyenlerin Meslek Ahlakına Aykırı Olan Davranışlara İlişkin Algıları (ÇOMÜ Eğitim Fakültesi Örneği)”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2013, Volume 8/6 Spring, s. 493.

⁷¹ Mahmut Arslan, *İş ve Meslek Ahlakı*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2012, s. 19.

⁷² Bilal Yıldırım, “Okul Yöneticilerinin Kültürel Liderlik Rollerinin Öğretmenlerin İş Doyumuna ve Meslek Ahlakına Etkisi”, (Yayımlanmış Doktora Tezi), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2001, Elazığ, s. 232.

⁷³ Arslan, 2012, s. 22-25.

hem de bu grubun topluma karşı olan görev ve sorumluluklarına ilişkin kuralları düzenlemektedir.⁷⁴

Meslek ahlakı konusunda sıkça varsayılan bir durum, bir kurumun hukuka uygun ve saygılı olmasıyla meslek ahlakına uygunluğunun aynı şey olduğudur. Oysa yasalara uygun davranmak, meslek ahlakı için yeterli bir koşul değildir. Ahlaken doğru yapılması gereken bir şey hukuktan, yasalardan ve diğer düzenlemelerden daha farklı bir kavramdır.⁷⁵

Meslek ahlakı, günümüzde değişen değerlerle birlikte tüm sektörlerde önem kazanan araştırma konusudur.⁷⁶ Bunun nedenlerinden biri, ahlakın beraberinde yapılan iş bağlamında sosyal sorumluluk kavramını önemli kılmasıdır. İkinci neden, iyi ahlakın bir meslekte başarıyı getirdiği yönündeki kanıtlardır. Üçüncü neden, meslek ahlakının, ahlaki sorunları çözmek için stratejiler sunmasıdır. Son olarak da, günümüzde başarılı yöneticilerin meslek ahlakı konusundaki tartışmaları bir tehdit veya sorun şeklinde görmek yerine, ürün ve hizmetlerde niteliği arttırmak için bir araç olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Aksi halde, bir kurumda ahlaki iklim oluşturulup ahlaki değerler benimsenemezse, bireysel düzeyde stres, motivasyon düşüklüğü, kurumsal bağlılığın azalması, saldırganlık, devamsızlık ve işi hakkıyla yerine getirmeme gibi davranışlar görülebilir ve bu tür olumsuz sonuçlar kuruma zarar verebilir.⁷⁷

Meslek ahlâkı, meslek sahiplerinin mesleklerini yapmak suretiyle kendilerine ihtiyaç duyanlara hizmet ederek kamu yararına çalışmalarınıdır. Yani mesleklerini icra ederken maaş, gelir, güç ve statü gibi kişisel yararlar meslek sahibi için ikinci planda kalmaktadır.

Meslek ahlâkının bazı temel ilkelerini şöyle sıralayabiliriz :

- Ulusa ve insanlığa hizmet etmek,

⁷⁴ Canan Armağan, Muhasebe Meslek Ahlakının Kadın ve Erkek Meslek Mensupları Tarafından Algılanış Biçimlerine İlişkin Bir Saha Çalışması, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2006, s. 60-62.

⁷⁵ Arslan, 2012, s. 20.

⁷⁶ Şevki Özgener, *İş Ahlakının Temelleri: Yönetimsel Bir Yaklaşım*, Nobel Yayın, Ankara 2004, s. 78.

⁷⁷ Maya, 2013, s. 493-4.

- Mal ve can emniyetini sağlamak,
- Zayıfı kuvvetliye karşı korumak,
- Huzur ve güven içinde ya şayanları şiddete ve saldırganlığa karşı korumak,
- Vatandaşların anayasal haklarına saygı göstermek,
- Herkese örnek olacak lekesiz, dürüst ve namuslu bir özel yaşam sunmak,
- Hukuka ve kurumun kural ve ilkelerine bağlı olmak,
- Kişisel duyguların, ön yargıların, düşmanlıkların mesleki kararları etkilemesine izin vermemek,
- Gereksiz yere güç kullanmamak,
- Hediye ve rüşvet kabul etmemek,
- Görevi kötüye kullanmamak⁷⁸

İşletmeler belirli çevre koşullarında faaliyet gösteren kurumlardır ve aldıkları kararlarda hem çevreden etkilenir hem de çevrelerini etkilerler. Bu karşılıklı etkileşimde meslek ahlakı şirkete, personele, hissedarlara ve çevreye olan sorumlulukları içerir. Yani meslek ahlakı mikro çevre içerisindeki tüm etmenlerin birbirine karşı olan sorumluluklarından oluşur. Kısaca firma içi disiplini ifade eder ve bu nedenle istemler ile uyulması gereken kurallar oldukça açık ve nettir. O halde meslek ahlakı şöyle tanımlanabilir. “Mesleki davranışla ilgili neyin doğru, neyin yanlış, neyin haklı, neyin haksız olduğu hakkında inançlara dayalı ilkeler ve kurallar topluluğudur”. Meslek ahlakı denildiğinde iş yaşamıyla ilgili iyi-kötü, doğru-yanlış ve haklı-haksız uygulamaların incelenmesi akla gelmektedir. Ahlakın incelenmesinde kullanılan araçlar “ne yapılması” ile ilgili bir dizi ilkeler, kurallar, değerler ve düşüncelerdir. Ahlaki davranışlarla ilgili ilkelere ve standartlara dayalı

⁷⁸ Yener Özen, “Sorumluluk Bağlamında İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, Haziran 2011, Sayı: 4, s. 180.

yargılar genellikle din ve felsefi düşünceden, kültürel değerlerden, yasalardan ve insan vicdanından kaynaklanmaktadır.⁷⁹

1.3.2. Meslek Ahlakı ve Çalışma İlişkisi

Çalışma ahlakı, literatürde genellikle “iş ahlakı” kavramı ile karıştırılmaktadır. Dolayısıyla iş ahlakı ve çalışma ahlakı ayırımı yapmak gereklilik arz etmektedir. İş ahlakı, mal ve hizmet üreten işletmelerin ya da firmaların uymaları gereken ahlaki ilkeleri ve standartları ifade eder. Oysa çalışma ahlakı, bireyin ve toplumun refahı için çalışmanın gerekli ve önemli olduğu üzerinde durur. Çalışmak, bireyin yaşamını idame ettirebilmesi için bir zaruret olmanın ötesinde bir bireysel sorumluluk ahlakıdır.⁸⁰

Çalışma, özellikle Antik çağdaki düşünürler arasında, köle sınıfına özgü aşağılık bir kavram olarak değerlendirilmiştir. Çünkü çalışma bir zorunluluk gereği beden üzerinde bir denetim kurma sürecidir. Oysa Antik çağda “zorunluluk” ve “özgürlük” birbirinin zıddı kavramlar olarak değerlendirilmiş ve özgür insanların zorunlulukların kölesi olamayacağı vurgulanmıştır.⁸¹ Eski Roma’da işler köleler tarafından yapıldığı için sadece elit tabakanın bir imtiyazı idi. Yahudiler de eski çağlarda çalışmayı Adem’in hayatını sürdürebilmek için zahmet çekip emek harcamak suretiyle bir bakıma cezalandırılması olarak değerlendiriyorlardı. İlk Hıristiyanlar da, çalışmanın cezaya kefarete olarak yapılan bir uğraş olduğunu düşünüyorlardı. Azeri Türkçe’sinde çalışmak yerine “işlemek”, Kırgız dilinde de “emgeg” (yani emek) sözcüğü kullanılmaktadır. “Emek” sözcüğü de yine Batı dillerindekine benzer biçimde, “sıkıntı”, “zahmet”, “yorgunluk” anlamına gelmektedir. Türkçe’de de “çalışma” ve “çalma” kelimeleri arasında bir ilişki oluşunu ileri sürenler de vardır.⁸² Çalışma kelimesine yüklenen bu olumsuz

⁷⁹ Seval Kardeş Selimoğlu, “Muhasebede Meslek Ahlakı (Etik) Yaklaşımı”, 3. *Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İSMMM Yayınları, Yayın No: 20, Alanya: 30 Nisan-4 Mayıs 1997, s. 147.

⁸⁰ Başak Uçanok, “Çalışma Ahlakının Kontrol Odağı, Dindarlık ve Demografik Değişkenlerle İlişkisi”, *M. Ü. Örgütsel Davranış Anabilim Dalı Bülteni*, 2004 Ekim, Sayı: 9, s. 2

⁸¹ Veysel Bozkurt, *Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği*, Alesta Yayınları, Bursa, 2001, s. 18.

⁸² Bozkurt, 2001, s. 16.

anlamlar zamanla gerek batı dillerinde gerekse Türkçe’de çalışma kavramının farklı biçimde algılanmasına sebep olmuştur.

Dinlerin de çalışma ahlakının önemi üzerinde durdukları bilinmektedir. Örneğin, Hıristiyan dininde çalışma ahlakı son derece önem taşımaktadır. Nitekim çalışma ahlakı konusuna özel önem vermesi dolayısıyla “protestan ahlakı”, literatürde çeşitli yazar ve düşünürler tarafından çalışma ahlakını ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Protestan çalışma ahlakı, Tanrı tarafından insanın dünyevi görevlerinin tanımlanması amacına yöneliktir ve dolayısıyla dini bir sorumluluk olarak bireylerin çalışma hayatlarına yansır. Bu fikir de sıkı çalışma, üstün başarı, tasarruf ve dürüstlük gibi nitelikleri teşvik eder.⁸³

Çalışmak, kişinin hem ihtiyaçlarına yönelik bir erdem, hem de sosyal ve özel hayatında dengeyi sağlayabilmesi için gerekli bir unsurdur. İslami çalışma ahlakı; temelde kişinin kendini gerçekleştirme yöneliktir. İşe ilişkin süreçleri saygın bir mertebeye oturtan bir anlayış olarak da ifade edilir. Temel kaynağı ve dayanağı Kur’an’dır. Hıristiyanlıktan farklı olarak İslam, insanın ezeli günahından bağımsız olduğunu varsaymakta ve buradan yola çıkarak ekonomik faaliyetlerde bulunmasını şart koşmaktadır. İslami çalışma ahlakına göre işe kendini adanmak bir meziyet ve erdemdir. İşbirliğini vurgular ve yardımlaşmayı, hatalardan kaçınmaya ve zorlukları aşmaya yarayan bir unsur olarak görür. İş ortamında ilişkiler bireyin kişisel ve sosyal hayatındaki dengeyi kurabilmesi için gereklidir. Çalışmak bireyin özerkliğini elde etmesi, kendine güven duyması, tatmin sağlaması ve gelişimini tamamlaması açısından önemli bir kaynaktır. İslami çalışma ahlakı aynı zamanda mutluluk ve başarının temelinde yaratıcı düşüncenin yattığını vurgular. İslam çalışma ahlakında işin değerinin sonucunda değil, işi yapanın niyetinde olduğunu ifade etmiştir.⁸⁴

İş yerinde cömertlik ve adaletin toplumsal refahın sağlanması açısından gerekli olduğu vurgulanmış, kimseden hak ettiği ücretin esirgenmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu anlayışa göre, sıkı çalışmanın yanı sıra, rekabet de kalitenin artırılması için teşvik edilmelidir. İslami ve Protestan çalışma ahlakını

⁸³ Mehmet Akif Kılavuz, “Emeklilik Döneminde Çalışma, Boş Zaman ve Din Eğitimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, 2002, s. 76.

⁸⁴ Arslan, 2012, s. 153-154.

karşılaştıracak olursak; her ikisinde de bireyin kendini işe adaması, yaratıcılık, sıkı çalışma, ahlaki olmayan servet kazanımlarından kaçınma, işbirliği ve rekabet gibi kavramların vurgulandığını söyleyebiliriz. Ancak Protestan çalışma ahlakının tersine, İslami çalışma ahlakı sonucu değil; o işi yapanın niyetini esas alır.⁸⁵

Protestan Reformlarının gelişiyle Hıristiyanlıkta “çalışma” düşüncesi yeni bir anlam kazanmıştır. O dönemden sonra Hıristiyanlıkta çalışma, dinî bir bağlılık ve ibadet olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Kalvinist kader doktrini, çalışan bireyleri bir kurtuluş olarak Allah’ın lütufta bulunduğu kimseler olduklarını ileri sürmüştür. Çalışma ibadet ile eşit olarak görülmüş ve bireysel bir misyon olarak algılanmıştır. Weber’in Protestan Ahlakı, insanın seküler görevleri Allah’ın yüklediği yükümlülük olması sebebiyle dinî bir sorumluluk olarak yerine getirebileceği fikrine dayanmaktadır. Bu fikir de sıkı çalışma, üstün başarı, tasarruf, zühd ve dürüstlük için motivasyon sağlamaktadır. Yahudi geleneğinde de bedensel çalışma ve zihinsel çalışma (study) ibadet sayılır.⁸⁶ Yahudilerin entelektüel alandaki başarılarında bu anlayışın önemli etkilerinin olduğu söylenebilir.

İslâm inancına göre de çalışma, ibadet olarak kabul edilmiştir. Allah ahireti mükafat ve ceza; dünyayı ise çalışma, gayret ve geçim için uğraşma yeri olarak yaratmıştır. Dünyada yalnız ahiret için değil, dünya için de çalışmak gerekmektedir. İslâm dinine göre dünya geçimine dalıp ahireti unutmak tasvip edilmediği gibi tamamıyla ahireti düşünüp dünyayı unutmak da uygun görülmemektedir. İslam dinine göre insana düşen görev Allah’ı ve O’nun yarattıklarını düşünerek onlardan makul ölçülerde faydalanmasını bilmektir. Bunu gerçekleştirmek için de, çalışmanın gerekli bir uğraş olduğu Kur’an’da şu ayetlerle ifade edilmektedir: “İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur”.⁸⁷ “Sizin için geceyi örtü, uykuyu istirahat kılan, gündüzü yayılıp çalışma zamanı kılan O’dur”.⁸⁸ Ayetlerde kastedilen çalışma;

⁸⁵ Uçanok, 2004, s. 3.

⁸⁶ Kılavuz, 2002, s. 76.

⁸⁷ Necm: 53/39.

⁸⁸ Furkan: 25/47.

dünya için çalışma, ahiret için çalışma veya her ikisi için de çalışma anlamlarına gelebilir.⁸⁹

İslâm dini, farz ibadetler dışındaki zaman diliminde çalışmayı teşvik etmiştir. İslâm dininde ise, cuma gününün sadece belirli bir kısmının ibadete ayrılmasını emretmiş, cuma namazı kılındıktan sonra tekrar yeryüzüne dağılıp, Allah'ın kendileri için takdir etmiş olduğu rızkı elde etmenin yollarının araştırılmasını istemiştir.⁹⁰ Bu da gösteriyor ki İslâm, çalışmaya karşı değildir. İslâm'ın vurgulamak istediği şey çalışmanın ve mal mülk edinmenin bir amaç haline getirilmemesidir. Müslüman dünyayı imar etmek ve mal mülk kazanmak için çok çalışmalı, ancak bu ölçüyü kaybetmemelidir. Bu husus “Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcıyarak) ahiret yurdunu gözet; ama dünyadan nasibini unutma”⁹¹ ayetiyle dile getirilmektedir.

Günümüzde gerek İslâm dünyasında gerekse Batı dünyasında çalışma ve başarının, hem zihinsel hem de ekonomik hayat için genellikle kültürel faktörlerin etkisi yoluyla ahlâkî ve kutsal bir özelliğe sahip olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Artık çalışmanın erdem ve kendini disipline etme ve zühd ile yakından alakalı olduğu giderek kabul görmektedir. Bugün Batı toplumlarında pek çok insan çalışmayı, artık bir kurtuluş (salvation) işareti olarak görmese de Batı insanının kuvvetli bir çalışma ahlakı tarafından yönlendirildiğini kabul etmek gerekmektedir.⁹²

1.3.3. Dinler ve Meslek Ahlakı

1.3.3.1. Protestan Meslek Ahlakı

Max Weber'e göre Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı eserinde belirttiği tipoloji de Protestan inancı ve kapitalizmin yükselişi arasında bir ilişki bulunmaktadır.

⁸⁹ Ahmet Güç, “İslâm'a Göre Çalışmanın Önemi”, *Diyanet Aylık Dergi*, 2002, s. 40.

⁹⁰ Cum'a: 62/9-10.

⁹¹ Kasas: 101/77.

⁹² Bozkurt, 2001, s. 20.

Protestan inancı sıkı çalışmanın ve değer yaratmanın önemini ve dünyevi zevklerden kaçınarak tutumlu olmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Weber bu tarz bir değer sisteminin kapitalizmin oluşması için gerekli şartları yarattığını belirtmiştir. Buna göre Protestanlar yarattıkları refahı harcamak yerine yatırıma dönüştürmüştür. ve böylece kapitalizm Protestan Batı Avrupa ve kısmen ABD’de ortaya çıkmıştır. Weber, Batı Dünyasındaki yasal düzenlemelerin ve ticari hayattaki değişmelerin tek başına yeterince açıklayıcı olamayacağını, Protestan inancından gelmiş olan değerlerin de kapitalizmin gelişmesinde çok önemli bir payı olduğunu savunmuştur. Bu değerler; öz disiplin, sıkı çalışma, zamanın dikkatli kullanımı bireyin kazancını yeniden yatırıma dönüştürmesi, kişisel dürüstlük, yaratıcı yenilik ve sadece Tanrı’nın ödüllendirmesine dair güçlü inançtır. Protestan toplumlar diğer toplumlarda olmayan kendilerine özgü bir çalışma ahlakına sahiptir. Buna göre Protestanlar diğerlerine oranla daha fazla çalışma odaklıdır ve Protestan Çalışma Ahlakı, Batı’da kapitalizmin gelişmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.⁹³

Weber, incelediği bir çok uygarlıkta kapitalizmin başlangıç özelliklerinin görülmesine karşılık, kapitalizmin yalnızca Batı’da ortaya çıkmasını şöyle açıklamıştır: Kapitalizmin tamamlayıcı (gerekli) ve zorunlu (yeterli) şartları vardır. Tamamlayıcı şartları diğer yer ve zamanlarda görülmüştür, ancak; zorunlu şart, dünya içi (dünyaya dönük) asketizmin belli bir kişilik tipi yarattığı yalnızca Batı’da ortaya çıkmıştır.⁹⁴

“Dinin içeriğinin kapitalist maksatlara uyumlu kılınmasının temel aracı, protestanlığın meslek öğretisi olmuştur. Bu meslek öğretisi, dini bir görev olarak ruhban sınıftan gelmeyen inanan herkese yüklediği ve çilekeşlik halinin (asketikizmin). dünyevi uğraşı içinde yaşadığı anlayışından kaynaklanmıştır. Artık, asketikizm, manastırın hücrelerinde yaşanan münzevi hayat içinde yaşanılmamakta; çilekeşlik günlük yaşamın uğraşlarına taşınarak uygulanmakta, hiç durmaksızın ve asla ara vermeksizin sürekli bir şekilde sıkı çalışma etkinliğinde sürdürülen mesleki etkinlik yoluyla çile çekildiğine inanılmakta, kendi dünyevi istediklerine düşkünlük

⁹³ Aylin Ünal, “Çalışma Ahlakı Kavramına Kültürel Bir Bakış ve Türkiye’de Çalışma Ahlakı”, *İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 44, Mart 2011, s. 131.

⁹⁴ Weber, 1996, s. 62.

göstermekten vazgeçilerek dinsel uygulamaların gereğinin yapıldığına ve niteliğinin yükseltildiğine inanılmaktadır.”⁹⁵

Protestan ahlâkın ekonomik hayata kazandırdığı en önemli erdemi, bir meslek içinde düzenli ve metodik çalışmanın dini görev olduğu bilincidir. Bunun yanı sıra iyi bir ticaret ahlâkı temin etmiştir. Protestanlık spekülasyon, borç verme, faiz, devlet müdahalesi konusundaki söylemleri kapitalizmin gelişiminde büyük etkisi olmuştur. Nitekim Cenevre, Bale, Amsterdam, Londra gibi Protestan merkezlerin ticari kapitalizmin yoğunlaştığı yerler olmuştur.⁹⁶

“Batıyı, Doğudan farklı kılan, kültüründeki rasyonelleşme eğilimidir. Modern Batının bir bütün olarak mutlak ve mükemmel varlığının doğası olan, yaşamın siyasal-teknik-ekonomik koşullarının temeli haline gelen; özel olarak eğitilmiş bir görevliler örgütü tarafından yürütülmesine; hiçbir ülkede ve hiçbir çağda Batıdaki anlamıyla rastlanılmış değildir. Elde etme dürtüsünün, kazanç sağlama uğraşısının, olanaklı olan en fazla miktardaki parayı kazanma gayesinin; kendi içinde kapitalizmle doğrudan hiçbir bağıntısı yoktur. Sınırsız kazanma hırısı; kapitalizmle aynı şey olmadığı gibi, kapitalizmin ruhuyla da bir benzerlik taşımamaktadır. Kapitalizm, kazanç tamahkârlığı şeklindeki bu irrasyonel dürtünün ılımlı hale getirilmesiyle veya en azından rasyonel bir nitelik kazandırılmasıyla ilgili olabilir. Ancak, kapitalizm, kâr peşinde koşmakla özdeşdir; sürekli, rasyonel kapitalist bir teşebbüs içinde hiç durmaksızın yenilenmekte olan kazanç sağlamanın izlenmesini de gerektirmektedir. Bu şekilde kâr peşinde koşmak zorundadır; toplumun bir bütün halde kapitalist düzen altına girmesiyle, kazanç sağlama fırsatlarından yararlanmayan bireysel kapitalist teşebbüsün yok olup ortadan kaybolması kaçınılmaz olacaktır”⁹⁷ Kapitalist ekonomik eylem, değişim fırsatlarından yararlanılarak kazanç sağlama beklentisine dayanan, biçimsel olarak da barışçı kazanç şansları üzerine kurulu olan bir faaliyettir.

⁹⁵ Weber, 1999, s. 29.

⁹⁶ Orhan Türkdoğan, *Endüstri Sosyolojisi, Türkiye'nin Endüstrileşmesi: Dün-Bugün-Yarın*, Töre Devlet Yayınevi, Ankara, 1981, s. 59.

⁹⁷ Weber, 1999, s. 64.

Weber, kapitalizmin ruhunun Protestan ahlâkından kaynaklandığı iddiasını, birçok noktadan delillendirmeye çalışmıştır. Ona göre, Püriten anlayışın kapitalizme geçişte etkisinin önemli olduğu husus, kendisini meslek seçiminde göstermektedir. Geleneğin katı meslek anlayışı reddedilerek, ortak iyi ya da kişinin kendi faydası – şayet kimseye zarar vermiyor ve insanın bu birleşik mesleklerinden birine sadakatsiz olmasına yol açmıyorsa gözetilir. Zira Tanrı'nın istediği rasyonel bir meslek uğraşdır. Faydalı olana itiraz doğru bir yaklaşım olamaz. Ayrıca kâr elde etmek Tanrı'nın verdiği bir ikramdır ki onu reddetmek doğru değildir. Yani püriten ahlâk meslekî görevin yerine getirilmesi açısından zenginliğe izin vermekle kalmaz aynı zamanda bunu emreder.⁹⁸

Protestan Ahlakında zenginliğin peşinden koşmak reddedilmekle birlikte, meslekî uğraşının ürünü olarak zenginliğe ulaşmak Tanrı'nın kutsaması şeklinde görülmekle kalmamış, daha da önemlisi, durup dinlenmeden sürekli çalışmanın dinî değerlendirmesinin asketizme ulaştıracak en yüksek araç olduğu ifade edilmiştir. Bu durum, aynı zamanda, insanın yeniden doğmasının ve gerçek inancının en emin ve açık ispatı; bu ispat da kapitalizmin ruhu olarak adlandırılan hayat tarzının yayılmasının en büyük manivelası olmuştur. Bu yaklaşımla sadece çalışma değil aynı zamanda çalışma dışındaki hayat tarzı da tanzim edilmiştir. Nitekim asketizm, varlıktan doğal zevk alınmasına ve onun hazzını oluşturan şeylere bütün gücüyle karşı olmuştur. Çünkü hayattan zevk almak, insanı meslekî uğraşısından uzaklaştırdığı gibi dinî olandan da uzaklaştırmaktadır.⁹⁹

Protestanlık inancı maddi ödüllere ulaşmak için gayretli çalışmanın ve bunları akıllıca yatırıma dönüştürmenin insanların bir ödevi olduğunu öğütler. Çalışmanın ve ekonomik kaynak ve değerleri çoğaltmanın amacı minimum maddi ihtiyaçları karşılamaktan daha fazlasını ifade eder. Ancak çalışma, maddi varlıkları sınırsızca arttırmak ve dünyevi eğlenceler ya da hedonist zevkler peşinden koşmanın bir aracı olmaktan ziyade ahlaki bir görev olduğu için yüceltilir. Protestanlık ahlakı, ahlaki eylemleri yeniden yorumlamış ve öbür dünyaya yönelik olarak değil de bu dünyadaki

⁹⁸ A.g.e., s. 142-144.

⁹⁹ A.g.e., s. 147-152.

faaliyetlerin düzenlemesine yönelik bir yapı oluşturmuştur.¹⁰⁰ Weber de Protestanlık ahlakını bu yönüyle ele almış ve onu sıkı çalışmanın ve ekonomik kazançların önemini, bireysel girişimin gerekliliğini ve ilahi ödülleri vurgulayan bir ahlaki inançlar bütünü şeklinde algılamıştır.

Protestan Çalışma Ahlakı sıkı çalışmaya adanmışlığı, kısa vadeli ödülleri ertelemeyi, kaynakların dikkatli kullanılmasını ve aylaklığın ve savurganlığın her türlüşünden kaçınmayı savunan bir yönelimdir. Protestan Çalışma Ahlakı'nın, sıkı çalışmanın bireyi başarıya ulaştıracağına ve başarısızlığın nedenlerinin bireyin ahlaki tercihleri ve öz disiplin eksikliği olduğu inancına dayanan bir düşünce sistemi olduğunu belirtmiştir. Buna göre çalışma sonucunda olumlu çıktılar sağlayan bireyler sıkı çalışmışlar ve ahlaki tercihlerini bu amaca yöneltmişlerdir. Başarısız bireyler ise olumsuz tercihleri ve öz disiplin eksikliği yüzünden bu durumu hak etmişlerdir. Ancak ilk ortaya atıldığı haliyle oldukça yoğun dini atıflar içeren bu kavram günümüze gelene kadar, içeriğinde ve anlamında bir takım farklılıklar yaşamıştır.¹⁰¹

Sonuç olarak, çalışma ahlakı Weber'in Protestan Çalışma Ahlakı teorisinden yola çıkarak oluşturulmuş, kapitalizmin Batı'da ortaya çıkmasını açıklamak için çok sık kullanılmıştır. Sıkı çalışmayı yücelten tutum ve düşünceler her ne kadar Protestan inancına ait gibi görünse de her toplumda ve kültürde belli bir çalışma ahlakından bahsedilebilir.

1.3.3.2. İslam' da Meslek Ahlakı

İslam'da Meslek Ahlakı adlı bölümde Max Weber'in İslam hakkındaki görüşleri Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu adlı eserinden faydalanarak, meslek ahlakı analizi Sabri Ülgener'in iktisat ahlakı görüşleri bağlamında değerlendirilecektir.

İslam ilk dönemde tek tanrıcı bir din olarak ortaya çıktıysada onun başlıca toplumsal taşıyıcısı ve temsilcisi savaşçı gruplar olduğu için, çileci dünyevi bir din olarak gelişmedi. Savaşçı tabakanın gündelik ihtiyaçlarıyla uyumlu değerler, İslam

¹⁰⁰ Ünal, 2011, s. 132.

¹⁰¹ İshak Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı "Protestan Ahlak", *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2002, Cilt: 3, Sayı: 2, s. 91-95.

dinsel mesajının içeriğini belirledi. Böylece başlangıçtaki ahlak, kurtuluşçu öge seküler bir toprak fethi anlayışına dönüştü. Diğer taraftan bu tektanrıci ahlak yine kitlelerin duygusal ve sefahatle ilgili ihtiyaçlarını karşılamayı üstlenen tasavvuf tarafından bozuldu. Weber böylece, İslam'da savaşı tabakaların yaygınlaştırdığı askeri ahlak ile sufilerin dönüştürdüğü mistik bir kaçış rasyonel kapitalizmin doğuşu ile uyumlu bir ahlakın oluşumuna engel faktörler olarak gösterir.¹⁰² Weber İslam dininde öne çıkan savaşı ideal kişilik tipinin Protestan etiğine ters düşen bir iktisat ahlakını doğurduğunu savunur.¹⁰³

Max Weber'de İslam, Medine'ye hicretinden sonra üstten alta kademelenmiş feodal-savaşı dinin bütün özelliklerini taşıyan nihai çehresini edinmiştir. İlk kuşaktan itibaren İslam'ın en prestijli kimseleri Mekke'nin umumiyetle en güçlü soyu olan Kureyş'tendir. Bu soy harp ganimeti ile zenginleşerek İslam'ın senyör sınıfı olmuştur. İslam'da kazanma yolları, savaş ganimeti, cizye vs. dayanan zor ve cebir üzerine kuruludur. Servet ise üretime devamın şartı ve ön basamağı olduğundan değil zenginlik “şanına” uygun yaşamının şartı olduğundan değerlidir. Bu durum, İslam'ın Kalvinizmin tam zıttı bir gösterişçiliğinin gereğidir. Dünya nimetleri savaşı mümine yapılan vaatlerden ibarettir; ahiret mükâfatı da bir savaşı cenneti olarak tasvir edilmektedir. İslam'da Allah fikri ise Batıdaki tam tersi olarak, her haliyle kadir-i mutlak ve her şeye kefil bir Tanrı tasavvuru barındırmaktadır. Din, üstün kuvvete teslimiyetten öte bir sorumluluk yüklemeyiz. Tanrı, nefsin yok edilip vecd ve cezp haline karışmasını buyurmaktadır.¹⁰⁴

İslam, “kurtuluş” mahiyeti barındırmamaktadır ve politika ile tamamen birleşmiş durumdadır. Kutsal, öte dünyada erişilecek bir kurtuluş vadinin karşıtı olarak savaşıncının bu dünyadaki askeri kaderine uygun olarak tasarlanmıştır.¹⁰⁵ Fakat “İslam, gerçekte hiçbir zaman bir kurtuluş dini değildir. Kurtuluşla ilgili ahlaki kavram gerçekte İslam'a yabancıdır. Onun öğrettiği Tanrı, merhametli olmasına,

¹⁰² Turner, 1991, s. 227

¹⁰³ Celaleddin Çelik, “İslam İktisat Ahlakına Dair Birbirini Tamamlayan Bakış Açıları: Weber ve Ülgener Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2003, Cilt: 16, Sayı: 4, s. 663.

¹⁰⁴ Ülgener, 1981, s. 51-54.

¹⁰⁵ Halil Çakır-Burak Şahin, “Max Weber'de Doğu Algısı ve Türkiye Özelinde Tartışmalar”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 2015, Cilt: 18, Sayı: 2, s. 11.

emirlerinin yerine getirilmesi, insanın gücünün ötesinde olmamasına rağmen, mutlak güce sahip bir Tanrıydı. İslam'daki karakteristik dinsel yükümlülük, onun tek zorunlu dogması idi: Allah'ı tek ilah ve Muhammed'i onun peygamberi olarak tasdik etmek'' ... İslam dininin temel esasıydı.¹⁰⁶

Ülgener ise, Weber'in din ve iktisat ahlakı konusundaki teorik ve tahlil yönlerinin önemini belirtir, fakat İslam konusundaki görüşleri hakkında: "İslam

Weber tahlilinde zincirin en zayıf halkası veya halkalarından biri olarak kalmıştır. Varılan sonuçların çoğu -dağınıklığı bir yana- acele ve tek yanlı hükümlerden öteye gitmiş sayılamaz".¹⁰⁷ Benzer şekilde "Her şeyden önce: İslam'ın ve özellikle tasavvufun iktisat ahlakı Max Weber'de hak ettiği genişliği bulmuştur denemez. Üstelik isabetli teşhislerinin yanı sıra ve tek yanlı hükümler araştırmanın değerine yer yer gölge düşürmüştür. Ülgener, büyük ve heybetli gövdenin bir bakıma en zayıf yönünü burada göreceğiz" der.¹⁰⁸

Ülgener, Weber'in İslam yorumunda önemli bir mukayese hatasının olduğunu söyler. Mukayesenin bir ucunda Reformasyon sonrası oluşan Kalvinizm ve benzeri tarikatlar somut tarihsel gerçeklikleri içinde Hıristiyanlık adına yer alırken, diğer tarafta neredeyse tarihsel niteliklerinden tamamen soyutlanmış bir İslam anlayışı yer almaktadır.¹⁰⁹

Ülgener'e göre, Weber İslam'ı Kalvinizm'in tam karşısına yerleştirmek için elinden gelen her şeyi yapar. Weber'e göre İslam ilk dönemlerde savaştı, fütihat ve ganimetle genişleyen bir dindir. Politik yanı riyazet yönünün, rant ve ganimet tarafı da normal üretimin önüne geçmiş bir toplumun sahip olduğu inanç tipi ve türüdür. Cihat ve gaza da ganimet için yapılmış olarak yorumlanır. Weber Kalvinizm'i burjuvazi temeli üzerinde sürekli birikim ve değer yaratan, disiplinli çalışan, israf ve gösterişten uzak ve üretime dönük bir mezhep olarak görürken, İslam'ı ise feodal bir savaştı ve aristokrat zümrenin başını çektiği tüketim ekonomisinin izinde olan bir

¹⁰⁶ Max Weber, *Ekonomi ve Toplum*, (Çev.: Latif Boyacı), Yarı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 759.

¹⁰⁷ Ülgener, 1981, s. 49.

¹⁰⁸ A.g.e., s. 19.

¹⁰⁹ A.g.e., s. 51.

din olarak ele alır.¹¹⁰ İslam rasyonel bir iş ve üretim felsefesinden yoksun ve dünya nimetlerinin tam ortasında tasvir edilmektedir. Ülgener'e göre Weber'in bu değerlendirmeleri eksik ve taraflı olduğu kadar, İslam'ın tarihsel-sosyolojik gerçekliği ile de uyuşmamaktadır.

Kur'an Protestanlığın Kalvinist mezhebinde görüldüğü gibi, mal-mülk yığmayı mutlak olarak iyi ve en yüksek gaye kabul eden servet peşine düşme işine ve servetin, iktidarın kötü kullanımına karşı Weber' de kapitalist zihniyeti açıklarken "bunun sanıldığı gibi hudutsuz bir kazanç, sömürü olmadığını belirtir. Weber için önemli olan "düzenli bir meslek çatısı altında rasyonel-metodik çalışmayı kendime vazgeçilmez bir hayat ilkesi ve felsefesi haline getiren, tüketim ve gösterişten çok tutum ve hesaplılık tarafına yakın vazife ve meslek ahlakıdır." Bu bakımdan Max Weber'in Protestanlık ahlakı ile İslami görüş arasında belirli ölçüde bir benzerlik görülmektedir.¹¹¹

Weber meslek ahlakını yorumlarken kapitalizmin, modern kapitalizmin bu değer ve inanç sistemlerinin bir ürünü olduğunu isabetle teşhis etmiş, dünyaya dönük zahit anlayışı batı kapitalizmin doğmasına neden olmuştur. Fakat doğu dinlerinde "dünyadan kaçan zahit anlayışı" kapitalizmin doğmasını engellemiştir.¹¹² Bu bağlamda İslamın oluşturduğu iktisadi ahlak ve zihniyet ile Püriten ahlak arasında farklılık vardır. İslam kapitalist bir sistem değildir. İslami Meslek Ahlakı ile Protestan Meslek Ahlakı zihniyetleri ayrışmakta olup, İslamda işveren mülk sahibi, serveti, kapitalist sistemde görüldüğü gibi gaye değil, tersine bir araç olarak kullanmaktadır. Para canlısı bir "homo-economicus" tipi yerine "homo-islam" tipinin canlandırılması gerekir.¹¹³

Ülgener'in analizinde göze çarpan bir diğer husus ise fütüvvet ve tasavvuf kavramlarının önemli olduğudur. Ki Ülgener, bu iki kavramı birlikte kullanmıştır.

¹¹⁰ A.g.e., s. 53.

¹¹¹ Fazlur Rahman, *İslamiyet ve İktisadi Adalet Meselesi*, (Çev.: Yusuf Ziya Kavakçı), Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Erzurum, 1976, s. 10.

¹¹² Türkdoğan, 2005, s. 227.

¹¹³ A.g.e., s. 229.

Ülgener, İslam, toplum ve medeniyetinin ikili portresini çizer: Bir yanda çalışkan, dışa dönük, para biriktiren tüccar bir peygamber, diğer tarafta içe kapalı, çalışma ahlakını geliştirememiş, hizmet ve mal üretiminde kapitalizme geçememiş bir toplum ve medeniyet. Bu çarpıklığın açıklamasına getirilen cevap ise ,tasavvuf'tur.¹¹⁴

“İlk ve öz İslam'dan geniş bir kavisle İslam mistizmine sapan yol kavşağındayız. Bir bakıma içe ve derine kapanışın uzun ve zahmetli yolu demek de mümkün. Hareketin başını çeken güçlü akım ise Tasavvuf: Orta Asya ve kısmen Hind İnan karışımı inançların (arada belki ilk Yunan ve Hıristiyan etkileri de eksik değil) İslami unsurlarla yoğrulduğundan vücut bulmuş bir gövde akımı”.¹¹⁵

Tasavvufla birlikte, İslam'ın ilk ve öz kaynaklarındaki anlayışın değiştiği görülmektedir. İslam'ın ilk ve öz kaynaklarında dünya; madde ve eşya olarak uzağında durulması gereken bir nesne değil, ancak gurur, kibir, azamet tarafı ile kulu Tanrıdan uzaklaştırdığı ölçüde red ve inkarı gereken bir varlıktır. Tasavvuf ise bu anlayışı daha da keskinleştirerek dünyayı toptan reddetmeye yönelmiştir. Tasavvuf çevreye, eşyaya ve zamana getirdiği yeni yorumları ile içine kapalı, kapanma ihtiyacından doğmuş bir cemaatleşme olarak karşımıza çıkar.¹¹⁶

Ülgener'e göre aslında fütüvvetin dinle İslam'la bir alıp veremediği yoktur. Fütüvvet aslında dürüstlük, mertlik, gözüpeklik anlamlarına gelirken ve Anadolu'da rağbet görürken ve iyi bir prestiji varken ne zamanki tasavvufla etkileşime girdi o zaman olayın rengi değişti. Zaten bakıldığı zaman 12. ve 13. yy.lara kadar Anadolu'da halkın ve esnafın-zanaatkarın fütüvvet ve ahi teşkilatı şeklinde gayet hoş bir şekilde organize olduğu bilinmektedir. Fütüvvet esasında bu gruplara verilen addı. Bunların mensupları da ahilerdi. Ve bir de uyması gereken kurallarını belirleyen yazılı veya sözlü bir anayasaları vardı. Bu ise fütüvvetname idi. “ Fütüvvetler başından beri tarikat havasını sürdürdükleri için temsil ettikleri ahlak anlayışı da tasavvufun ve geniş ölçüde Batınileşmiş haliyle tarikatların bir yan dalı

¹¹⁴ Mustafa Arslan, “Ülgener'in Dikotomik Yönteminde Meslek Ahlakı ve Ahillik”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 57

¹¹⁵ Ülgener, 1981, s. 75.

¹¹⁶ Sabri Ülgener, *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 74.

ve belki tamamlayıcı bir cüz'ü görünümünü muhafaza etmiştir. Yapı ve kuruluş şartlar iki taraf için de aynı özellikleri taşır. Dış dünyanın kahr ve zulmü karşısında saflarını sıklaştırarak tarikatlar halinde el ve gönül birliği etmek sahipsiz ve korumasız kütle için nasıl bir ihtiyaç halini almışsa, aynı sebepler hiç şaşmadan meslek kadroları için de aynı sonucu doğurmuş olacaktır”¹¹⁷

Tasavvuf geleneği ile özdeşleşen ahilik anlayışında pirinin veya şeyhinin dediğinden çıkan, ustasını dinlemeyen kişinin azaba düşer olacağı inancı hakim olmaya başlamıştı. Fütüvvet müessesesinin aslında dünyevi bir yapı arz etmesine rağmen, zamanla dini bir motife bürünmesinin birer sonucudur bu tespitler. Onun içindir ki Ülgener, analizinde, bu iki kavramı, yani Osmanlı iktisadiyatını etkileyen bu iki olguyu bir arada ele almıştır. Tasavvuf bu yapıda yer alan sınıfın yani esnafın ve sanat erbabının- orta sınıfın ahlaki boyutunu oluştururken, fütüvvet, bunların sosyal hayattaki, iktisadi yaşantıdaki kurallarını belirlemektedir.¹¹⁸

Buraya kadarki açıklamalar özetlenecek olursa, müslümanların çalışma ve teslimiyet kalıplarının farklılık gösterdiği söylenebilir. Diğer taraftan İslamiyette tasavvuf gerçeğinin iktisadi nizamı nasıl etkilediğinin de göz önüne alınması gerekir. Bilindiği gibi tasavvuf felsefesinde acz ve teslimiyet beraberinde şeyh ve pir zümresini yaratmıştır. Böylece rehberler etrafında farklı tarikatlar doğmuştur. Tabiatıyla tarikatlarda tek bir kalıba oturtulmamaktadır. Çalışmayı erdem olarak nitelendiren tarikat şeyhleri de bulunmaktadır: “Bir insan asla bir diğerine köle olmamalıdır. Sizlerin Allah’a ibadet için ve hayatınızı serbestçe sürdürebilmeniz için özgürlüğe (çalışmaya) ihtiyacınız vardır. ” İslamda tasavvuf inancının çalışma hayatına taşıdığı değer ahlaktır. İslamın iktisadi kuruluşlarında dinin ve tasavvuf inancının etkisi inkar edilemeyeceği gibi, iş ahlakının köklerini İslam dininden aldığı da inkar edilemez. Ahilik teşkilatı (fütüvvet) ve esnaf loncalarının kuruluş ve işleyişi bu gerçekten uzak tutulamaz. Tarikat ehli için şeyh ve pir ne ise esnaf ve zanaatkar toplulukları için de pir odur. İslam iktisadında iş ahlakı konusunda ise İbn Sina'nın tavsiyeleri örnek gösterilebilir: “Ezerek, zorlayarak ve boğuşarak elde edilen her

¹¹⁷ Ülgener, 1981, s. 89.

¹¹⁸ Ergün Deniz, “Sabri Fehmi Ülgener’in İktisadi Felsefi Anlayışı”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara 2009, s. 22.

artık (fazla); günahla, utançla, yüzüsu dökmekle, hayasızlıkla, haysiyet düşüklüğüyle ve ırz lekesiyle kazanılan her kar, miktarı büyük olsa da önemsizdir, çok olsa da değersizdir, yararlı görünse de yararsızdır. Lekesiz temiz kazanç ve bitkinliğe düşmeden elde edilen fazlalık, miktarı az olsa da, tartıda hafif gelse de daha lezzetli, daha bereketli ve daha kazançlıdır.”¹¹⁹ Böylece meslek ahlakının fütüvvet-ahilik geleneğini temelinde şekillendiğini söyleyebiliriz.

1.3.4. İslamda Meslek Ahlakının Parametreleri

1.3.4.1.1. Çalışma

Birçok İslami kaynakta çalışmanın bir ibadet olduğu vurgulanmaktadır. İslam bilginleri çalışmanın ibadet olduğu fikrini öne sürmektedirler. İslam’da çalışma izzet, şeref ve itibar vesilesidir. Çalışma her şerefin temeli, her başarının yoludur. İnsan ancak çalışarak ahirette Allah’ın huzurunda kurtuluşa erer. Kur’an, insanın dünyadan elini eteğini çekmesini istememektedir. Buna karşın Kur’an, kendisine tabi olanların tamamen dünyaya yönelmelerini, sırf dünya için çalışmalarını ve maddeye karşı aşırı hırs göstermelerini de kabul etmez.¹²⁰ Hz. Muhammed’e atfedilen “İşçinin ücretini alınının teri kurumadan ödeyiniz”¹²¹ hadisi de İslam doktrininin çalışma ve emek kavramlarına değer verdiğini göstermektedir.

Çalışma, insanın bir varlık şartı, başka deyişle onsu varolamayacağı belli başlı görünüşlerinden biridir. Kant’ın dediği gibi insan çalışması zorunlu olan bir varlıktır. İnsan beslenme, barınma, korunma vb. gibi ihtiyaçlarını karşılama bakımından bile çalışmak zorundadır. Çalışmakta olan kişi, bir şey yapmak, bir şey elde etmek, bir duygu, düşünce ve davranışı, bir nesneyi gerçekleştirmek için uğraşüyor, emek çekiyor, güç harcıyor, vakit ayırıyor. Demekki çalışma, amaçsız anlamsız bir eylem, bir meşgale değil; insanın özel bir eylem biçimidir, bir varlık biçimidir.¹²² Çalışma, araçsal bir aktivitedir. İnsanın geçinme gayesini sağlamak için

¹¹⁹ Sabri Orman, *İktisat, Tarih ve Toplum*, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s. 343.

¹²⁰ H. Mehmet Soysaldı, “Kur’an’a Göre Çalışmanın Önemi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 2000, Sayı: 5, s. 45.

¹²¹ Mustafa Karahöyük, “Din ve Ekonomi İlişkisi”, *Erciyes Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013 Güz, Sayı: 16, s. 214.

¹²² M. Rami Ayas, “Çalışma Kavramı Hakkında”, *İslami İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 1982, Sayı: 5, s. 79-80.

icra edilen, üretici olduğu kadar tüketici bir aktivitedir. Aynı zamanda çalışma, çoğunlukla kişisel değer bir ifadesi, insan yaratıcılığının göstergesi, ekonomik ödülün kaynağı, dini inanışın göstergesi olarak da kabul edilmektedir.¹²³

Çalışma iki şekilde olabilir:

- (1) Kabiliyetini geliştirip nitelikli/işinin ehli olacak şekilde işgücü kazanmak.
- (2) Beden gücünü kullanmak.

Birincisi imkân ve şartlarla ilgilidir. Bu imkânı bulanın kabiliyetini geliştirmemesi bir anlamda küfran-ı nimet (nankörlük) olarak değerlendirilebilir. Kabiliyetler sadece sahip olana değil aynı zamanda topluma da Allah'ın bir lütfu (Zuhrûf, 43/32) olduğu için eğitim kurumları yetenekleri keşfedip geliştirmekle yükümlüdür ve bu hususta azami titizliği göstermek zorundadır.

İkinci olarak ise beden ve ruh sağlığı yerinde olan her bir insanın sahip olduğu imkânı değerlendirip çalışması esastır. Her iki durumda da kendisinin ve ailesinin geçimini temin etmek üzere dürüstçe çalışan, Allah'a ve insanlara karşı görevlerini gücü nispetinde yerine getiren bir insan Allah yolundadır.¹²⁴

Kişi, gerek kendisine verilmiş bulunan kabiliyetler ve büyük potansiyeli, gerekse doğduğu âlemi, ancak çalışarak değerlendirmekle yol alabilmektedir.¹²⁵ İş ve çalışmanın yapısından ileri gelen ve çalışana içten bağlayan durumu, gösterdiği çeşitlenmeler ve topluluğu etkileyen gelişmeleri yanında; her zaman, insanların karşılıklı davranışları yönünden de bir anlam taşıdığı ve çalışanların topluluktaki durumunu, kişiliklerini belirlediği belirtilmesi gereken önemli özelliktir.¹²⁶

Eski toplulukların çoğunda çalışmanın mütevazi durumu, geniş ölçekte kölelikle ilgili, ya da toplulukta sayılır bir yer tutamama ile bağlılıkta ortaya

¹²³ Usta, 2012, s. 578.

¹²⁴ Saffet Köse, "İslam Hukuku Açısından Emek, İslam İktisadı ve Emek" (Haz. Yusuf Enes Sezgin), İgiad Yayınları: 18, İslam İktisadı Kitaplığı: 3, III. *İslam İktisadı Atölyesi'nin bildirileri*, 4-5 Nisan 2015, s. 10.

¹²⁵ M. Rami Ayas, *Kur'an-ı Kerim'de Çalışma Kavramı Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s. 6.

¹²⁶ Ayas, 1982, s. 84.

çıkılmaktadır. Savaşlarda ele geçirilmek suretiyle insanlık itibarını yitirmiş sayılanlar gibi, toplulukta otorite ve itibar sağlayan nitelik ve durumlarını yitirmekle başkalarına muhtaç durumda çalışmakta olanlar, aynı şekilde hor görülmektedir. Söz gelişi yaşamak için emeğini satmak zorunda kalan özgür Roma yurttaşlarının köleler gibi küçümsenmeleri; buna karşılık özellikle zanaatçıların mesleki birlikler kurmaya giderek yeniden iktisadi- toplumsal varlık gösterme çabaları ile ilişkilendirilebilir. Kurulan bu mesleki birlikler ortaçağ loncalarının çekirdeğini oluşturdu. Özel bir iş ahlakının taşıyıcıları olan, çalışma yoluyla zenginliği haklı gösterme anlayışını geliştiren bir yapıyı yarattılar.¹²⁷

İslam dini çalışmayı, kazanmayı ve ilerlemeyi isteyen bir dindir. Bilim ve teknoloji alanında yükselmeyi istemektedir. Tembelliği, zamanı boşa harcamayı ve yerinde saymayı ise hoş görmemektedir. İslam dini kişinin kendi yararına olduğu kadar diğer insanların yararına olacak her türlü çalışmayı da en hayırlı davranış olarak kabul etmiştir. Nitekim bu konuda Hz. Peygamber: “İnsanların en hayırlısı, insanlara faydası dokunandır.” buyurmuştur. İslam dini de iş ve çalışma ahlakına çok önem vermiştir. Çalışma hayatında doğruluk ve dürüstlüğü şart koşmuş, insan hakkının yenmemesini istemiştir. Alın teri ile kazanmayı, işçinin ve sanatkarların hakkının verilmesini emretmiştir. Ticaret hayatında dürüstlüğü önde tutmuştur. “Dürüst bir ticaretçi cenette peygamberler, sıddıklar, şehitler grubunda olacaktır” denmiştir.¹²⁸

İslam Dininde ticaret helaldir. “Allah, alışverişi helal, faizi ise haram kıldı.”¹²⁹ ve “Hac esnasında ticaret yaparak Rabbinizden bir ihsan aramanızda size bir günah yoktur.”¹³⁰ gibi ayetlerle beraber İslam Peygamberi (SAV)’in “Rızkınızın onda dokuzu ticarettir.” sözünde de insanın geçimini sağlayacak işlerin başında ticaretin olduğu vurgulanmaktadır.¹³¹

¹²⁷ Ayas, 1982, s. 85.

¹²⁸ Fahri Kayadibi, “Sosyolojik Açıdan İslam Dini ve Çalışma İlişkisi”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 2004, Sayı: 30, s. 20.

¹²⁹ Bakara: 2/275.

¹³⁰ Bakara: 2/198.

¹³¹ Tülay Turgut, “İş Adamlarının Yaşam Ve Çalışma Değerleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), M. Ü. S. B. Enstitüsü İng. İş. Böl. Örg. Dav. A. B. D., İstanbul, 1996., s. 35.

Hız. Peygamber doğru tüccarın peygamberler ve siddiklerle birlikte haşrolacaklarını buyururken ticaretin ne kadar sorumluluk isteyen bir meslek olduğunu da vurgulamaktadır. İktisat gibi çalışma iktisadı da ahlâka dayanmalıdır. İşçi ahlâkının temeli işini iyi yapması, girişimci ahlâkının temeli ise işçinin hakkını vermesidir. Oysa günümüzde tüketicinin korunması, asgarî ücret ve gelir dağılımı gibi konuları incelediğimizde iş ahlâkının çok gerilerde olduğunu görebiliriz. İslâmın öngördüğü çalışma hayatı belli ahlâkî davranışlara dayanır. Bu ahlâkî davranışların zihnî kökleri, İslâm'ın getirdiği işbölümü anlayışı içerisinde başka bir anlam kazanan, emeğiyle çalışan grupların ve fütüvvet-ahi-esnaf birliklerinin yönetmelikleri mahiyetinde olan fütüvvetnâmelerde dile getirilmiştir.¹³²

Sonuç olarak çalışmanın meslek ahlakının ana parametrelerinden birini oluşturmasında en temel etkenler; bireyin hayat etkinliklerini düzenlemesi, sosyal ilişkilere kaynaklık etmesidir. Bu bağlamda meslek, bireylere nerede, ne zaman, nasıl hareket etmeleri gerektiğini belirlemektedir.

1.3.4.1.2. Toplumun Dengesi: Sosyal Adalet

Adalet kelime anlamıyla denge demektir. Adalet herkese insanca yaşamasını sağlayan hakkının tanınmasıdır. Bunun ötesi emeğiyle orantılıdır. Yani kişinin emeği oranında istediklerini elde edebilmesi de adaletin gereğidir. İslâm iktisadının topluma ilişkin hükümleri sosyal adalet olarak ifade edilebilir. Bu ilkeler 'kul hakkı'nı temel alır. Sosyal adaletin sağlanmasının temel şartı zenginin daha zengin fakirin daha fakir olmamasıdır.¹³³

Sosyal adaletin gerçekleştirilmesinin esasları şunlardır: İsrraftan uzaklaşma, adil gelir bölüşümü ile servet ve mülkiyetin yaygınlaştırılması, iktisadî istikrar. Bu esaslar aynı zamanda ahlâkî ilkelerdir. Çünkü israf, üretimin en önemli faktörü olan emeğe ve insana saygısızlık anlamına gelir. Aynı zamanda tabiata ve çevreye de saygısızlık demektir.¹³⁴

¹³² Ahmet Tabakoğlu, "İslam İktisadı ve Modern Kapitalizm", *Sosyal Piyasa Ekonomisi ve Piyasada Algılanışı*, 23-24 Eylül, Ankara, 2010, s. 113.

¹³³ Tabakoğlu, 2010, s. 108.

¹³⁴ A.g.e. s. 108.

İslam'ın iktisadi hayattaki adalet anlayışında fakir olanlara sabrın “Biz mutlaka sizi biraz korku ile biraz açlık ile yahut mala, cana veya ürünlere gelecek noksanlıkla imtihan etmekteyiz. Sabredenlere müjdele”¹³⁵, zengin olanlara şükrün ve paylaşmanın “Sevdiğiniz mallarınızdan Allah yolunda harcamadıkça fazilet mertebesine ulaşamazsınız”¹³⁶ tavsiye edilmesi söz konusu hassas dengenin korunması adına büyük önem arz etmektedir.

Çalışma yaşamında birey, yaptığı işe ilişkin pek çok beklentiye sahiptir. Çalışanlar beklentilerine uygun adil ve eşit bir ücret ve ödüllendirme sistemi isterler. Çalışanın aldığı ücretin işin gereklilikleriyle, kendi yetenek ve deneyimleriyle ve toplumsal ücret standartlarıyla örtüştüğüne inandığı oranda doyum yaşayabileceği öngörülebilir. Ücret tek başına her çalışana güdüleyen temel etken değildir. Çalışanlar işyerlerinin fiziksel olarak uygun koşullarda olmasını, iş arkadaşlarıyla kurdukları olumlu ilişkileri ya da çalışma saatlerinin uygunluğunu aldıkları ücrete tercih edebilirler. Burada, ücretin doyum düzeyiyle ilişkilendirilmesinin nedeni ücretin miktarı değil, çalışanın aldığı ücret itibarıyla kendisine adil davranıldığına inanıp inanmamasıdır. Benzer biçimde, promosyonlar da çalışanlara kişisel gelişim, daha fazla oranda sorumluluk statüsünün artması gibi kazanımlar sağlar. Dolayısıyla çalışanın, ödül dağılımının adil yapıldığına olan inancı iş doyumunu artırabilir.¹³⁷

Adaletli bir davranış erdemli bir harekettir. İslamiyette adalet hakkında birçok ayetler bulunmaktadır. “ Şüphesiz Allah size emanetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. “ Ey inananlar adaleti titizlikle ayakta tutan ve Allah için tanıklık eden kimseler olunuz. İster kendiniz, ister ana-babanız, isterse akrabalarınız aleyhinde olsun, zengin, fakir ayrımı gözetmeksizin adaletli davranınız.” Sonuç olarak İslam dini zulümden, çıkarılıktan ve insanların hakkını yemekten yana değildir.¹³⁸

¹³⁵ Bakara: 2/155.

¹³⁶ Al-i İmran: 3/92

¹³⁷ Fatma Yıldırım, “İş Doyumu İle Örgütsel Adalet İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2007, Cilt: 62, Sayı: 1, s. 255-256.

¹³⁸ İbrahim Agah Çubukçu, “İslam’da Ahlak Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1972, Cilt: 20, Sayı: 1, s. 18.

1.3.4.1.3. Emek

Ahlâkın temelinde insan, dolayısıyla emek vardır. İnsanın başkasına muhtaç olmadan, kendi emeğiyle geçimini sağlaması ahlâkın esasıdır. İktisadın ahlâka bağlanması insanlığı esirlikten kurtarabilir. Küçük sanayi içinde, iktisadın bir din ve ahlâk hayatına bağlı olması medeniyetimizin önemli bir unsurudur. İslâm iktisadı emeği en yüce değer olarak görür, kanâati ön planda tutar, servet ve mülkiyetin yaygınlaştırılmasını sağlar, sosyal refahı gerçekleştirmeyi amaçlar. Böylece ekonomimiz emeği en yüce değer olarak gören ve üretimle ticareti ibadet haline getiren bir anlayışa dayanırsa ahlâk temeli üzerine yükselebilecektir. Emek temel değer kaynağı ve üretim faktörüdür. İslam'a göre kazancın dolayısıyla mülkiyetin en kutsalı el emeğinin mahsulü olandır. Emeksiz kazanç asgarî seviyede tutulmaya çalışılmıştır. Bugün iş ahlâkından ayrılmış olan bir iktisadî hayat kapitalist medeniyetin temelidir.¹³⁹

Çalışma ve emek hem kendi başlarına değerli hem de değer üretici insani ve sosyal niteliklerdir; bütün değerler insanın, fiziksel, duygusal, zihinsel/düşünsel çalışma ve gayretinin ürünüdür. Yine de çalışma ve emeğe biçilen değer, insanın, diğer insanlarla toplumla ve Tanrı ile girdiği ilişkiden bağımsız değildir ki farklı kültürlerde, zamanlarda çalışma ve emeğe, onların çeşitli türlerine yüklenen anlam ve değer bu bağlamda farklılaştığı tartışılmaz bir gerçektir. Örneğin, insanlığın her zaman ve her yerde çalışmayı değerli addetmediği hatta birçok insanın bir an önce çalışmaktan bağımsız olmak gibi bir hayali paylaştığı, bazı dinî-toplumsal anlayışların çalışmaya içsel-mistik bir değer verdiği, günümüz toplumlarında ise çalışma denince akla “ücretli çalışma”, çalışma ve emeğin değeri denince de maddi karşılık geldiği; çalışma veya emek sarf etmenin “sahip olmak” yönelimli aktiviteler olarak değer gördüğü bilinmektedir.¹⁴⁰

Çalışma ve emeğin değerini, elde edilecek maddi kazancın belirlediği ancak onun değerinin de söz konusu risk ve tehlikelerin etkilerine açık olduğuna dair

¹³⁹ Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, Der.: İsmail Kara-Ezel Erverdi, Dergah Yayınları, İstanbul, 2013, 9. baskı, s. 23.

¹⁴⁰ Mustafa Macit, “Risk Ortamında Çalışmanın/ Emeğin Değeri ve Din: Teoriden Pratiğe”, *İslam İktisadı ve Emek*, (Haz.: Yusuf Enes Sezgin), İgiad Yayınları: 18, İslam İktisadı Kitaplığı: 3, *III. İslam İktisadı Atölyesi'nin bildirimleri*, 4-5 Nisan 2015, s. 77

farkındalık çok geçmeden diğer değişkenlerle birlikte İslam'ın çalışma ve emeğe verdiği değere ilişkin algıyı da biçimlendirmektedir. Nihayetinde teorik düzeyde İslam'ın çalışma ve emeğe verdiği değere bakıldığında İslam'ın çalışma ve emeği başlı başına değerli addettiği görülür. Örneğin, “İnsan için ancak çalıştığı vardır”¹⁴¹ diyen Kur'an ayeti, çalışma ve emeği önceleyip başlı başına değerli kılmaktadır. En azından bu ayette çalışma ve emeğin değerini belirleyecek maddi bir kıstastan bahsedilmediği gibi devamındaki ayetler, çalışma ve emeğin öte dünyada da olsa tastamam manevi bir karşılık bulacağı yolundadır. Hatta bu ayette çalışma veya emeğin “sahip olmak” değil “olmak”, insanı insan yapmak yönelimli; insandan bağımsız sonradan kazanılan, sahip olunan bir şey değil, insani varoluşsal bir aktivite olarak değerlendirildiği düşünülebilir.¹⁴²

1.3.4.1.4. Ahlâk

Ahlâk insanın "insan olma" özelliğinin bir ifadesi olup, onun reel ve tabii olanı ideal ve insani olana göre terbiye etme ve ona doğru aşma çabası olarak görülebilir. İnsan, tabii güdülerini bir yüksek değerler setine göre disipline eder ve yönetirken, ilgilerini ben merkezlikten diğergamlığa doğru genişletirken ahlâki davranışlar sergiliyor demektir. Zaman ufkunu şimdiki zamandan gelecek zamana doğru ve kısa vadeden uzun vadeye doğru geniş letmenin de bir dereceye kadar ahlâki davranışla ilgisi vardır. Kısacası, ahlâki insanın beşerilikten insaniliğe doğru gönüllü yükselme çabası olarak görmek mümkündür. Bu anlamda insanın her tür faaliyeti ahlâki olma potansiyeline sahiptir ki iktisadi faaliyetlerin de bu çerçevede yer alacağı tabiidir.¹⁴³

İktisat sistemi ahlâktan güç almalıdır. Zira hukuk gibi iktisat da, ahlâkın tamamlayıcı bir unsurudur. Millî gelirin artmasına veya üretim artışına katkıda bulunmak önemlidir. Ancak nihaî hedef iktisadî faaliyetleri temiz bir kalbe sahip olmaya engel olmaktan çıkarmaktır. Yalnız kimi ahlâk kuralları ve davranışları değişmemiştir. Sözgelimi, “kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkasına da

¹⁴¹ Necm: 53/39

¹⁴² Macit, 2015, s. 83.

¹⁴³ Sabri Orman- Zeki Parlak (Ed.), *İktisat ve Ahlak İlişkisine Genel Bir Bakış, İşletmelerde İş Etiği*, Sosyal Yayınlar, İstanbul 2009, s. 12.

yapma” biçimindeki evrensel ahlâk kuralı her zaman ve yerde geçerlidir. Yine “dürüstlük” gibi kişisel, “yoksullara yardım” gibi toplumsal ahlâk kuralları da tarihin her döneminde, her yerde geçerli olmuştur. Acımasızlık, kurnazlık, çıkarıcılık, bencillik, ikiyüzlülük her yerde ve her dönemde ahlâka aykırı, kötü ve yanlış görüldüğü gibi; merhamet, fedakarlık, cömertlik, diğergamlık her yerde ve her dönemde iyi ve doğru görülmüştür. Başkalarını kendine tercih, merhamet, hürmet, hizmet, samimiyet ve tevazu gibi kavram ve haller, ahlâkın esasını oluşturmuşlardır. Adalet ve eşitlik ancak ahlâkî duyguların toplumda yerleşmesiyle gerçekleşebilir.¹⁴⁴

Çalışmak, hem dinî, hem ahlâkî, hem bilimsel, hem de ekonomik bir değerdir. Hoşgörü de karşımıza hem dinî, hem ahlâkî, hem de bilimsel bir değer olarak çıkar. Değerler arasında bir çatışma yaşanmaması için, davranışlarımıza kılavuzluk eden ahlâkî değerlerin, diğer değerlerin arkasına itilmemesi gerekir. Örneğin çalışma salt ekonomik bir değer olarak algılanırsa, sadece zengin olmanın aracı olarak görülür ve o amaca ulaşmada her şey meşrû kabul edilir. Ama aynı zamanda dinî ve ahlâkî bir değer olarak algılanırsa, zengin olma sürecinde dinî ve ahlâkî bazı kurallar da önemsenmiş olur. Ahlâkî değerlerle ekonomik, estetik vb. değerler arasında zaman zaman çatışma yaşanması mümkün iken, dinî değerlerle ahlâkî değerlerin hiçbir zaman çatışmadığı, sürekli paralellik arz ettiği, birbirini teyit ettiği söylenebilir. Bundan dolayı, “din ile ahlâk arasında yapılan modern ayırım, özellikle İslâm dini açısından mümkün görünmemektedir.”¹⁴⁵

Dine inanan ve bağlanan bir kişi, düşünce ve davranışlarında imanını ve ahlaki bir bütün olarak yaşar. Din ahlaki bir yaşamı hedef almaktadır. Ahlaki hayata inanç boyutunun eklenmesi, insanın tutumlarında önemli bir değişiklik meydana getirebilir.¹⁴⁶ Ahlakın en büyük yaptırım gücü din ve inançta bulunmaktadır. Dinin yaptırım gücü, ilahi ve kutsi hükümleri içine aldığından, dinin temeli olan esaslar, ahlakında en açık en mükemmel dayanağı ve temel unsuru olma durumundadır.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Tabakoğlu, 2010, s. 109.

¹⁴⁵ Enver Uysal, “Dindarlığın Ahlaki Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, Cilt: 14, Sayı: 1, s. 45.

¹⁴⁶ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1998, s. 103.

¹⁴⁷ Hüsamettin Erdem, *Ahlak Felsefesi*, Hü-Er Yayınları, Konya 2003, s. 94.

Dinin bütün kurallarının ahlaki bir yönüde vardır. İlahi dinlerde Allah, insanlara değer yargılarını oluşturması için peygamberler ve ilahi kitaplarla kılavuzluk etmiştir. Din insanın yaşaması gereken değerleri belirler ve insana o değerlere bağlı kalarak yaşama iradesi kazandırır. Dinin kazandırdığı irade ile insan ahlaklı yaşama bilinci kazanır.¹⁴⁸

Sonuç olarak ahlak, doğru yolu seçme noktasında bize yol gösterirken, din ise doğruya bütün kalbimizle bağlanabilmemiz için yardımcı olur. Dinin ortayakoyduğu ilkelere uymakla insanlar, ahlaki nitelikler kazanır. Çünkü din insanlara, sevgi, merhamet, itaat, hoşgörü, yardımseverlik, fedakarlık ve uzlaşma gibi ahlaki meziyetler kazanadılarak, bireylerin ve toplumun geleceği için barış, huzur, güven ortamının oluşmasına katkıda bulunur.¹⁴⁹

1.3.4.2. İşçi-İşveren İlişkileri

İş ahlâkına dürüstlük ve adalet temelinde yaklaşan İslâm, hem işveren, hem de işçinin, birgün yaptıklarının hesabını vereceğinin şuuruyla davranmasını ister ve doğruluk, sorumluluk, samimiyet gibi yüksek ahlâki standartlar göstermeye teşvik eder. Bu standartlara göre bir İslâm insanı işçi ise, kendisi ve ailesi için yetecek kadar çok çalışmalı, verimli olmalı ve yükümlülüklerinin farkında olmalıdır. İşveren ise, dürüst olmalı, helalinden kazanmalı, ürün ve pazarla ilgili bütün ilişkilerinde kibar, nazik, affedici, lütufkâr ve cömert olmalıdır. Ayrıca işveren, yanında çalışan işçinin parasını alınının teri kurumadan, bekletmeden vermelidir. İşçinin dinlenme ve izin hakkı olmalı, çalışılan yerin sağlık koşulları iyi olmalıdır. İşçinin ise işini iyi yapmak, işverenin eşyalarını korumak, antlaşma şartlarında belirtilen kurallara uymak gibi yükümlülükleri vardır.¹⁵⁰

İslam dininde işçinin hakları olduğu gibi işveren hakları da vardır. İşçi eğer işini gerektiği veya anlaşıldığı gibi yapmazsa, işverenine itaat etmeyerek işini izinsiz

¹⁴⁸ İbrahim Hakkı Aydın, “Seküler Ahlak Bağlamında Din Ahlak İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 2011, Sayı: 35, s. 8

¹⁴⁹ Mustafa Şengün, “Lise Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesi”, (Yayımlanmış Doktora Tezi), OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2008, s. 70-71.

¹⁵⁰ Küçükşen, 2011, s. 62-63.

terk ederse ve bu yüzden bir zarar ortaya çıkarsa/işletme faaliyetini sürdüremezse işverenin hizmet sözleşmesini iptal etme hakkı vardır. ¹⁵¹

Meseleyi İslami açıdan ele alacak olursak, İslam'ın iktisat anlayışına göre emek ve sermaye arasında bir “bütünlük”, işçi-işveren ilişkilerinde ise “denge” gözetilmiştir. Buna göre emek ve sermaye üretimin iki ana unsurudur ve birbirlerini tamamlamaktadır. İslam'a göre emek de sermaye de değerlidir ve haksız tecavüzlere karşı korunmalı, bir arada “tekamül (olgunlaşma, gelişim) ve teavün (yardımlaşma) halinde” bulunmalıdır. ¹⁵²

İnsanın elindeki serveti istiflemesi yerine bunu sermaye yaparak üretime ve ekonomiye kazandırması önemli olduğu gibi emeğini ve zamanını üretken biçimde değerlendirmesi ve helal yoldan rızık elde etmek için alın teri ile çalışması da bir o kadar önemlidir. İslam dinine göre işveren elde ettiği servetin kendisine Allah tarafından bahşedildiğini ve Yüce Allah'ın buna karşılık da kendisine birtakım vecibeler yüklediğini bilir. Faizden kaçınmak, zekât ve sadaka vermek, karzı hasen (güzel borç), yoksulu gözetmek işverene yüklenen sosyal görevlerden sadece bazılarıdır. ¹⁵³ İşveren yönetimde adil davranmalıdır. İş uzmanına (ehline) vermelidir. Yani iş için en uygun insanları seçmelidir. Bu konuda da Kuran-ı Kerim'de “*Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.*” ¹⁵⁴ buyrulmuştur. ¹⁵⁵

İşverenin işçisine karşı başlıca görevleri arasında ise adil olmak, işi ehline vermek, işçisini görüp gözetmek, ücretini teri soğumadan ödemek, iş yükünü makul ölçülerde düzenlemek, ona karşı dürüst olmak, verdiği söze ve taahhütlere sadık olmak sayılabilir. ¹⁵⁶ Buna mukabil işçi de “en iyi kazancın işine özen gösteren ve işverene saygı ile bakan işçinin elde ettiği kazanç” olduğunu bilerek helal yoldan rızıkını elde etmek ve “insanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır” hadis-i

¹⁵¹ Ahmet Sait Özkul, “Yaşam ve Çalışma Değerlerini Etkileyen Faktörler SDÜ Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Isparta 2007, s. 61.

¹⁵² Servet Armağan, *Ana Hatlarıyla İslam Ekonomisi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1991, s. 60-65.

¹⁵³ Zaim, 1992, s. 172.

¹⁵⁴ Nisa: 4/58

¹⁵⁵ Zaim, 1992, s. 66.

¹⁵⁶ Zaim, 1992, s. 173.

şerifine ¹⁵⁷ uygun hareket etmek ister. Bu sebeple işçinin işini en güzel biçimde (itkan ve ihsan şuuru ile) yapması, yöneticisine itaat etmesi, ekmeğini yediği işverenine karşı sadık olması, işini bilmesi, temiz ve düzgün çalışması, işverene ait eşya ve techizatı düzgün ve yerinde kullanması, dürüst ve güvenilir olması gerekir.

İslâm insana güvenir ve ona sorumluluk yükleyip toplumun hizmetine vermek ister. İslâm'ın insandan istediği temel özellik, güvenilir olmaktır. Bunun için, Hz. Peygamber risalet ve nübüvvetten önce de Araplarca 'el-emîn' (güvenilir) olarak biliniyordu. Hz. Peygamber bu özelliğini tacir olarak da göstermişti. Oysa günümüzde güvenilir olmak iş adamının vasıflarından biri değildir. İnsan, davranışlarına ibadet özelliklerini kazandırmalıdır. "İslâm iktisadı"nın uygulama ortamı ibadetlerin bile ticâret haline gelmesi değil, aksine ticâretin ibadet vasfı kazanabildiği bir ortamdır. ¹⁵⁸

1.4. Esnaflık ve Meslek Ahlakı

Dünyada ticaretin temeli, başlangıcı esnaflıktan gelmektedir. İlk çağlardan bu yana malın malla değişiminden, paranın icadından bugünkü modern ticari yaşama geçiş evreleri aynı zamanda esnaflığın tarihini de anlatır. Ekonomik ve sosyal hayat içinde oldukça önemli bir yere sahip olan esnaflık ve küçük ölçekli işletmeler incelenirken esnaf olgusunun gelişimi de incelenecektir.

İlkçağ, Sümerlerden ortaçağa kadar uzanan Roma İmparatorluğuna kadar geçen yaklaşık 3500 seneyi kapsar. İlkçağda gelişen toplumların özellikleri birbirine çok benzemese de bazı belirgin ve ortak özellikleri vardır. Bu özelliklerden biri tarıma dayalı üretimin olması diğeri de su kenarlarında kurulmuş olmalarıdır. Sulama sıkıntısının olmayışı ve toprakların verimli olması sebebiyle talepten fazla yiyecek üretilmiş, bu fazlalık sayesinde ticaret gelişmiş ve esnaf ve tüccarın ortaya çıkmasına olanak vermiştir. ¹⁵⁹ Ancak tarımın gelişmesi ile nüfusun artmaya başlaması ve

¹⁵⁷ Arslan, 2012, s. 60.

¹⁵⁸ Tabakoğlu, 2010, s. 112.

¹⁵⁹ Tefik Güran, *İktisat Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 2009, s. 13.

tarımda teknolojik yeniliklerin nüfus artış hızı ile paralel olmaması sebebiyle azalan verim yasasına göre ekonominin çöküşünü hazırlamıştır. ¹⁶⁰

İlkçağ ekonomisinde dikkat çeken uygarlıkların başında Roma İmparatorluğu gelmektedir. Roma uygarlığı şehir uygarlığı görünümünde, askeri sınıf, küçük toprak sahipleri, kiracı çiftçiler, esnaf ve tüccarlardan oluşuyordu. Dönemin şartlarına göre büyük bir şehir olan Roma'da esnaf bazı basit mamul mallar için olan talebini karşılıyordu. Aristokrat kesimin Uzakdoğu mallarına ilgisi sonucu bu malları ilk olarak Suriyeli daha sonra Yahudi tüccarlar tarafından sağlanıyordu. ¹⁶¹ İmparatorlukta imalat faaliyetlerini de esnaf karşılıyordu. Her şehirde kırsal çevre için üretim yapan esnaf bulunmaktaydı. Bunlar küçük ölçekli işletmelerde az sermaye ile mahalli pazar ihtiyaçları için çalışıyorlardı. ¹⁶²

İmparatorluğun çöküş döneminde, vergiler arttırıldı ve köylünün ve esnafın durumu bozulmaya başladı. Vergi gelirleri de yetersiz kalınca paranın ayarı ile oynanarak değeri düşürüldü. Hızlı enflasyon karşısında vergiler ürün ve hizmet olarak toplamaya başladı. Paranın değişim fonksiyonu yok oldu. Bu piyasa ekonomisi işlemez hale geldi. Müdahaleci iktisat politikaları ile esnaf ve tüccarın mesleki özgürlükleri birtakım kısıtlamalarla engellendi. Esnafın bir esnaf cemiyetine girme mecburiyeti getirildi. Bu esnaf cemiyetleri esnek olmayan bir yapıdaydı. ¹⁶³ Dikkat edilirse, ileriki bölümlerde tartışılacak olan esnaf sorunlarının tarihsel olarak ilk çağlardan beri varlığını sürdürdüğü söylenebilir.

Ortaçağın ilk yıllarında, Avrupa'da hakim üretim tarzı, kırsal çevre ile tarımın ekonomide ağır basması sebebiyle ev işi ve esir sanatkar tipi özellikteydi. Bu sebeple esnaf ve sanatkar ortaçağ başlangıcında sosyal bir varlık olarak toplum içinde görülmemektedir. Ancak 10. ve 11. yüzyıllarda şehirlerin ve nüfusun artması ile birlikte ihtiyaçlarında artmasıyla sanatkar sınıf toplumda yerini almaya başlamıştır. ¹⁶⁴ Böylelikle esnafın bu merkezlere yerleşmesi ile birlikte şehirler birer değişim ve

¹⁶⁰ Güran, 2009, s. 18.

¹⁶¹ A.g.e., s. 19.

¹⁶² A.g.e., s. 21.

¹⁶³ Güran, 2009, s. 22-23.

¹⁶⁴ TESK Yayınları, *TESK'in 40. Yılında Esnaf ve Sanatkâr*, Eser Matbaacılık, Ankara 1993, s. 70-71.

imalat yeri haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak şehirler büyümeye başlamıştır. Büyümenin diğer bir sebebi kırsal kesimden göçlerdir. Çünkü 10. ve 13. yüzyıllar arasında Avrupa’da ekonomi iyileşme göstermeye başlamıştır. İnsanlar için şehirlere göç bir yenilik unsuru olmaktaydı.¹⁶⁵

11. ve 12’inci yüzyılda İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi Avrupa ülkelerinde küçük sanatkar grubu gelişmiştir. Yine bu tarihler arasında esnaf ve sanatkarlar örgütlenerek varlıklarını güçlendirmiştir. Kurulan bu birlikler dini nitelik taşımaktaydı. Bu teşkilatlanma ile sosyal üstünlük ve itibarını koruyarak ortaçağ toplumunda önemli bir sosyal sınıf haline gelmiştir. Bu dönemde sınai üretici, kalfa ve çırakların yardımı ile üretim yapan ustalardı. Elde edilen malların kalitesi oluşturulan bu loncalar tarafından denetlenirdi. Bu örgütlenme biçiminde bazı kurallar bulunmakta idi. Örneğin bir ustanın kullanacağından fazla hammadde biriktirmesi yasaktı.¹⁶⁶

1.4.1. Esnaf Örgütlenmeleri

Bütün devirlerde özellikle kentliler olmak üzere insanlar ortak düşünce inanç, ekonomik çıkarlarını ve zevklerini savunmak veya ileri götürmek için kendi aralarında birlikler kurmuşlardır. Aynı malı üreten, aynı iskele ve çarşığı kullanan, aynı fuarlara katılan veya aynı hammaddeyi satan insanlar rakip olsalar da ileriye götürmek zorunda oldukları ortak çıkarları veya tehditler karşısında “lonca” adı verilen birlikler oluşturmuşlardır. Eskiçağ kentlerinin çoğunda loncalar vardır. Bunların hepsinin kuruluş amacı ekonomik nedenler değil aynı zamanda üyelerin toplumsal ve dini inançları için kurulmuştur.

Esnaf örgütlenmelerinin diğer bir biçimi de kooperatiflerdir. Kooperatif davranışlarının ilk izlerini esnaf teşekküllerinde görmek mümkündür. Kooperatifler, bilindiği gibi Batı ve Orta Avrupa kökenli kuruluşlardır. Kooperatifçiliğinin genel karakterini şöyle özetlemek mümkündür. Ekonomik açıdan yoksullaşan küçük işletmeci, işçi, küçük köylü ve esnafın bir mücadele aracıdır. Avrupa coğrafyasından çıkarak Asya coğrafyasına doğrudan yayılmıştır. Bu dönemde kooperatiflerin

¹⁶⁵ Güran, 2009, s. 55-59.

¹⁶⁶ TESK Yayınları, 1993, s. 72-73.

çeşitliliği de artmaya başlamış ve alternatif bir sosyo-ekonomik denge ögesi olarak bazı önemli yapısal özellikler kazanmaya başlamışlardır.

1.4.1.1. Loncalar

Ortaçağda şehirleşmeye paralel olarak küçük sanat ve sanayi faaliyetlerinin gelişmeye başladığı ve feodal prenslerin emri altında çalışan işçilerin şehirlere göç ederek serbest çalışma imkanı bulmaları sanatkar ve sanayici meslek zümresinin oluşumu ile sonuçlanmıştır. Avrupa’da ilk sanat ve sanayi kuruluşları aynı zamanda dini amaçları olan kilisenin desteği ile gelişen teşkilatlardır.¹⁶⁷ Teşkilatlanmanın ilk aşamalarında dini nitelikli faaliyetlerin yanında mesleki, sosyal yardımlaşma ve dayanışma ile ilgili kurallar ve denetim faaliyetleri bulunmaktaydı. Bu ilk kuruluşlar 12. ve 13. yüzyıllara kadar bütün şehirlerde gelişmiştir. Esnaf ve Sanatkar loncaları Ortaçağ Avrupa’sının ekonomik, kültürel ve siyasi bakımdan en etkin teşkilatları olmuştur.

Loncalar, ortaçağ toplumunda ekonomik ve sınai faaliyetleri düzenleme ve denetleme tekeline sahip kuruluşlardır. Lonca üyesi olan ustaların hammaddelerini nereden, nasıl ve niteliği loncalar tarafından belirlenirdi. Bu uygulamanın temelinde yatan ürünlerin kalitesini korumak, üretici ustalar arasında eşitliğin sağlanması yatmaktadır. Hammaddelerin alımında yapılan kontroller aynı zamanda tüketiciyi korumak içinde yapılmaktaydı. Ürünlerin nitelikleri, standardı ve fiyatlarının tespiti loncalar tarafından düzenlenmekteydi. Loncaların ekonomik faaliyetlerden biride, mesleki faaliyette ücretlerin tespit edilmesi idi. Lonca mensubu çırak ve kalfaların ekonomik çıkarları korunuyordu. Ekonomik görevlerinin yanında mesleki faaliyet görevleri olan loncalar üyelerin meslek içi yaşantıları ve ilişkilerini de denetlemekteydi. Üyelerin mesleğe girişleri, meslekte ilerlemeleri daima loncaların koydukları kurallar çerçevesinde olurdu. Kısaca serbest piyasa ekonomisinin şartları loncaların hakim olduğu dönemde sağlanması mümkün değildi.¹⁶⁸ Mesleki faaliyetlerin dışında loncaların önemli toplumsal ve dinsel yanları bulunmaktaydı. Lonca üyeleri birbirlerine karşı kibar ve arkadaşça davranmak ve sevmek

¹⁶⁷ TESK Yayınları, 1996, s. 75.

¹⁶⁸ TESK Yayınları, 1996, s. 74-76.

durumundaydı. Üyeler kavgadan kaçınmalı iftira ve yalan bulunmamalıydı. Üyelerden birinin başı derde girmesi veya hastalanması durumunda lonca ona yardım etmekte, üyenin ölümü halinde cenaze işleri ve geride kalanların geçimini loncalar üstlenmekteydi. Hemen her loncanın bir piri, bir kilisesi, bir mihrabı ve bir mum yakma yeri bulunmaktaydı.

Loncalar toplumsal hayatın tüm dallarında etkin olunca, belediye meclislerine katılma hakkı elde etmişlerdir. Her şehir, yaratıcı ve sağlam bir esnaf tabakasını desteklemekte ona bir takım özel haklar tanımaktaydı. Elde edilen bu haklar karşısında loncaların görevleri artmıştır. Örneğin sava ş zamanlarında ustalar önderliğinde savaşa katılmak zorunluydu.

Buraya kadar anlatılan kısımdan anlaşıldığı üzere loncalar Ortaçağ Avrupa'sında siyasi ve dini örgütler dışında en etkin ve egemen kuruluşlardan biridir. Loncalar 14. yüzyılın sonlarına doğru faaliyetlerinde en yüksek noktasına ulaşmıştır.¹⁶⁹

1.4.1.2. Kooperatifler

Kooperatifçilik kavram olarak, insanların sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını gidermek amacıyla kurulan karşılıklı yardım ve eşitlik ilkeleri doğrultusunda bir ortaklık olmasına rağmen kalıp olarak kabul edilen tek bir tanımı yoktur.¹⁷⁰

Kooperatifler sosyal ve ekonomik alanda yetersiz kalan devletin ortaya çıkardığı toplumsal kurumlardır. Devletin genellikle ekonomik nedenlerden dolayı görevini yerine getiremediği ya da yetersiz kaldığı durumlarda, ihtiyaçları karşılamak için, toplumun bir araya gelmesi diğer bir deyişle örgütlenmesi ihtiyaç olmuştur. Karşılıklı güç birliği esasına dayanan bu kurumlar devletin hizmetlerini tamamlayıcı olmuştur.

¹⁶⁹ TESK Yayınları, 1996, s. 77.

¹⁷⁰ Orhan Özcan, "Türkiye'de Kooperatifçiliğin Tarihi Gelişimi ve Cumhuriyet Dönemi Kooperatifçiliği", (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000, s. 4

Kooperatifçilik hareketi Batı Avrupa'dan başlayarak Doğu Avrupa'ya doğru yayılmıştır. Kooperatif hareketinin yayılma çizgisi sanayileşme ve hızlı kentleşme hareketlerinin yayılma çizgilerine paralel bir gelişme göstermiştir. Sanayileşme ile üretim hızla artarken pazar alanlarını genişletmek gereksinimi ile de ekonomik ve özellikle de sosyal sorunlar, kooperatif hareketinin yayılmasını hızlandırmıştır. Kapitalist ekonomik düzenin ortaya çıkardığı bu kurum yayıldığı ülkelerin sosyal ve ekonomik yapısına göre farklı bir kimlikle ortaya çıkmıştır. Kooperatifçilik hareketinin gelişiminde İngiltere, Fransa ve Almanya önemli bir yer tutmaktadır. Daha sonra kooperatifçilik hareketi İsveç, Danimarka ve İsviçre'ye geçmiştir.¹⁷¹

Belirgin olarak, kooperatif davranışlarının ilk olarak esnaf teşekküllerinde görmek mümkündür. Hammadde ve diğer gereçlerin toptan ve ortaklaşa alınmasında ve elde edilen ürünün elden çıkartılmasında hep kooperatif ruhunun hakim olduğu bir gerçektir.

Kooperatifçilik hareketinin ortaya çıkışı İngiltere'de gerçekleşmiştir. İngiltere'de kooperatifçilik hareketlerinde önemli yeri olan kişi Rober Owen'dir. Dr. William King ise bugünkü anlamda kooperatifçilik deyimini kullanan ve bu konu da birçok ilkeye imzasını atan isimdir. Rochdale Haksever Öncüleri ise modern kooperatifçiliği ilk kez başarıyla uygulayan kooperatifçilerdir. Fransız kooperatifçiliğinin öncüleri Charles Fourier, Philippe Buchez, Louis Blanc ve Charles Gide'dir. Buchez tarımsal üretimin yanında küçük esnaf ve sanatkarın da desteklenmesi gerektiğini savunmuş ve bunların kredi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 1830 yılında Paris'te bir Halk Sandığı kurulmasına önderlik etmiştir.¹⁷²

İngiltere ve Fransa'dan başka kooperatifçiliğin öncülüğünü yapan başka bir ülke de Almanya'dır. Almanya'da ilk defa esnaf ve tarım kredi kooperatifleri ortaya çıkmıştır. Büyük sanayiden olumsuz biçimde etkilenen küçük esnafın korunması Hermann Schultze-Delitzsch'in temel amacı olmuştur. Bunun için 1849'da çeşitli esnaf kümeleri için "hammadde alım kooperatifi" kurmuştur. Esnafın en önemli sorununun kredi olduğunu kavrayan Hermann Schultze, 1850'de "Esnaf Kredi

¹⁷¹ Temur Kurtaslan, "Kooperatiflerin Piyasa Ekonomisindeki Yeri ve Önemi", *Karınca Dergisi*, Ankara, Temmuz 2004, Sayı: 811, s. 14.

¹⁷² Özcan, 2000, s. 28-36.

Kooperatifi”ni kurarak bu alanı geliştirmiştir. Bu örneği temel alan pek çok kredi kooperatifi Almanya’da yayılmaya başlamıştır. Ayrıca, bu dönemde esnafın ürünlerini satacak kooperatif mağazaları açılmış, ilk kez bir “Esnaf Kredi Bankası” kurulmuştur. Hermann Schultze günümüz esnaf kredi kooperatifçiliğin öncüsü olarak kabul edilmiştir.¹⁷³

Ülkemizdeki kooperatifçilik hareketi, doğuşu ve gelişmesi bakımından diğer ülkelere göre farklılık göstermektedir. Bunun da nedeni toplumsal ekonomik ve tarihi yapılarıdaki farklılıklardır. Kendi kendine yardım hareketi olan kooperatifçiliğin de, bu değişkenler tarafından etkilenmektedir. Buradan kooperatif hareketinin, ülkenin yapısına göre değiştiği sonucu çıkmaktadır. Türkiye’de kooperatifçilik tarihinde, çağdaş kooperatiflerden önce kooperatif benzeri yapılardan dolayı kavram yabancı değildir. Bu yapılar İmece, ahi birlikleri, loncalar ve gediklerdir.¹⁷⁴ 1960 sonrası dönemde kooperatifçilik konusu ilk defa Anayasa’da yer almıştır. 1961 Anayasası, kooperatifçiliğin ekonomik ve toplumsal kalkınmadaki yerini görerek, kooperatifçiliğin gelişmesini görev olarak devlete vermiştir. Planlı dönemde kooperatifçilik konusunun önemine değinilmiştir.¹⁷⁵

1.4.1.3. Ahilik

Ahi birlikleri büyük şehirlerde teşkilatlanmışlardı. Her birliğin eğitim ve eğlence imkanlarına da sahip bir sosyal tesis özelliği taşıyan zaviyesi vardı. Bu esnaf birlikleri o mesleğe ait tüm işleri öğretir, mensupları arasındaki ihtikarları halleder, esnafta devlet arasındaki ilişkileri düzenlerdi. Bu birlikler mamullerin kalitesi, ücretler, fiyatlar, çalışma şartları konularında düzenleme yapardı. Ahi birlikleri bir yandan esnaf arasında işbirliği ve dayanışma esaslarının yerleştirilmesini, haksız rekabetin, tekelciliğin önlenmesini amaçlarken, diğer yandan da tüketicinin korunmasına yönelik düzenlemeler yapıyordu. Esnafın çalışma alanları hem haksız rekabetin, hem de işsizliğin önlenmesi amacıyla belirleniyordu. Yine esnafın işleyeceği hammaddeyi temin etmesi "tahsis siyaseti" ile gerçeleştiriliyordu.

¹⁷³ A.g.e., s. 38-39.

¹⁷⁴ A.g.e., s. 50-56.

¹⁷⁵ Ayşegül Baykul, “Isparta İl Merkezindeki Esnaf Sorunları ve Esnafın Yerel Ekonomi İle İlişkisi”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Isparta 2009, s. 78-79.

Bununla hem ustaların hammadde sıkıntısı çekmemesi sağlanıyor, hem de tekelcilik ve ihtikar yolu önlenmiş oluyordu. Her esnaf grubu toplu olarak belirli bir çarşıda bulunurdu. Böylece hem alıcı istediği malı kolaylıkla seçebiliyor hem de esnaf birbirini kontrol ediyordu. Bir arada çalışma, kalite kontrolü bakımından da hayli önem taşıyordu. Çünkü esnaf, ürün kalitesinin belli bir standardın altına düşürülmesine karşı idi. Standartların altında mal üreten kişiler ikazlara aldırılmayıp bu fiillerine devam ederlerse dükkanları kethüdalar tarafından kapatılabildiği gibi, daha ileri gittikleri takdirde esnafıktan ihraçlarına da karar alınabiliyordu.¹⁷⁶

Ahiliğe bir meslek, sanat ya da ticaretle ilişkisi olmayanlar katılamazlardı. Ahi örgütünde sanatkarlara iş yerinde yamak, çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi ile mesleğin incelikleri ve sırları öğretilirdi. Akşamları ise toplanarak ahlak eğitimi, haftanın belli günlerinde de ata binme eğitimi yaptırılırdı. Yine esnaf çıraklarının okuyup yazmalarına itina gösterilirdi. Fatih tarafından yaptırılan cami yakınıdaki üstü açık havuzun saraçhane yapılması, saraç çıraklarının sabahları Fatih Medreselerinde okutulan derslere devam edebilmeleri içindi. Esnaf çıkarlarının asgari bir tahsil devresinden geçirilmelerine uzun süre dikkat edilmiştir.¹⁷⁷

Ahilikte meslek ahlakı her şeyin üstünde tutulmakta, oto-kontrol sistemi en tesirli ve mükemmel şekli ile işlemekteydi. Çırak, kalfa ve usta arasında baba-evlat saygı ve sevgi bağı kurulmuş, ilişkiler ahlaki ve mesleki temellere oturtulmuştur. Her ahi bir "üstad"a bağlanmak, sanatın geleneksel pirleri hakkında bilgi edinmek ve davranışlarında onları örnek almak durumunda idi. Sanatların geleneksel pirleri, herşeyden önce birer ahlak kahramanıdır. Bu kahramanlar ahilere davranış biçimleriyle örnek gösterilmekte ve her birinin ayrı ayrı bu ahlakı yaşamış ve aşmış oldukları kabul edilmektedir. Yaşanmış örneklere dayanan bir ahlak, teorik planda kalan bir ahlaktan çok daha etkili olmaktadır. Bu insanların, pirlere gönülden ve manen bağlanmaları, işlerinde gösterecekleri en küçük bir ihmal ve kusur ile pirin sevgi ve himmetinden mahrum kalınacağı anlayışını yerleştirmişti. Böylece Ahi,

¹⁷⁶Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi", Ahilik ve Esnaf, İstanbul, 1986, s. 60.

¹⁷⁷Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2012, s. 296.

işinde ihmal olmaması için bütün dikkat ve hassasiyetini ortaya koyup, maharetini iş üzerinde göstermeye gayret ediyordu.¹⁷⁸

Ahilerin yeteneklerine uygun olarak sadece bir sanat dalıyla meşgul olmaları ve bu yolda sabırla olgunlaşmaya çalışmaları, her Ahinin sanatında zirveye ulaşmayı ahlaki bir görev telakki etmesi ürün kalitesi bakımından son derece olumlu neticeler doğurmuş, ortaya çıkan eserler birer sanat şaheseri niteliği kazanabilmişlerdir. Ayrıca ahlaki açıdan belli zafiyet ve alışkanlıkları olanlar ile bazı kesimlerin Ahiliğe kabul edilmedikleri de bilinmektedir. Bu çerçevede, kafirler, münafıklar, münecimler, alkolikler, kasaplar, muhtekirler, hırsızlar, müfteriler gibi bazı kişi ve meslek grupları fütüvvet ehlinden sayılmamıştır.¹⁷⁹

Ahilik kurumu esnaf ve sanatkârların oluşturduğu ve faaliyetleri ve prensipleri ile toplumun ekonomik yaşamını doğrudan etkileyen bir sivil toplum örgütüdür. Böyle bir kurumun uzun yıllar sosyal ve ekonomik hayata huzur, barış ve kazanç getirmesi birtakım ilkelere bağlı olmanın bir sonucu olarak kendini göstermektedir. Bu bağlamda aşağıda Ahilik kurumunda uygulanmış olan belli başlı ilkelere bahsedilmiştir. Ahilikte uygulanan en önemli ilkelere biri kişinin mesleğe girmesi ve meslekte yükselmesi konusudur. Ahilikte bir usta eğer işyerinde bir çırağa ihtiyacı varsa önce çocuğun fiziki kabiliyetini ve moral karakterini anlamak için kendine has usullerle test etmek amacıyla geçici bir süre çalıştırırdı.¹⁸⁰ Örneğin, dükkânın herhangi bir yerine bir madeni para bırakarak, çırak onu bulduğu zaman nasıl bir davranış sergileyeceğini gözlemlerdi. Bu kısa gözlemden sonra çocuk kabiliyetli ve ahlaklı bulunursa çırak olmayı hak kazanırdı. Böylece 3 ile 5 yıl arasında usta çırağın hem mesleki hem de manevi hocası olarak sanatın inceliklerini öğrenirdi.¹⁸¹ Yine Ahilikte kalfalıktan ustalığa geçmekte birtakım şartlara bağlanmıştır. Ahilikte uzun süreli ve çok aşamalı terfi sistemi de tüm meslek ve sanat

¹⁷⁸ İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Tekke-Devlet Münasebetleri, Seha Neşriyat*, İstanbul, 1983, s. 102-104.

¹⁷⁹ Fahri Solak, *Ahilik Kuruluşu, İlkeleri, Fonksiyonları*, İ. T. O Yayınları, İstanbul, 2010, s. 17.

¹⁸⁰ Bayram Akça, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Muğla'da Debağ (Tabakçılık) Esnaf Teşkilatı", *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, 2001, Sayı: 4, s. 1-8.

¹⁸¹ Abdullah Soysal - Mehmet Tan, *Ahilik İlkelerinin Günümüz İşletmelerine Yansıması: Kilis Küçük Sanayi İşletmeleri Örneği*, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2013, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 186-187.

dallarında egemen idi. ¹⁸² Örneğin bir meslek ya da sanat dalında ustalık sıfatına ulaşmak için yamaklık, çıraklık ve kalfalık aşamalarından başarıyla geçmek gerekirdi. Örneğin bireyin 10-12 yaşlarında yamak olarak girdiği bir sanat dalında çıraklık ve kalfalık aşamalarını lekesiz ve kusursuz atlayarak yaklaşık 10 yıllık bir süreçte ustalık sıfatına ulaşabilmesi bile başlı başına bir sabır ve sadakat testi anlamına gelmektedir. ¹⁸³ Aşırı disipline dayalı kişisel ve mesleki eğitim de ahilik örgütünün sürdürülebilirliğinin temel bileşeni olarak kabul edilmiştir. Çünkü ahilik sisteminde usta- çırak ilişkileri, işçi-işveren ilişkisinden çok baba-oğul ilişkisine benzer. Bu amaçlar bağlamında, çıraklara önce toplumun ahlak ve erdemleri öğretilir, daha sonraki aşamalarda ise, meslek eğitimine geçilirdi. İş eğitimi teorik ve pratik olarak “yaparak öğrenme” ve “beceri geliştirme” tekniğine dayanmaktaydı. ¹⁸⁴ Ailede başlayan eğitim Ahi zaviyelerinde mektep havasında sürdürülürken belli yaşa gelen çocuk çırak olarak bir iş yerinde çalışmaya başlardı. Yaşına ve olgunluğuna göre kendisine iki yol kardeşi ve bir yol atası seçilir ve bu üçlünün terbiyesinde kalfalık ve ustalık belgesi alırdı. ¹⁸⁵ Uzun çarşı, bedesten ve arasta ismi verilen yerlerde zanaatlarını ve sanatlarını icra eden Ahiler, eğitimlerini ise zaviyelerde sürdürmüşlerdir. Ahilik sisteminin eğitim sistemi bir disiplin içinde, mesleki eğitim sağlamada, meslek edindirmede ve hatta daha kapsamlı eğitimle toplumdaki insanları tanımada ve davranışlarını tespit etmede ahi üyesine önemli kazanımlar sağlamaktadır. Böylece bu sistem gençlerin herhangi bir meslekte maharet edinmelerini, topluma kazandırılıp, başıboş bırakılmamalarını sağlamıştır. ¹⁸⁶ Bu sistemde çıraklar ustalarına, mesleklerine ve örgütsel bağlılığın prensiplerine çok

¹⁸² Hulusi Doğan, “Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 2011, Sayı: 4, Haziran, s. 77-100.

¹⁸³ Doğan, 2011, s. 28.

¹⁸⁴ İbrahim Durak - Atilla Yücel, “Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi*, 2010, Cilt: 15, Sayı: 2, s. 151-168.

¹⁸⁵ Mehmet Saffet Sarıkaya, “Ahilik Kültürü Üzerine”, *Yenises Dergisi*, 2008, Sayı: 154, s. 22.

¹⁸⁶ Nurettin Gemici, “Ahilikten Günümüze Meslek Eğitiminde Model Arayışları ve Sonuçları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2010, Cilt: 8, No: 19, s. 71-80.

güçlü bir inanç içinde olurlardı. Dolayısıyla Ahi eğitimi, “bilenin bilmeyenin elinden tutması” olarak görülebilir.¹⁸⁷

Ahilik sisteminde düzen, intizam ve tedbir de önemlidir. Örneğin, her esnafın bir bekçisi vardı. Çarşayı süpürür, akşam kapanan dükkânların kontrolünü yapar kilitlenmeden unutulmuş olanları sahibine haber verir, geceleri çarşayı beklerdi. Her esnafın bir de duâcısı vardı. Sabah namazından sonra mütevellinin dairesi önünde toplanan esnafa duâ eder, bundan sonra herkes dükkânına dağılırdı. Örneğin Urfa’da her sabah Ahi çarşısının, Isparta’da pazarların dua ile açılması bu geleneğin ne kadar köklü olduğu göstermektedir.¹⁸⁸ Ahilik kurumunun üzerinde hassas bir şekilde durduğu konulardan biri de çalışan diğer insanların haklarının savunulması ve onlara haksızlık yapılmamasıdır. Ahilik sistemi çalışanın alnının teri kurumadan onun emeğinin ve bilgi ve buluşunun karşılığının işveren tarafından verilmesini, güçlü bir şekilde savunmuştur. Bu ise çalışan ve işverenler arasında sürekli bir güvenin sağlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Ahilik, emeğe, insan hakkına, yeniye ve yenilik sahibine saygı duyan bir örgüttür. Bugün dahi dünyada fikri-sınai mülkiyet hakları tam anlamıyla korunamazken asırlar öncesinde bir dizi malların üretiminin buluş sahibi olanlara bırakılması oldukça dikkat çekicidir. Seccade kilimini dokuyan esnaf içinde ağır kesme dokumanın patentinin Nişo adlı bir gayr-i müslime ait olması ve diğer ustaların da buna müdahalede bulunmamayı taahhüt etmeleri Ahilikte bilgi sahibine duyulan saygının en önemli göstergesidir.¹⁸⁹

Her şeyden önce bireyi önemseyen Ahilik sistemi, “can ve mal ortaklığı” adını verdiği bir yardımlaşma ve dayanışma sistemini de kendi içinde kurmuştur.¹⁹⁰ Bu sistemde ahinin kazancının, ihtiyacından fazlasını bütünüyle yoksul, işsiz ve muhtaç insanlara yardım için kullanmaları bir ahlak kuralı haline getirilerek, kişinin ihtiyacını aşan zenginliğin biriktirilmesi (iddihar) sermayenin belirli ellerde

¹⁸⁷ Necmettin Özerkmen, “Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları-Sosyolojik Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2004, Cilt: 44, Sayı: 2, s. 57-78.

¹⁸⁸ Saffet Sancaklı, “Ahilik Ahlakının Oluşumunda Hadislerin Etkisi”, *İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 1-18.

¹⁸⁹ Doğan, 2011, s. 31.

¹⁹⁰ Özerkmen, 2004, s. 75

toplanmaması için engellenmiştir. Ahi birliklerinde dayanışmanın en güzel örneği Orta Sandıkları'nda görülür. Teşkilat üyesi olan esnaf ve sanatkârın kazancı şahsi olmaktan çok teşkilata ait genel sermayeyi meydana getirmektedir.¹⁹¹ Dolayısıyla Ahilik kurumunda ön plana çıkan bu düşüncenin uygulama biçimi olan “Gedik sistemi”nde fakirlere yardım edilmekte, yeni işyeri açanlara sermaye verilmekte, âlet ve edevat yardımı yapılmakta, esnaf mensupları özellikle çıraklar için tertip edilen meslek kursları finanse edilmekteydi.¹⁹² Böylece birlikler, kişiyi yalnızlıktan kurtarmış, dayanışma ortamıyla moral destek sağlamıştır. Örneğin, esnaf ve zanaatkârların birbirine olan güvenleri ve dayanışmaları “pusula yöntemi” bunun bir başka örneğidir. İplikçiden ihtiyacı kadar iplik alan bir dokumacı bir miktar parayı verir, kalan borcunu adi bir kağıt üzerine; “filan kişiye şu tarihte ödemek üzere şu kadar borcum var” şeklinde yazardı. İplikçi elinde bulunan bu kâğıdı bir çek veya senet gibi başka bir dokumacı ile alış veriş yaparken kullanırdı.¹⁹³ Yine Ahi birliklerinde, hariciler ve dahililer olarak adlandırılan iki grup üyeye mevcut şartları dikkate alınarak çeşitli yardımlarda bulunulurdu. Örneğin haricilerden sakat ve hastalara orta sandığın yardım fonundan yardımda bulunulurdu. Bu bağlamda Ahilik, kişinin alın terini değerlendirmiş, ticaret ve üretim alanında kaliteyi amaçlamıştır. İşçi, ürettiği meta ile neredeyse özdeşleşmiş onunla kaynaşmıştır. İş alanı, üretim, insanın aynası haline getirilmiş, kalite, üretimi yapanın namusu olarak değerlendirilmiştir. Bu anlamda kalite kontrolleri de üreticilerin denetlenmesinde ve müşteri memnuniyetinde önemsenen bir uygulamadır. Örneğin Denizli Buldan'da, çarşıda dokuma pazarının olduğu Perşembe günü masalar hazırlanır, masalara dağıtılan dokumalar kooperatif tarafından görevlendirilen ve işinin erbabı olan kişiler tarafından incelenir ve damgalanırdı. Böylece kalitesiz olan malın satışı ya da dükkânlara girişi engellenirdi.¹⁹⁴

Ahilik teşkilatında ustaların üretecekleri ürün standartlara bağlandığı gibi, yetiştirecekleri çırak sayısı da standartlara bağlanmıştır. Kaliteden taviz vermemek için usta sadece örgütün öngördüğü kadar çırak alabilirdi. Çünkü çırakların sayısı

¹⁹¹Nurettin Öztürk, “Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş ahlakı Açısından Değerlendirilmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2002, Sayı: 7, s. 1-12.

¹⁹² Solak, 2010, s. 4.

¹⁹³ Durak-Yücel, 2010, s. 164.

¹⁹⁴ Durak-Yücel, 2010, s. 166.

çok olursa eğitim istenilen etkinlikte gerçekleşmeyecek ve kontrol güçleşecektir.¹⁹⁵ Ahilik'te bir diğer geçerli uygulama ise “Ahilik İç Kontrol Sistemi”dir. Bu uygulamada esnaf ve sanatkarlar, devletin ulaşamadığı yerlerde iş yeri açma ve malların üretiminde nitelik ve nicelik kontrolü yapma, çalışma ilkelerini belirleme, borçlanma, müşteri şikayetleri gibi temel sorumluluk görevlerini tekelden üstlenmişlerdir. Böylece haksız rekabetin önüne geçiliyor, işsizlik önleniyor ve adil paylaşım gerçekleştiriliyordu. Bu anlamda Ahî babaları, esnaf ve sanatkârlara; sanatınızı ilerletin, yolsuz işlere, haksız hırslara sapmayın, hizmet ve yardım ehli olun şeklinde sık sık öğüt verirdi. Teşkilatın varlığını sürdürmesi konulan kurallara sıkı sıkıya bağlı olunması ile mümkündü. Ciddi bir hiyerarşik yapılanmaya sahip olan Ahilikte en üst seviyeden en alt dereceye kadar herkesin uyması gereken kurallar en ince detaylarına kadar belirlenmiştir. Örneğin, Mesleğinde kalfalık seviyesine yükselen bir genç 130 ahlakî kaideyi, ustalık makamına geldiğinde ise 740 kaideyi bilmek ve uygulamak durumundaydı.¹⁹⁶

Ahîlik teşkilatının vazgeçilmez temel değerlerinden, “hizmette mükemmellik” ve “Müşteri veli nimetimidir” ilkesi asırlarca bütün hizmet çeşitlerinde kullanılmış ve böylece standart dışı mal ve hizmet üreten esnaf uyarılmış ve uyarıları dikkate almayanlar ise çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Örneğin Muğla'da Debağ Esnaf Teşkilatında esnafın ileri gelenlerinden ve seçilmiş ustalardan meydana gelen bir İdare Kurulu herhangi bir olumsuz hareketi görülen esnafa ceza da verebilmekteydi. Muğla'daki esnaf idare kurulunda üç tür ceza uygulanıyordu. Bunlardan birincisi; “Gönül Küskünlüğü Cezası” idi. Bu en hafif ceza idi ve bu cezayı alan esnafa diğer esnaflar ceza süresince selam vermezdi. Bu ceza süresi bir hafta idi. İkinci ceza “Yolsuzluk Cezası” idi. Bu cezayı alan esnaf mal satamazdı. Bu ceza da bir ay sürerdi. Ceza bitiminde esnaf idare kurulu toplanarak cezalı esnafın cezasının bittiğini ilan ederdi. Daha sonra da ceza alan esnaf, esnaf kahvehanesinde toplanan tüm esnafa çay ve kahve ikram ederdi. Üçüncü en ağır olan ceza ise;

¹⁹⁵ A.g.e., s. 157.

¹⁹⁶ Sarıkaya, 2008, s. 4.

“Pabucu dama atılma cezası” idi. Bu cezayı alan esnaf artık bu tarihten sonra bir daha esnaflık yapamazdı.¹⁹⁷

Ahilik kurumu, her fırsatta üretimi ve çalışmayı teşvik etmiştir. Fakat Ahi birlikleri, üretimi ihtiyacın bir fonksiyonu olarak düşündükleri için onu ihtiyaca göre ayarlayıp sınırlanmış¹⁹⁸, dolayısıyla ihtiyaçların sürekli kamçılanarak tüketimin çoğalmasına ve israfın artmasına izin vermemişlerdir. Ahilik sisteminde esnafın tutumlu olması da oldukça teşvik edilen konulardan biriydi. Ahi birliklerinde ön plana çıkan bir diğer uygulama ise “biz ruhu/duygusu” idi. Öyle ki esnaf ve sanatkar “Ben bugün satış yaptım. Siz komşudan alın, o henüz siftah yapmadı” diyecek derecede fedakâr, erdem ve fazilet sahibidir. Ahilik sisteminde önem verilen bir diğer konu ise işbölümü ve uzmanlaşmadır. Bu bağlamda her bir ahinin tek bir işte uzmanlaşması, başka bir işte çalışmaması ve bunu en iyi bir şekilde yapması önerilmiştir.¹⁹⁹ Bu bağlamda Ahilerin iş değiştirmeleri veya birden fazla işle uğraşmaları hoş karşılanan bir şey değildi. Bunun yanında Ahilik kurumu ekonomik faaliyetleri düzenlerken sadece bireysel ve toplumsal kaygılarla hareket etmemiş aynı zamanda, başta dış açıklar ve dış borçların azaltılması, güçlü ve bağımsız bir ulusal ekonominin yaratılması ve ülke kaynaklarının rasyonel bir şekilde kullanılması için Ahi Üretim Birliklerinde yerli malı üretim ve tüketime öncelik vermiştir. Böylece kendi kendine yeterli olmayı savunarak hükümetin ekonomik olarak bağımsız olmasına destek olmuştur. Çalışmayı, ibadeti ve dürüstlüğü bir bütün olarak ele alan, Ahilik, ahlâk sahibi olmayan bir iş adamının asla başarıya ulaşamayacağını, ulaşsa bile bu başarının uzun ömürlü olmayacağını benimsemiştir. Ahilikte meslek ahlâkı her şeyin üstünde tutulmakta, oto-kontrol sistemi mükemmel bir şekilde işlemekte idi. Müşteriyi aldatmamak, malı överek yalan söylememek, hileli ölçüp tartmamak, karaborsacılık yapmamak, müşteriyi kızdırmamak Ahilik’te meslek ahlakından birkaçı olarak belirtilebilir. Ahilik kültürü ve felsefesi; asırlardır esnaf, tüccar, sanatkâr ve çok çeşitli ticarî işletmecilik yapan insanlara daima ilham kaynağı olmuştur. Ahilik; iş birliği içinde, mutlu iş ve yaşam anlayışı; daha dürüst, daha sade,

¹⁹⁷ Akça, 2001, s. 4.

¹⁹⁸ Solak, 2010, s. 13.

¹⁹⁹ Doğan, 2011, s. 79.

daha sakin, daha özgün tempoyla evrensel etik ilkelere sabırlı bir yaklaşımdır.²⁰⁰ Bu anlamda ahiliğin gayesi; zenginle fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, halk ile devlet arasında iyi ilişkiler kurarak sosyal adaleti gerçekleştirmek ve ahlâkî bir toplum düzeni meydana getirmek olarak ifade edilebilir.

Bu bölümde esnaflarda meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinin kavramsal ve kuramsal çerçevesi değerlendirilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın odak grup görüşme sonucunu içeren uygulama kısmında içerik ve frekans analizi ile bulgular yorumlanacaktır.

²⁰⁰ Sancaklı, 2010, s. 11.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI ve YORUMLAR

2.1. Örneklem Grubun Olgusal Kimliği

2.1.1. Cinsiyet

Tablo 1. Örneklem Grubun Cinsiyete Göre Dağılımı

	N	%
Erkek	23	100.0

Yapılan araştırmada görüşülen esnafın tamamı erkektir. Örneklem grubun erkek olması görüşmenin uygulandığı grubun İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odasına bağlı üyelerden oluşmasından kaynaklandığı söylenebilir. İşin niteliği bakımından kadın görüşmecilerin olmaması, mesleki alanı erkeklerin oluşturduğu bir yapı, kadınların bu alana eğilimin az olmasından dolayı örneklemin tamamı erkek katılımcılardan oluşmaktadır.

2.1.2. Yaş

Tablo 2. Örneklem Grubun Yaş Dağılımı

	N	%
18-28 yaş	2	8.7
29-39 yaş	12	52.2
40 ve üzeri yaş	9	39.1
Toplam	23	100.0

Görüşülen esnafın yaşları bakımından 29-39 yaş arasında olanlar %52.2 ile ilk sırada yer almaktadırlar. 40 ve üzeri yaş olanlar %39.1, 18-28 yaş arası olanlar %8.7 oranında temsil edilmektedir.

2.1.3. Eğitim Durumu

Tablo 3. Örneklem Grubun Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

	N	%
İlkokul	4	17.4
Ortaokul	5	21.7
Lise	7	30.4
Yüksekokul	7	30.4
Toplam	23	100.0

Örneklem grubunun eğitim durumu; İlkokul %17. 4, Ortaokul %21. 7, Lise ve Yüksekokul %30. 4 olarak dağılmaktadır.

Eğitim durumu açısından araştırmaya katılan esnafların orta seviyede olduğunu söylemek mümkündür. Isparta ilinde lise ve yüksekokul mezunu olanların eşit olması inşaat ve marangoz sahasının el emeğine dayanması, babadan oğla geçen bir meslek anlayışı ve kolay kazanç elde etmenin göstergesi olduğu gözlemlenmektedir.

2.1.4. Medeni Durum

Tablo 4. Örneklem Grubun Medeni Duruma Göre Dağılımı

	N	%
Evli	19	82. 6
Bekar	4	17. 4
Toplam	23	100. 0

Araştırmanın örneklem grubunun medeni durumlarında evli %82. 6, bekar %17. 4 lük bir orana sahiptir. Evli olanların fazla olmasının sebebi baba mesleği, erken yaşta iş hayatına atılma ve geçim kaynağı olduğu gözlemlenmektedir.

2.1.5. Çocuk sayısı

Tablo 5. Örneklem Grubun Çocuk Sayısına Göre Dağılımı

	N	%
1 çocuk	4	17. 4
2 çocuk	8	34. 8
3 çocuk	5	21. 7
4 çocuk	2	8. 7
Toplam	19	82. 6
Cevapsız	4	17. 4
Toplam	23	100. 0

Görüşülen esnafların çocuk sayıları oranına bakıldığında 1 çocuk %17. 4, 2 çocuk %34. 8, 3 çocuk %21. 7, 4 çocuk %8. 7 lik bir orana sahiptir. Araştırmaya katılan esnafların %34. 8 oranında 2 çocuğa sahip oranının yüksek olması toplumsal yapı ve gelir durumundan kaynaklandığı düşünülmektedir.

2.1.6. Dinle İlgili Konularda Başvurulan Kaynak

Tablo 6. Örneklem Grubun Dinle İlgili Konularda Başvurduğu Kaynağa Göre Dağılımı

	N	%
Kuran'ı Kerim	9	39.1
Din Görevlileri (imam, müftü, vaiz)	10	43.5
Diğer (gazete, mecmua, alimlerin kitapları)	2	8.7
Toplam	21	91.3
Cevapsız	2	8.7
Toplam	23	100.0

Araştırmaya katılım gösterenlerin iş hayatında ve başka durumlarda dinle ilgili sorunlarında en çok başvurdukları kaynak %43.5 din görevlileri (imam, müftü vaiz), %39.1 oranında Kuran'ı Kerim okuyanlar temsil etmektedir.

2.2. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinin Odak Grup Görüşme Analizi

2.2.1. Esnaflarda İş Yaşamı Kavramına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular

Tablo 7. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İş Yaşamı Algılarının Kodlanması

Araştırma Sorusu	Görüş (Doğrudan alıntı)	Verilerin Kodlanması (Cümle-kelime sıklığına göre)	Temaların Tanımlanması
İş Yaşamınıza Nasıl Başladınız ve Devam Ettirdiniz?	“Mesleğimi severek ve bu mesleğe ilgi duyarak başladım. Çıraklıktan başladım.”	-sevmek -ilgi duymak	Mesleği benimseme
	“Çalışmaya başladıktan sonra zaman içerisinde severek 7-8 sene kalfalık bitirdikten sonra iş yerimi açarak bugüne kadar getirdim.”	-Baba mesleği	Usta-Çırak ilişkisi
	“Baba mesleği hatta dededen geliyor. Dedemde usta imiş. Babam 1980 yılında açmış işletmeyi... babam emekli oldu, şimdi işi biz devam ettiriyoruz.”	-Kendi işim	Bireysel imkanlar
	“Mecbur başlamak zorunda kaldım. Eve bakmak zorunda kaldığım için ilkokulda başladım.”	-mecburiyet	Yaşam şartları

Görüşlerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara (Tablo 7) ulaşılmıştır. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odası'na üye olan esnafların iş yaşamına nasıl başladınız ve devam ettirdiniz sorusuna verdikleri cevaplardan yola çıkarak, ulaşılan alt kavramlar ve düşünüşler biraraya getirildiğinde; dört ayrı tema ortaya çıkmaktadır. Bunlar; mesleği benimseme, usta-çırak ilişkisi, bireysel imkanlar, yaşam şartlarıdır. Esnafların bazıları mesleği sevmek, ilgi duymak, baba

mesleği olarak iş devamlılığını tanımlarken, bazıları ise kendi işi ve mecburiyet olduğu belirtmişlerdir.

Tablo 8. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İş Yaşamı Algılarına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar

	F	%
Ailevi Nedenler	1	4.2
Baba Mesleği	8	33.3
Bireysel İmkanlar	4	16.7
İlgi Duymak	1	4.2
Mecburiyet	2	8.3
Mesleği Sevme	6	25.0
Yaşam Şartları	1	4.2

Tablo 8’de görüldüğü gibi esnafların meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde iş yaşamına nasıl başladıkları ve devam ettiklerine yönelik sık kullandıkları kavramlar; (%4.2) ailevi nedenler, (%33.3) baba mesleği, (%16.7) bireysel imkanlar, (%4.2) ilgi duymak, (%8.3) mecburiyet, (%25) mesleği sevme, (%4.2) yaşam şartları olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan örneklem grubun iş yaşamına nasıl başladıklarını belirleyen en önemli faktörün baba mesleği olduğu görülmektedir.

2.2.2. Esnaflarda Çalışma Zorunluluğuna İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular

Tablo 9. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Çalışma Zorunluluğu Kavramının Kodlanması

Araştırma Sorusu	Görüş (Doğrudan Alıntı)	Verilerin Kodlanması (Cümle-kelime sıklığına göre)	Temaların Tanımlanması
İnsan Doğası Gereği Çalışması Zorunlu Olan Bir Varlık mıdır?	“Çalışma karınının doyması demektir. Aile fertlerine eşine dostuna ekmek vermesi için çalışmak mecburiyetindedir. İnsanoğlu ilkçağlarda avlanmakla, vurmakla belli ihtiyacını gidermesinden dolayı insan doğası gereği çalışmayı gerektirir.”	-karın doyurmak -İhtiyaçların giderilmesi -beden işçiliği	Zorunluluk
	“Kendi ihtiyaçlarımızı gidermek ve çevreye katkıda bulunmak için çalışmak gerekir.” “Rızık Allah veriyor. Rızık aramak için insanlar çalışarak rızık arıyor.” “Herkes sanatkardır, herkesin el emeği vardır fakat çalışmak hem insana birşey kazandırdığı gibi hemde ibadet noktasında yaratmıştır. Her iş iyidir ama Allah’ın kitabı ve nizamı doğrultusunda çalışmak hem bu dünyada hemde ahirette daha çok kazanç ve bereket getirir.”	-kaliteli bir yaşam -Rızık -irade -ibadet -fitrat -imtihan -kazanç -bereket	Olumsuzluk

İnsan ile çalışma arasındaki ilişki ne türden bir ilişkidir? Bu ilişki zorunlu mu yoksa olumsal mıdır? Yani insan çalışması zorunlu olan bir varlık mıdır yoksa çalışmadan da varoluşunu gerçekleştirebilen bir yapıya mı sahiptir? Öncelikle insan ve çalışma arasındaki ilişkinin neliği iki açıdan değerlendirilebilir. İlk olarak bu

ilişkinin zorunlu olduğu kabul edilebilir. Bunu kabul etmek, insanın çalışmadan yapamayacağını, insan adı verilen her canlının çalışmak zorunda olduğunu kabullenmek anlamına gelir. İkinci olarak da insan ve çalışma arasındaki ilişkinin zorunlu bir ilişki değil de olumsal olduğu kabul edilebilir. İnsan ile çalışma arasında kurulan bu olumsallık ilişkisi ile insanın insanlığını gerçekleştirebilmesi için çalışmasına zorunlu olarak bağlı olmadığını, çalışmada insani varoluşunu sürdürebileceğini kabul etmek anlaşılır. Birinci ilişkiye vacip denilebilirse, ikinci ilişkiye mümkün denebilir. İnsanın temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için insan ve çalışma arasındaki ilişki de zorunlu hale getirmektedir.²⁰¹ Görüşülen gruptan çıkarılan sonuç bu durumu desteklemektedir.

Görüşlerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara (Tablo 9) ulaşılmıştır. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odası'na üye olan esnafların insanın doğası gereği çalışması zorunlu olan bir varlık mıdır sorusuna verilen cevaplarda iki ayrı temaya ulaşılmıştır. Esnafların bir kısmı insanın çalışması zorunlu olan bir varlık olup olmadığı zorunluluk olarak görünürken, bir kısmı ise Allah nizamına uygunluk, olumsallık olarak algılamaktadırlar. Esnafların insanın çalışması zorunlu gereken bir varlık olup olmadığına dair ortaya koydukları görüşlerde en sık kullandıkları; karın doyurma, ihtiyaçların giderilmesi, beden işçiliği, kaliteli bir yaşam, rızık, irade, ibadet, fitrat, imtihan, kazanç, bereket gibi kavramlar olmuştur.

Tablo 10. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Çalışma Zorunluluğu Kavramına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar

	F	%
Allah Nizamı	1	4.2
Bereket	3	12.5
El Emeği	1	4.2
Fitrat	1	4.2
İbadet	3	12.5
İhtiyaçların Giderilmesi	3	12.5
İrade	1	4.2
Kaliteli Yaşam	2	8.3
Karın Doyurma	2	8.3
Mecburiyet	4	16.7
Rızık	2	8.3

²⁰¹ Recep Kılıç, "İslam ve Çalışma Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, Cilt: 41, s. 117-118, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/>.

Tablo 10’da görüldüğü gibi esnafların meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde insanın doğası gereği çalışması zorunlu olan bir varlık olup olmadığına dair sık kullandıkları kavramlar; (%4. 2) allah nizamı, (%12. 5) bereket, (%4. 2) el emeği, (%4. 2) fitrat, (%12. 5) ibadet, (%12. 5) ihtiyaçların giderilmesi, (%4. 2) irade, (%8. 3) kaliteli yaşam, (%8. 3) karın doyurma, (%16. 7) mecburiyet, (% 8. 3) rızık olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun insanın çalışması zorunlu olan bir varlık olup olmadığını belirleyen en önemli faktörün mecburiyet olduğu görülmektedir.

2.2.3. Esnaflarda Eşitlik-Adalet Kavramına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular

Tablo 11. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İşyerinde Eşitlik-Adalet Algısının Kodlanması

Araştırma Sorusu	Görüş (Doğrudan Alıntı)	Verilerin Kodlanması (Cümle-kelime sıklığına göre)	Temaların Tanımlanması
İşyerinizde Eşitliği ve Adaleti Sağlamak İçin Neler Yaparsınız?	<p>“İnsan ilişkileri bakımından çırağa kalfaya ustaya ayrı ayrı hitap etmek değil kendi branşında eşit davranılır. Yani birine kötü birine iyi davranmak o iş yerinde verimin azalmasını sağlar. Bayram harçlığı verdik, aile ferdimiz gibi gördük. Biz onun üzerinden eklemek yiyoruz ve o iş bizim işimizi idame ettirecek devam ettirecek. İlerde biz işi bıraksak bile mesleğimizi o sürdüreceği için bizde eşitsizlik olmaz.”</p> <p>“Eviden fazla bizlerle kaldığı için sabahtan akşama kadar ailesinden fazla bizlerle görüşüyor. İyi geçinmek zorundasın hoşgörülü olmak zorundasın. Saygı sevgi çerçevesinde eşitliği adaleti sağlayıcı olduk. Baskı yaparsan verim alamazsın. Kazandığında bereket olmaz.”</p> <p>“Göz göze olduğumuz için bazen iş 5’ de bitmiyor 8’e kadar çalışıyorsun diyorsunki o hafta sonu hesaplıyorsun senin bana 3 saat hakkın geçti. Artık bizim gönülleme yolu ile. İşin zorluk derecesi parayı artırır.”</p> <p>“Bir iş yerinde adalet çalışanın saygısı ile işverenin işçiye işçinin ustaya sadakat ve saygısından kaynaklanır. Yani çırak ne kadar işe öğrenme hevesli ise eğilimli ise insanda özveri daha çok artar. İnsan bir işi istekli yapıyorsa ustasına saygı gösteriyorsa el emeğine dikkat ediyorsa o daha çok adaleti, daha çok saygıyı hak eder.”</p>	<p>-eşitlik -saygı -sevgi -aile -hoşgörü</p> <p>-iyi geçinmek -gönülleme -hak ettiğini verme - verimin azalması performans/adalet ilişkisi</p>	<p>Ahlaki değerler</p> <p>İşçi-İşveren ilişkileri</p>

Adalet, doğruluk, eşitlik, dürüstlük gibi ahlaki değerler sosyal hayatı sadece düzenleyen değil aynı zamanda inşa eden değerlerdir. Her ahlak kuralının arkasında bir ahlaki değer vardır. Bu değer ve kurallar sadece insan için vardır. Çalışma

hayatının insani olması demek insanın değerlerine uygun olması demektir. Çalışanlara maddi manevi bir ortam hazırlamakla çalışanlarda ortamı en iyi şekilde değerlendirmekle yükümlüdürler. Bu açıdan bakıldığında çalışma hayatı estetik ve ahlaki kaygıların en üst düzeyde yaşanması gereken bir hayattır. Çalışma hayatını belirleyen sabiteler din, ahlakdır. Çalışma hayatının düzenlenmesinde de islamın yeri ve önemi burada kendini gösterir.²⁰²

Görüşlerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara (Tablo 11) ulaşılmıştır. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odası'na üye olan esnafların işyerinizde eşitliği ve adaleti sağlamak için neler yaparsınız sorusuna verilen cevaplarda iki ayrı temaya ulaşılmıştır. Esnafların bir kısmı eşitliği ve adaleti sağlamanın yolunu ahlaki değerler olarak tanımlarken, bir kısmı ise işçi-işveren arasındaki ilişki olarak algılamaktadır. Esnafların eşitlik ve adaleti sağlamada en sık kullandıkları kavramlar; saygı, sevgi, aile, hoşgörü, iyi geçinme, gönülleme, hak ettiğini alma, verim, performans gibi kavramlar olmuştur.

Tablo 12. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İşyerinde Eşitlik-Adalet Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar

	F	%
Eşit Davranma	7	29. 2
Gönülleme	2	8. 3
Hak Etme	1	4. 2
Hak Ettiği Parayı Alma	1	4. 2
Hak Geçmeme	1	4. 2
Hoşgörü	1	4. 2
İş Hevesi	2	8. 3
Memnuniyet	2	8. 3
Performans İlişkisi	1	4. 2
Saygı	2	8. 3
Sevgi	3	12. 5

Tablo 12'de görüldüğü gibi esnafların meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisine yönelik iş yerinde eşitliği ve adaleti sağlamada sık kullanılan kavramlar; (%29. 2) eşit davranma, (%8. 3) gönülleme, (%4. 2) hak etme, (%4. 2) hak ettiği parayı alma, (%4. 2) hak geçmeme, (%4. 2) hoşgörü, (%8. 3) iş hevesi, (%8. 3) memnuniyet, (%4. 2) performans ilişkisi, (%8. 3) saygı, (%12. 5) sevgi olduğu tespit edilmektedir.

²⁰² Recep Kılıç, 2005, s. 123.

Araştırmaya katılan örneklem grubunun iş yerinde eşitliği ve adaleti sağlamayı belirleyen en önemli faktörün eşit davranma olduğu görülmektedir.

2.2.4. Esnaflarda Sosyal Çevrelerine Yakınlarını Çalıştırma Kavramına İlişkin Bulgular

Tablo 13. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Kendi Sosyal Çevrelerine Yakın Olan Kişileri Çalıştırma Tercihinin Kodlanması

Araştırma Sorusu	Görüş (Doğrudan Alıntı)	Verilerin Kodlanması (Cümle-kelime sıklığına göre)	Temaların Tanımlanması
İşverenler Tanıdıkları Ya Da Kendi Sosyal Çevrelerine Yakın İnsanları Çalıştırmayı Tercih Etmektedir. Sizce Bunun Nedenleri Nelerdir?	<p>“Bizde bizim türk geleneğimizde mal dışarı gitmesi, birbiriyle mal mük bir yerde kalsın diye.”</p> <p>“Dededen babadan oğula geçmesi... Yani bu işi idame ettirmesi devam ettirmesi bakımından bu iş yerinin kapanmaması için, bu secere devam etsin diye.”</p> <p>“Önce en yakınımıza teslim edeceğimiz işde güvenilirlik olasılığı ile bizde önemli olan bu. Biz de sağlam insan olması önemli, biz nasıl sağlam isek işyerimizde sağlam insana teslim ederiz.”</p> <p>“Başta güven meselesi artı işe sahip çıkma. Yabancı insan çalıştığı zaman çoğu zaman 5 den sonra bıraktıramıyorsun. Kendinden olduğu zaman sabaha kadar çalışabiliyor. Tolerans gösteriliyor.”</p> <p>“Babamların kavgalarını da gördüm fakat o olay bitip gece 12’ye kadar çalıştıklarında gördüm. Ama bunu kan bağı olmayan biri ile yaptığında böyle olmuyor. Kan bağı olan birine her zaman telkin edebilirsin.”</p> <p>“Bizim aldığımız terbiyede işi ehline vereceksin derler ama şimdi ehline değilde kendi yakınlarına verildiği için verim düştü iş ahlakı düştü en büyük sıkıntı bu.”</p>	<p>-mal mülklerin kalması</p> <p>-babadan-oğula geçmesi</p> <p>-Güvenirlilik</p> <p>-Sağlam İnsan</p> <p>-Meslek Edinimi</p> <p>-İşyerinin Kapanmaması</p> <p>-aile bütünlüğü</p> <p>-sadakat</p> <p>-zarar</p> <p>-Sahiplenme</p> <p>-örf-adet-gelenek</p> <p>-iş ahlakının düşmesi</p>	<p>Aile ve sosyal çevreden seçilmesi</p> <p>İşin sürdürülebilirliği</p> <p>Topluma Kazandırma</p> <p>Kan Bağı</p>

Görüşlerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara (Çizelge 13) ulaşılmıştır. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odası’na üye olan esnafların işverenlerin tanıdıkları ya da kendi sosyal çevrelerine yakın çalışanları tercih etmesinin nedeni sorusu yöneltildiğinde dört ayrı temaya ortaya çıkmaktadır. Bunlar; aile ve sosyal çevrenin etkisi, işin sürdürülmesi, topluma kazandırma, kan bağıdır. İşyerinde yakının tercih etme ilişkisinde en sık kullanılan kavramlar; mal-mülk, babadan oğula geçiş, güvenilirlik, sağlam insan, meslek edinimi, işyerinin kapanmaması, aile bütünlüğü, sadakat, zarar, sahiplenme, örf-adet-gelenek, iş ahlakının düşmesi olarak tanımlanan kavramlardır.

Tablo 14. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Kendi Sosyal Çevrelerine Yakın Olan Kişileri Çalıştırma Tercihine İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar

	F	%
Aile Bütünlüğü	1	4.2
Babadan Oğula Geçmesi	3	12.5
Güvenirlilik	8	33.3
İşin Devam Etmesi	2	8.3
İşyerinin Kapanmaması	3	12.5
Kan Bağı	3	12.5
Sadakat	2	8.3
Sağlam İnsan	1	4.2

Tablo 14’de görüldüğü gibiesnaflarda meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde kendi sosyal çevrelerine yakın olan kişileri çalıştırma tericisinin kodlanmasında sık kullanılan kavramlar; (%4. 2) aile bütünlüğü, (%12. 5) babadan oğula geçme, (%33. 3) güvenirlilik, (%8. 3) işin devam etmesi, (%12. 5) iş yerinin kapanmaması, (%12. 5) kan bağı, (%8. 3) sadakat, (%4. 2) sağlam insan olduğu tespit edilmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun kendi sosyal çevrelerine yakın olan kişileri tercih etmelerindeki en önemli faktörün güvenirlilik olduğu görülmektedir.

2.2.5. Esnaflarda İyi Niyeti Suistimal Kavramına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular

Tablo 15. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Çalışanların İyi Niyetini Suistimal Ettiği Algısının Kodlanması

Araştırma Sorusu	Görüş (Doğrudan Alıntı)	Verilerin Kodlanması (Cümle-kelime sıklığına göre)	Temaların Tanımlanması
Çalışanlarınızın Sizin İyi Niyetinizi Suistimal Ettiğini Hissettiğiniz Oluyor Mu? Bu Durumlarda Ne Yaparsınız?	<p>“Çok güvendiğimiz insanlar oldu yüzümüzü kara çıkartanlar oldu. Bu konuda eğitebildiğimiz kadar eğitmeye çalışmak ama insanın da belli bir sabrı metaneti vardır. Ya siz o adamı işten çıkartırsınız ya da zıvanadan çıkarsınız.”</p> <p>“Mesleğimiz birincil derecede tehlikeli meslek bedenlen, ruhen. Çıraklarımızı eğitmeye çalıştık. Topluma kazandırmaya çalıştık.”</p> <p>“Esnaflığın temel ilkesi şudur: Ben değil biz duygusu.”</p> <p>“Bir problem olduğu zaman bi deneriz eğer çok başarılı olamazsak ahlaki açıdan aileyi çağırır konuşuruz ama bazı hakkından gelemediğimiz konusunda bize ve kendine zarar verecekse mutlaka çıkarmak zorunda kalıyoruz.”</p> <p>“Suistimalin devamlılığı olduğu zaman işten çıkartmaya gidiyorsunuz. Sabah geç gelmeye başladıysa, iş çıkışında 15 20 dk geç git deme şansımız oluyor. Artık sektörde yetişen bir eleman yok. Bizim elemanlar iş bitirmeye bakıyor. Şu anda yetişmiş bir eleman yok. Eldeki elemanı tutmak çok zor.”</p> <p>“Şu anda suistimal olayı aştı boyutunu. Sabah bakıyorsun 10’da geliyor nerdesin sen diyemiyorsun, hayırdır diyorsun. Eskiden babamların zamanında bir saygı vardır.”</p>	<p>-topluma kazandırma</p> <p>-ben yerine biz duygusu</p> <p>-işten çıkarma</p> <p>-işin bitmesi</p> <p>-göz yumma</p> <p>-eğitmek</p> <p>-aile eğitimi</p> <p>-yetişmiş eleman azlığı</p> <p>-yetişme tarsi</p> <p>-disiplin</p> <p>-saygı</p> <p>-işin aksamaması</p>	<p>Esnaflığın temel ilkesi</p> <p>Suistimal Sorumluluk</p> <p>Eğitimin önemi</p> <p>Usta-çırak ilişkisi</p>

Suistimal etmek, iyi niyeti kötüye kullanmak, birilerinin iyiliğinden faydalanmak, birçok kişinin yaşadığı ya da yaşattığı bir duygudur. Genellikle iyi niyeti bir zayıflık olarak gören insanların davranışıdır. Bu kişiler kendisine hoşgörü gösterildiği zaman kendisinden korkulduğunu ya da kendisinin vazgeçilmez olduğunu zanneder. Sonra da bu hoşgörüyü hak etmediğini görüp, davranışını değiştirmediğinizde size büyük öfke duyar. Bu yüzden bir de suçlu siz olursunuz. Bu nedenle iyi niyetin çok suistimal edildiği ortamlarda hoşgörü azalır. İyi niyeti çok suistimal edilen insanın da hoşgörüsü azalır.²⁰³

Görüşlerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara (Tablo 15) ulaşılmıştır. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odası'na üye olan esnafların çalışanlarının iyi niyetlerini suistimal ettiği oluyor mu sorusuna yönelik beş ayrı tema ortaya çıkmıştır. Bunlar; esnaflığın temel ilkesi, suistimal, sorumluluk, eğitim, usta-çırak ilişkisidir. İyi niyetin suistimal edilmesine yönelik en sık kullanılan kavramlar; topluma kazandırma, ben yerine biz duygusu, işten çıkarma, işin bitmesi, göz yumma eğitmek, aile eğitimi, yetişmiş eleman azlığı, yetişme tarzı, disiplin, saygı, işin aksamaması olarak tanımlanan kavramlardır.

Tablo 16. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Çalışanların İyi Niyetini Suistimal Ettiği Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar

	F	%
Aile Eğitimi	3	12.5
Ben Yerine Biz Duygusu	1	4.2
Disiplin	1	4.2
Göz Yumma	2	8.3
İkaz	2	8.3
İşten Çıkarma	1	4.2
Sabır	1	4.2
Suistimal	1	4.2
Topluma Kazandırma	1	4.2
Yetişme Tarzı	3	12.5
Yetişmiş Eleman Olmama	5	20.8
Yönlendirme	2	8.3

Tablo 16'da görüldüğü gibi esnafların meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde çalışanların iyi niyeti suistimal ettiğine yönelik sık kullanılan kavramlar; (%12.5) aile eğitimi, (%4.2) ben yerine biz duygusu, (%4.2) disiplin, (%8.3) göz yumma,

²⁰³ <http://www.kha.com.tr/Levent-Karacay/932/Suistimal-etmek-iyi-niyeti-kotuye-kullanmak.Html>.

(%8. 3) ikaz, (%4. 2) işten çıkarma, (%4. 2) sabır, (%4. 2) suistimal, (%4. 2) topluma kazandırma, (%12. 5) yetişme tarzı, (%20. 8) yetişmiş eleman olmama, (%8. 3) yönlendirme olduğu tespit edilmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun işyerinde çalışanların iyi niyeti suistimal ettiğine yönelik en önemli faktörün yetişmiş eleman olmama olduğu görülmektedir.

2.2.6. Esnaflarda Helal Lokma Yeme Kavramına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular

Tablo 17. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “Helal Lokma Yeme” Tabiri Ahlaki Bir Değer Algısının Kodlanması

Araştırma Sorusu	Görüş (Doğrudan Alıntı)	Verilerin Kodlanması (Cümle-kelime sıklığına göre)	Temaların Tanımlanması
Bir Kişinin Çalışma Süresince Ürettiğinden Kazanması “Helal Lokma Yeme” Tabiri Ahlaki Bir Değer Midir?	<p>“Bir çırağın, kalfanın işi zamanında yetiştirmesi ahlaki bir kuraldır. Teslimiyet doğruluktur. “Bizde işi bir gün önce teslim etmek doğruluktur.”</p> <p>“Esnaflar olarak doğruluk ilkemiz budur, sözü yerine getirmektir. Helal kazanç budur bizim için. Yaptığımız işi beğeniyorsak müşteri zaten beğenir. İş hile yapmadan yapıyorsan bu iş senin helalindir.”</p> <p>“İş ahlakıdır. Bir iş aldın fiyatını pazarlığını yaptın ama malzemeden kıstın ben biraz daha fazla kazanayım diye, işi ne zamana söz verdiysen doğru bir şekilde teslim etmektir.”</p> <p>“İslami boyutta çalışırsan İslamiyette de bir müslümanın ne yapması bellidir helal kazanç noktasında ama bizim ülkemizde bunlar yok. Ne Avrupa’da ki gibi bir kanun var ne de İslamiyete göre yaşanıyor.”</p> <p>“Ne kadar kazandığın yediğin önemli değil, önemli olan hesap dünyası. Bir bardak yapıyorsun 10 liraya bu ne kadar Allah katında helal bunu düşünmek gerekiyor işi nerden yaptığın nasıl yaptığın önemli malzemeyi nasıl kullandığın önemli. 1. sınıf deyip de 2. sınıf almanın bir anlamı yoktur. Bunu müşteri bilemez ama sen kendi ahlakını, vicdanında tartıp, ona göre satacaksın.”</p> <p>“Yüce mevla ne diyor, kul hakkı ile karşıma gelme ne ile gelersen gel diyor, çalışmanın karşılığını helal ettirecek şekilde yapmak gerekiyor.”</p>	<ul style="list-style-type: none"> -işin zamanında yetişmesi -hile yapmamak -iş ahlakı -sözde durmak -iş teslimi -İslamiyete göre yaşam -teslimiyet -ahlaki kural -vicdan -güzel ahlak -kul hakkı -helal kazanç 	<p>Doğruluk</p> <p>Çalışma Yaşamı</p> <p>Ahlaki Değer</p>

İnsanın en başta gelen vazifelerinden biri helal lokma, helal kazançtır. Helal mal kazanmak için çalışmak, bir mümin için ibadettir. İşçi, hem işveren hem de Allah’a karşı kabiliyeti elverdiği ölçüde tamamlayacağına söz verdiği şartlarda iş yapmakla mükelleftir. Ancak o zaman, böyle bir işten kazandığı gelir helal (yani dinî açıdan meşru) olur. Şartlar; çalışma saatleri, iş miktarı, verilecek ücret veya üretim miktarı

ve kaliteyi kapsayabilir. Müslümanlar arasında, bir kişinin çalışma süresi içinde üre tiğinden kazanması fikrine verilen büyük ahlaki değerin bir ifadesi olarak kullanılan “helal lokma yemek” tabiri vardır. İşçi, yapılan akde aykırı olarak işvereni miktar ya da kalite bakımından aldatırsa kazandığı “helal” olmaz ve helal olmayan “lokmayı yemenin” vebali, hem işçiyi hem de onun gelirinden geçinen herkesi etkiler.²⁰⁴

Görüşlerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara (Tablo 17) ulaşılmıştır. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odasına Odası’na üye olan esnafların çalışma süresince ürettiğinden kazanması “helal lokma yeme” tabiri ahlaki bir değer midir sorusuna yönelik üç tema ortaya çıkmıştır. Bunlar; doğruluk, çalışma yaşamı, ahlaki değerdir. Helal lokma yeme tabirinin ahlaki bir değer olup olmadığına ilişkin görüşler doğrultusunda sık kullanılan kavramlar; işin zamanında yetişmesi, hile yapmamak, iş ahlakı, sözde durmak, iş teslimi, islamiyete göre yaşam, teslimiyet, ahlaki kural, vicdan, güzel ahlak, kul hakkı, helal kazanç olarak tanımlanan kavramlardır.

Tablo 18. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “Helal Lokma Yeme” Tabiri Ahlaki Bir Değer midir? Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar

	F	%
Ahlaki Değer	3	12.5
Doğruluk	1	4.2
Hakkını Verme	1	4.2
Helal Kazanç	1	4.2
Hile Yapmama	2	8.3
İş Ahlakı	1	4.2
İşi Zamanında Teslim Etme	5	20.8
İslamiyete Göre Yaşam	1	4.2
Kişinin Kendini Bilmesi	1	4.2
Kul Hakkı	2	8.3
Sözde Durma	1	4.2
Teslimiyet	1	4.2
Vicdan	3	12.5

Tablo 18’de görüldüğü gibi esnaflarda meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde helal lokma yeme tabirinin ahlaki bir değer olup olmadığına ilişkin sık kullanılan kavramlar; (%12.5) ahlaki değer, (%4.2) doğruluk, (%4.2) hakkını verme, (%4.2) helal kazanç, (%8.3) hile yapmama, (%4.2) iş ahlakı, (%20.8) işi zamanında teslim

²⁰⁴ Seyyid Hüseyin Nasr, “İslami Çalışma Ahlakı”, *İş Ahlakı Dergisi*, 2009, Cilt: 2, Sayı: 3, s. 147.

etme, (%4. 2) islamiyete göre yaşam, (%4. 2) kişinin kendini bilmesi, (%8. 3) kul hakkı, (%4. 2) sözde durma, (%4. 2) teslimiyet, (%12. 5) vicdan olduğu tespit edilmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun helal lokma yeme tabirinin ahlaki bir değer olup olmadığına ilişkin işi zamanında teslim etmenin önemli bir faktör olduğu görülmektedir.

2.2.7. Esnaflarda Dini Kaideler Kavramına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular

Tablo 19. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Dini Kaidelerin Çalışma Prensiplerinde Önemli Bir Yer Tuttuğu Algısının Kodlanması

Araştırma Sorusu	Görüş (Doğrudan alıntı)	Verilerin Kodlanması (Cümle-kelime sıklığına göre)	Temaların Tanımlanması
Dini Kaideler Çalışma Prensiplerinizde Önemli bir Yer Tuttuğunu Düşünür Müsünüz?	“Çalışmak da bir ibadet... İslami şartları yerine getiririz. İbadetlerimize saygılıyız. Esnafların arasındaki ilişkide ibadet doğruluk, ahlak, maddi, manevi sıkıntısında yardımcı olmak. Bunlarda İslami samimiyetin gösterdiği ahlaki ibadettir.”	-maddi-manevi yardım -ihtiyaç -rızk -farz -dua	Çalışmak İbadet
	“Çalışmak da bir ibadet ama çok çalışmak ibadet değildir. Önemli olan hakkıyla yapmak. Ne çok çalışıp dini aksatmamak ne de az çalışıp kazancı aksatmak.”	-kulluk görevi -samimiyet -saygı	İslami Şartlar
	“İnsanoğlu sadece çalışmak üzerine kurulu değildir. Aileye çevreye vakit ayırmak gerekir.”	-aksamalar -iş değeri -ibadette gizlilik -ölçü -hakkıyla yapmak	Hem iş Hem İbadetin Orta Ölçüde Olması
	“5 vakit namazı kılıyoruz ama ticari boyutta kafa rahat olduktan sonra o ibadet daha zevkli. Namaza duruyorsun aklına iş ile ilgili şeyler geliyor. Şu çalıştığımız ortamdaki sıkıntılar ibadeti etkiliyor. İbadet gerçek yapmamız gereken şeyler. Yeri geliyor inşaattayız, aksatıyoruz.”		
	“Allah, bana dua edin vereyim diyor. İbadetleri yerine getirerek yaparsın. Namaz kılmayıp, çalışmak ibadet değil, ibadet olsa idi kafirlerinde çalıştığında ibadet sayılırdı. İbadet hem kulluk görevini yapmak hem de rızkını temin etmek. Esnafılıkta ibadet önemlidir iş değeri için. Çünkü herşey Allah’a ait bütün denge ona ait.”		
	“Ben dini, her insanın kendine olduğunu düşünüyorum. Mesela namazı insanın gözüne soka soka kılmaktansa ibadette gizli kabahatte gizli derler ya...”		

İslâm’a göre ahlâkî prensipler aynı zamanda Allah’ın emridir. Allah ise herşeyi bilen, herşeye gücü yeten, bağışlayan mutlak bir Varlık ve aşkın bir Zât’tır. Böyle bir Allah inancına sahip olan kimse Allah’ın emirlerinin kendini ilgilendirmediğini ileri sürmez. Çünkü bu tutum inancıyla tezat teşkil eder. İslâm dininin ortaya koyduğu ahlâkî prensipler, yerine getirme, itaat etme yönüyle diğer dinî emirler gibidir.

Namaz, oruç, hac, zekat nasıl her müslümanın yapması gerekendinî bir vazife ise, doğru sözlü olmak, rızık temin etmek, işini hakkıyla yapmak vs. de dinî bir vazifedir. Allah-u Teala kainatı insanın faydalanması için yaratmıştır. İslam dininde insanın yerine getirmesi gereken dini kaideler, ibadetler olduğu bir gerçektir. Hem ibadetleri eksiksiz hem de insanlık onurunu ve haysiyetini koruma için çalışmalıdır.²⁰⁵

Görüşlerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara (Tablo 19) ulaşılmıştır. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odası'na üye olan esnafların dini kaidelerin çalışma yaşamında önemli bir yer tuttuğu sorusuna yönelik üç tema ortaya çıkartılmıştır. Bunlar; çalışmak ibadet, islami şartlar, hem iş hem de ibadetin orta ölçüde olmasıdır. Dini kaidelerin çalışma yaşamında önemli bir yer tutup tutmadığına yönelik sık kullanılan kavramlar; maddi-manevi yardım, ihtiyaç, rızık, farz, dua, kulluk görevi, samimiyet, saygı, aksamalar, iş değeri, ibadette gizlilik, ölçü, hakkıyla yapmak olarak algılanan kavramlardır.

Tablo 20. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Dini Kaidelerin Çalışma Prensiplerinde Önemli Bir Yer Tuttuğu Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar

	F	%
Allah İle Yakınlaşma	1	4.2
Bereket	4	16.7
Hakkıyla Yapmak	2	8.3
İbadet	2	8.3
İbadette Aksama	2	8.3
İbadette Gizlilik	1	4.2
İş Değeri	1	4.2
Kendini İdame Etme	1	4.2
Kulluk Görevi	2	8.3
Rızık	4	16.7
Samimiyet	2	8.3
Saygı	1	4.2

Tablo 20'de görüldüğü gibi esnaflarda meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde dini kaidelerin çalışma yaşamında önemli bir yer tutup tutmadığında ilişkin sık kullanılan kavramlar; (%4. 2) allah ile yakınlaşma, (%16. 7) bereket, (%8. 3) hakkıyla yapmak, (%8. 3) ibadet, (%4. 2) ibadette gizlilik, (%4. 2) iş değeri, (%4. 2) kendini idame etme, (%8. 3) kulluk görevi, (%16. 7) rızık, (%8. 3) samimiyet, (%4.

²⁰⁵ Yusuf Güneş, "İslam Ahlakının Temel Özellikleri", *Ekev Akademi Dergisi*, 2011, Yıl: 15 Sayı: 49, s. 98

2) saygı olarak tespit edilmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun dini kaidelerin çalışma yaşamında önemli bir yer tutup tutmadığına ilişkin rızık ve bereket kavramlarının önemli bir faktör olduğu görülmektedir.

2.2.8. Esnaflarda Çok Çalışmanın İbadet Olduğu Kavramına İlişkinin Ortaya Çıkan Bulgular

Tablo 21. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Üretim ve Kazanç İçin Çok Çalışmak Bir İbadet Olabilir Algısının Kodlanması

Araştırma Sorusu	Görüş (Doğrudan Alıntı)	Verilerin Kodlanması (Cümle-kelime sıklığına göre)	Temaların Tanımlanması
Üretim ve Kazanç İçin Çok Çalışmak Bir İbadet Olabilir mi?	“Çalışmak bir ibadettir ama diğer ibadetler olmadığı zaman sadece çalışmak yeterli değil tabi ki. Hem çalışıp, hem ibadetini yapacaksın”	-İbadet -rızık çıkartmak -yeteri kadar çalışmak -eşit oranda vakit ayırmak -para kazanmak	Çalışmak İbadettir
	“Bir ibadet olamaz yani çok çalışırsan, çok para kazanırsın.”		
	“Çok çalışmak bir ibadet. Rızıkını çıkartıyorsun, çalışmadan birşey elde edilmiyor.”		Hem çalışıp hem ibadeti yapmaktır
	“Yeteri kadar çalışmak. Çok çalışmak değilde 24 saatin 20 saati çalışıp, 4 saatini ailene ayırmak. Hem ailene vakit ayırıp hem işe vakit ayırıyorsan dinine de yer ayırıyorsun”		İbadet Değildir.
	“Tabi ki çalışmak bir nevi ibadettir. Günün 24 saati namaz kıl doğrumu ? Yüce mevla ne demiş beş vaktini kıl, diğer zamanlarda çalış demiş”		

Kapitalist zihniyet ve protestan inancının “Tanrı için çok çalışma ama az zaman harcama” düşüncesinde dini kaideler çalışma yaşamında daha öncelikli tutulan protestan ahlakının temel prensibi olan kalvinizm anlayışıdır. İslamda bir dünya görüşü ve yaşam biçimidir. Çok çalışıp kazanmayı ve kazancın dengeli tahsisini öngörür. Birey, içinde yaşadığı toplumdan sorumludur. Egoist felsefi anlayış İslam dinidir. Yani İslam Homo-economicus oluşumuna karşıdır. İslam, kazanç için kazanç peşinde koşan, kazanmayı bir fetiş haline getiren, manevi kimliğini yitirmiş kapitalist zihniyete de karşıdır. Ekonomik sisteme yeni bir norm ve biçim vermede İslam, kendine özgü bir iş ahlakını temsil etmektedir. Kişi ölene kadar çalışıp kazanacak, bunu helal dairede yapacak, başkasının kazancına el uzatmayacak, kazanç yarışına girip egoist dünya görüşüne yer vermeyecektir. İşte bu özellikleri ile İslam, ekonomide yüksek ahlakı oluşturacak ve toplumsal anomileri önleyecektir. Nitekim İslam’ın bu fonksiyonunu ve sonuçlarını geçmişe bakarak idrak edebiliriz. İnsan hem dünyayı hem de ahireti kazanmak için çalışacaktır.

Ahiretin ihyası, dünyanın imarı ile mümkündür. Çünkü herkesin kurtuluşu çalışmasına bağlıdır. (Tur suresi, 21).²⁰⁶ Bu hususta ne çok çalışmak ne de çalışmanın yerini ibadetin alması değil orta ölçüde olması öngörülmektedir.

Görüşlerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara (Tablo 21) ulaşılmıştır. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odası'na üye olan esnafların üretim ve kazanç için çok çalışmak ibadet olabilir mi sorusuna yönelik üç ayrı tema çıkartılmıştır. Bunlar; çalışmak ibadet, hem çalışıp hem ibadet yapmak, ibadet değildir temalarıdır. Çok çalışmanın ibadet olup olmadığına ilişkin sık kullanılan kavramlar; ibadet, rızık çıkartma, yeteri kadar çalışma, eşit oranda vakit ayırma, para kazanma olarak algılanan kavramlardır.

Tablo 22. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Üretim ve Kazanç İçin Çok Çalışmak Bir İbadet Olabilir mi Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar

	F	%
Çalışmak İbadet	7	29.2
Hem Çalışmak Hem İbadet Yapmak	1	4.2
Para Kazanmak	4	16.7
Rızık Çıkartmak	5	20.8
Yeteri Kadar Çalışmak	6	25.0

Tablo 22'de görüldüğü gibi esnaflarda meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde üretim ve kazanç için çok çalışmanın ibadet olup olmayacağına yönelik sık kullanılan kavramlar; (%29.2) çalışmak ibadet, (%4.2) hem çalışmak hem ibadet yapmak, (%16.7) para kazanmak, (%20.8) rızık çıkartmak, (%25) yeteri kadar çalışmak olduğu tespit edilmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun üretim ve kazanç için çok çalışmanın ibadet olması en önemli faktör olarak görülmektedir.

²⁰⁶ İsmail Ekinci, "Din ve İktisadi Hayat", Ankara, 2005, www.bitliseren.edu.tr

2.2.9. Esnaflarda “Rızkın Onda Dokuzu Ticarettedir” Hadisi Hakkında Ortaya Çıkan Bulgular

Tablo 23. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “Rızkın Onda Dokuzu Ticarettedir” Hadisi Hakkında Düşünceleriniz Nelerdir Algısının Kodlanması

Araştırma Sorusu	Görüş (Doğrudan Alıntı)	Verilerin Kodlanması (Cümle-kelime sıklığına göre)	Temaların Tanımlanması
“Rızkın Onda Dokuzu Ticarettedir” Hadisi Hakkında Düşünceleriniz Nelerdir?	“Yüzde ellisi rızıktır, yüzde ellisi ticarettir. Hiç çalışmadan kimse kimseye rızık vermez. Yani ticaret, rızık yüzde yüzdür. Çalışırsan rızık olur. İnsanın kendi çalıştığı rızık kimse temin edemez. Çalışmazsan kimse rızık vermez. Mekanda helal olmayan birşey varsa bereket yoktur.”		Yüzde ellisi rızık yüzde ellisi ticaret
	“İnsanlar zekat verirler neden verirler mal katlansın diye, burda söylenmesi gereken bazı bereketli paralar vardır mesela. Ticarettten kazanılan paranın, helalle işini yaparsan daha bereketli olacaktır. Ahlaki boyutta bunları yaptığım sürece. Kazanılan paranın bereketi ile alakalı.”	-rızık -helal iş -bereket	Kazanılan Paranın Bereketi ile ilişkisi Vardır
	“Peygamber efendimiz de ticaret yapmıştır. Al satta helal olması lazım. 3 lirayı 5 değilde 10 liraya satarsan tüm kazancı götürür.		
	“Hakikaten zor birşey bu. İşin içinde helal olduğu için. Belki de memur adam senden daha fazla para alıyor fakat rahat değil, bizim mesleğimizde kalbin kananat getiriyor.	-ahlaki boyut -temiz rızık	Al-sat ilişkisi
	“Alınımızan ter çıkıyor alıyorsun dolabı beşinci kata çıkartıyorsun yani. Adam işini bitirip, parayı verdiği zaman o helal boyut bu oluyor.”	-mesleki farklılık	Esnaflık Mesleğindeki Farklılık
	“Esnafta yada ticarete daha çok efor sarfediyorsunuz. Resmi dairede bazı insanlar oturduğu yerden para kazanıyor ama esnaf öyle değil bir işi işliyor, el emeği ile ortaya bir ürün koyuyor.”	-el emeği	
“Tabi ticarete çalışırsan, doğru düzgün kul hakkına riayet edersen bir yere varırsın, etmezsen zaten varamazsın. Eskiden sabah herkes erken vakitte dükkanını açarmış, ilk siftahı yaptıktan sonra ikinci gelen müşteriye ben siftahımı yaptım, diğer komşudan al dermiş.”			

Resullullah aleyhisselatü vesselamın hadisinden çıkartılacak düsturlar; alışverişte yeminden, borçtan kaçınmak, anlayışlı davranmak, cömertlik, hileye yer vermemek, paraya karşı hırslı olamamak gibi kavramlarla perspektiflendirilmelidir. İslam ticareti teşvik etmiştir. Ticaret islami ölçüler çerçevesinde yapılırsa risk faktörü azalır. Ticaret kişinin insafına ve vicdanına bırakılmamıştır. Günümüz ticari hayatına baktığımızda islami ilkeler değil, kapitalist zihniyetin hakim kılındığını görmekteyiz.

Görüşlerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara (Tablo 23) ulaşılmıştır. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odası’na üye olan esnafların rızkın

onda dokuzu ticarettedir sorusuna verdikleri cevaplara yönelik dört ayrı tema ortaya çıkmıştır. Bunlar; yüzde elli rızık yüzde elli ticaret, kazanılan para-bereket ilişkisi, al-sat ilişkisi, esnafılık mesleğindeki farklılıktır. Rızıkın onda dokuzunun ticarete olup olmadığına ilişkin esnafların sık kullandıkları kavramlar; rızık, helal iş, bereket, ahlaki boyut, temiz rızık, mesleki farklılık, el emeğidir.

Tablo 24. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “Rızıkın Onda Dokuzu Ticarettedir” Hadisi Hakkında Düşünceleriniz Nelerdir Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar

	F	%
Ahlaki Boyut	3	12.5
Bereket	1	4.2
Dürüst Çalışmak	3	12.5
El Emeği	2	8.3
Helal İş	3	12.5
İyi İş Yapma	2	8.3
Kul Hakkı	1	4.2
Mesleki Farklılık	4	16.7
Rızık	3	12.5
Temiz Rızık	1	4.2

Tablo 24’de görüldüğü gibi esnaflarda meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde “rızıkın onda dokuzu ticarettedir” hadisi hakkında düşünceleriniz nelerdir ifadesine yönelik sık kullanılan kavramlar; (%12.5) ahlaki boyut, (%4.2) bereket, (%12.5) dürüst çalışmak, (%8.3) el emeği, (%12.5) helal iş, (%8.3) iyi iş yapma, (%4.2) kul hakkı, (%16.7) mesleki farklılık, (%12.5) rızık, (%4.2) temiz rızık olduğu tespit edilmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun rızıkın onda dokuzu ticarettedir hadisinde mesleki farklılığın en önemli faktör olduğu görülmektedir.

2.2.10. Esnaflarda Dini İçerikli Tabelanın Dindarlık Göstergesi Olduğuna İlişkin Bulgular

Tablo 25. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İş Yerine Dini İçerikli Tabela Asmak Bir Dindarlık Göstergesi Algısının Kodlanması

Araştırma Sorusu	Görüş (Doğrudan Alıntı)	Verilerin Kodlanması (Cümle-kelime sıklığına göre)	Temaların Tanımlanması
İş Yerine Dini İçerikli Tabela Asmak Sizde Bir Dindarlık Göstergesi Midir? İş Yaşamınıza Etkisi Olduğunu Düşünür Müsünüz?	<p>“Biz görsel çalışmayız. Karşıdan gelen şu İslamcı falan der, bizde her dükkanda karınca duası, bismillah yazısı vardır. Biz bereketi burdan buluruz. Bu bizim örf adetimiz. Geleneğimiz, itikadımız bu. Yeni iş yeri açar, bunlar yapılır ama o yazılar görsel değil. Bu İslamcı tarikatçı imiş diye değil bu durum.”</p> <p>“Ben dükkanımın köşesine namaz takkesi koyayım, tesbih asayım ama namaz kılmıyayım burda böyle yapmakla benim müşterim cemaat mi olsun yani. Bu dini bir ayrımcılıktır. Kendini kandırmaktır. Esnaflık da bu bizim ahi evran ilkelerimize uymaz, o bizim pirimizdir. Bunlar ahlaki doğruluk, helal para yeme bakımından bizim bir düsturumuz vardır.”</p> <p>“İnanç olarak bazı yazıları asıyoruz ama görsel olsun diye değil biz bir ticaret haneyiz birilerine göre hareket edelim sağcısı solcusu gelecek diye değil”</p> <p>“İşin reklam boyutunda asılıyorsa orda bir sorun var demektir. Ama gelenek görenek veya inançtan dolayı asılıyorsa problem yok. Ama son zamanlarda dini ticarete katıp ta bundan para kazanan insanlar var. Bunlar yanlış şeyler. Dini alet edipte para kazanan insanların dinimizde yeri olmadığını düşünüyorum”</p> <p>“Allah’ın ismi bereket duası bu sevgi, saygıdan, tevekkülden bereket olsun diye yazılır.”</p> <p>“Yani göstermek değil bu. İbadet etmedikten sonra olmaz yani...İstersen her tarafa as...”</p> <p>“İbareleri asmak bana inandırıcı gelmiyor. İbadeti gizli yapmalı insan. Oraya bişey asmayı benim için birşey ifade etmez.”</p> <p>“Bunun şov olarak yapılması taraftarı değilim. Adam her halı yiyor bi umreye gidip geliyor temiz oluyor, bu mantık yanlış bir mantık dindarlık göstergesi değil, dindarlık Allah ile kul arasında. Ama sen bunu şov yaparsan ben burdan elimi kolumu sıvayarak camiye gidersem o ibadetin hayrı olmaz.”</p>	<p>-bereket -örf/adet -itikad -inanç -dini istismar -sevgi/saygı -tevekkül</p> <p>-ibadetin gizliliği -şov yapmak -reklam boyutu -dini ayrımcılık -kendini kandırma</p>	<p>Dindarlık Göstergesidir</p> <p>Bir Dindarlık Göstergesi Olamaz.</p>

Dinler, doğal olması gereken insan fitratın uygun olarak kabul ettiği samimi muhlisane dindarlığı talep eder. Kişinin ne amaçla tabelayı astığını, kullandığını dindarlık göstergesi olup olmadığı sonucuna teşekkül etmektedir. Kişi bunu şov amaçlı yapıyorsa kendini aldatmaktadır, dini istismar etmektedir. Fakat bereket ve

kazancı artırma niyeti ile tabelayı asıyor ise inanç merkezli bir bağ ile ilişkilendirmektedir.²⁰⁷

Görüşlerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara (Tablo 25) ulaşılmıştır. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odası'na üye olan esnafların iş yerine dini içerikli tabela asmak bir dindarlık göstergesi midir sorusuna verdikleri cevapların yorumlanması ile iki ayrı tema ortaya çıkartılmıştır. Esnafların bir kısmı dini tabela asmayı bir dindarlık göstergesi olarak tanımlarken, bazıları ise bir dindarlık göstergesi olmadığını ifade etmişlerdir. Dini tabela asmanın dindarlık göstergesi olup olmadığına ilişkin esnafların sık kullandığı kavramlar; bereket, örf-adet, itikad, inanç, dini istismar, sevgi, saygı, tevekkül, ibadetin gizliliği, şov yapmak, reklam boyutu, dini ayrımcılık, kendini kandırma ifadelerini belirtmişlerdir.

Tablo 26. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İş Yerine Dini İçerikli Tabela Asmak Bir Dindarlık Göstergesi Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar

	F	%
Bereket	1	4.2
Dini Ayrımcılık	1	4.2
Dini İstismar	6	25.0
İbadetin Gizliliği	2	8.3
İnanç Meselesi	2	8.3
İtikad	1	4.2
Kendini Kandırma	1	4.2
Örf-Adet	2	8.3
Reklam Boyutu	3	12.5
Saygı	2	8.3
Şov yapmak	2	8.3

Tablo 26'da görüldüğü gibi esnaflarda meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde iş yerine dini içerikli tabela asmanın dindarlık göstergesi olup olmadığına ilişkin sık kullanılan kavramlar; (%4.2) bereket, (%4.2) dini ayrımcılık, (%25) dini istismar, (%8.3) ibadetin gizliliği, (%8.3) inanç meselesi, (%4.2) itikad, (%4.2) kendini kandırma, (%8.3) örf-adet, (%12.5) reklam boyutu, (%8.3) saygı, (%8.3) şov yapmak olarak tespit edilmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun dini içerikli tabela asmanın dindarlık göstergesi olup olmadığına ilişkin dini ayrımcılığın en önemli faktör olduğu görülmektedir.

²⁰⁷ Ejder Okumuş, 2002, s. 71-72.

2.2.11. Esnaflarda Yoğun İş Temposu Kavramına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular

Tablo 27. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Yoğun İş Temposunun İnanca İbadet Hayatına Etkisi Algısının Kodlanması

Araştırma Sorusu	Görüş (Doğrudan Alıntı)	Verilerin Kodlanması (Cümle-kelime sıklığına göre)	Temaların Tanımlanması
Yoğun İş Temposunun İnanca İbadet Hayatına Etkisi Olduğunu Düşünüyor Musunuz?	“Yani ister istemez oluyor dört dörtlük yaşamıyoruz sadece cumadan cumaya yani yoğun iş temposundan ama birazda iş kendimizde bitiyor.” “İnsan para kazanmak için hırslandırıyorsun yeri geliyor aksatıyorsun.”	-zihniyet -ibadette istek	Yoğun İş temposunun İbadet Hayatına Etkisi Vardır.
	“Yok hayır insan istediği zaman ibadete de yer ayırabilir. İnsan istedikten sonra herşeyi yapabilir.” “Yani değil çünkü normal ibadetini yapıp işine gelen işini düzgün yapar ama aşırıya gitmek su istimal olur.” “Kişinin kendi elinde kazaya bırakırım ibadeti diyorsan bu olmaz. Kişinin zihniyeti ile alakalı bir durum bu.”	-çalışmada aşırıya gitmemek -para kazanma hırsı -ibadeti kazaya bırakmak	Yoğun İş Temposunun İbadet Hayatına Etkisi Yoktur.

Dünyevi uğraşların, fertlerin manevi değerlerini aşındırdığına dair inanç ve değerlerin iş dünyasındaki etkisinin azlığı dolayısıyla, ahlaki düzenlemeye en çok esnafların ihtiyacı olmaktadır.²⁰⁸ Öncelikle işverenlerin, çalışanların hassasiyetlerine saygı duymaları gerekmektedir. İşçilerin ibadet haklarına saygı duymak, iş verimliliğini de artırmaktadır. Yani yoğun çalışma temposu, “İş yerinde nasıl namaz kılacağım?” kaygısı mükellefiyetlerimizi yerine getirmemek için bahane olmamalıdır.

Görüşlerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara (Tablo 27) ulaşılmıştır. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odası’na üye olan esnafların yoğun iş temposunun inanca ibadet hayatına etkisi olduğunu düşünüyor musunuz sorusuna verdikleri cevaplar doğrultusunda iki ayrı tema ortaya çıkartılmıştır. Esnafların bir kısmı yoğun iş temposunun inanca ibadet hayatına etkisi olduğunu düşünürken, bazıları ise etkisinin olmadığını inanç ve ibadet hayatının allah ile kul arasında olan bir ilişki olarak nitelendirmişlerdir. Yoğun iş temposunun inanca, ibadet hayatına etkisinin olup olmadığına dair sık kullandıkları kavramlar; zihniyet, ibadette istek,

²⁰⁸ Abdurrahman Kurt, *İşadamların Dindarlık ve Dünyevileşme*, Emin Yayınları, Bursa 2009, s. 123.

çalışmada aşırıya gitmemek, para kazanma hırsı, ibadeti kazaya bırakmak olarak algılamışlardır.

Tablo 28. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Yoğun İş Temposunun İnanca İbadet Hayatına Etkisi Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar

	F	%
Çalışmada Aşırıya Gitmek	3	12.5
İbadeti Kazaya Bırakmak	2	8.3
İbadette İstek	11	45.8
Para Kazanma Hırsı	3	12.5
Zihniyet	4	16.7

Tablo 28’de görüldüğü gibi esnafların meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde yoğun iş temposunun inanca ibadet hayatına etkisine yönelik sık kullanılan kavramlar; (%12.5) çalışmada aşırıya gitmek, (%8.3) ibadeti kazaya bırakmak, (%45.8) ibadette istek, (%12.5) para kazanma hırsı, (%16.7) zihniyet olduğu tespit edilmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun yoğun iş temposunun inanca ibadet hayatına etkisine yönelik ibadette istekli olmanın en önemli faktör olduğu görülmektedir.

2.2.12. Esnaflarda Nefis Kavramına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular

Tablo 29. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İşveren Kendi Nefsi İçin İstedğini Çalışan İşçi İçin de İstemeli Algısının Kodlanması

Araştırma Sorusu	Görüş (Doğrudan Alıntı)	Verilerin Kodlanması (Cümle-kelime sıklığına göre)	Temaların Tanımlanması
İş İlişkisinde İşveren Kendi Nefsi İçin İstedğini Çalışan İşçi İçin De İstemelidir, Buna Katılıyormusunuz?	<p>“Herkes kendi payına düşeni alır. Ben iş yapmışım, zamanında teslim ederim. İşveren ve işçi arasında bir mesafe olması gerekir. Herşeyi paylaşmam, mesleğin gizlilikleri vardır. Herkes hakkını alır. Ben birebir paylaşım derken herkesin ustalık kalfalık bedeli vardır. Çok samimi ortağım ise evime yumurta alırsam onada alırım ama maddi olarak herşeyde olmaz.”</p> <p>“İşveren ile işçinin konumu farklıdır.”</p> <p>“Bir firma bi yere geldi ise sosyalliği arttıracak belli meblalar verebilir. Maaş, ikramiye gibi olabilir ama bu firmanın maddi durumuna, gelirine bağlıdır. Bir işi beraber yaptık, ücret paylaşımı olabilir.”</p> <p>“Kendi özel nefsi için istediği şeyi mesela haftasonu tatile gittiysem bunu elemanım içinde düşünürüm. Kendi nefsimin özel ihtiyaçlarımı işçi durduğu yerde dursun, o yükselmesin demem ama maddi anlamda herkes payına düşeni alır. Esnaflığın en büyük sıkıntısı memur gibi işi bırakayım vb. saatimiz belirsiz. Dükkada olduğum sürece her an iş çıkabilir. Bizim iş emek işi. Birebir gitmen lazım ölçüyü, alman lazım.”</p> <p>“İşveren işçinin sırtından geçiniyor. O sebeple istemelidir.”</p> <p>“Kendin için istediğini yanındaki içinde isersen sen 5 kazanıp yanındakine 1 veriyorsan bu olmaz yani...Adaletli olmak gerekir.”</p>	<p>-mesafe</p> <p>-mesleğin gizlilikleri</p> <p>-hakkını almak</p> <p>-ustalık/çıraklık bedeli</p> <p>-fedakarlık</p> <p>-ücret paylaşımı</p> <p>-payına düşeni alma</p> <p>-geçim kaynağı</p> <p>-adalet</p>	<p>işveren/işçinin konumu farklıdır</p> <p>Kendi Nefsi İçin İstedğini İstemelidir.</p>

İhsan, Allah’ın murakabe ettiğini unutmama, bundan dolayı O’nun rızası istikametinde bulunma, aynı zamanda yaptığını güzel ve sağlam işleme anlamına gelmektedir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de Allah Teâlâ “Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) ihsanda (iyilikte) bulun. ” (Kasas sûresi, 77) buyurmaktadır. Dolayısıyla Allah insanı nasıl mükemmel ve karşılıksız yaratmışsa, insan da tüm mahlûkata karşı aynı şekilde ihsankâr davranmak mecburiyetindedir. Hadîs, işçiyi ve çalışanı işveren ve çalıştırmanın kardeşi kılmakta, aralarındaki karşılıklı ilişkinin kardeşçe olmasını istemektedir. Ayrıca yiyecek ve giyecek bakımından, işverenden daha aşağı bir seviyede tutulmaması hedefini göstermektedir.

Görüşlerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara (Tablo 29) ulaşılmıştır. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odası’na üye olan esnafın işveren

kendi nefsi için istediğini çalışan için de istemeli midir sorusuna verdikleri cevaplar doğrultusunda iki ayrı tema ortaya çıkartılmıştır. Esnafların bazıları kendi nefsi için istediğini çalışan içinde istemelidir düşüncesini belirtirken, bazıları ise işçi ve işverenin konum farklılığından dolayı kendi nefsinin için her isteği isteme düşüncesine katılmamaktadır. Esnafların temaları tanımlamada sık kullandıkları kavramlar; mesafe, mesleğin gizlilikleri, hakkını almak, ustalık-çıraklık bedeli, fedakarlık, ücret paylaşımı, payına düşeni alma, geçim kaynağı, adalet olarak ifade etmişlerdir.

Tablo 30. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde İşveren Kendi Nefsi İçin İsteddiğini Çalışan İşçi İçin de İstemeli Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar

	F	%
Adalet	1	4.2
Fedakarlık	3	12.5
Geçim Kaynağı	4	16.7
Hakkını Almak	1	4.2
Mesafe	2	8.3
Mesleğin Gizlilikleri	3	12.5
Payına Düşeni Alma	3	12.5
Ücret Paylaşımı	4	16.7
Ustalık Çıraklık Bedeli	2	8.3

Tablo 30'da görüldüğü gibi esnaflarda meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde işveren kendi nefsi için istediğini çalışan içinde istemelidir sorusuna yönelik sık kullanılan kavramlar; (%4.2) adalet, (%12.5) fedakarlık, (%16.7) geçim kaynağı, (%4.2) hakkını almak, (%8.3) mesafe, (%12.5) mesleğin gizlilikleri, (%12.5) payına düşeni alma, (%16.7) ücret paylaşımı, (%8.3) ustalık çıraklık bedeli olarak tespit edilmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun işverenenin kendi nefsi için istediğini çalışan içinde istemesinde geçim kaynağı ve ücret paylaşımı belirleyici faktör olarak görülmektedir.

2.2.13. Esnaflarda Dünyaya Meyletme, Dini Yaşantıyı İhmal Kavramlarına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular

Tablo 31. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkinde Dünyaya Gereğinden Fazla Meyletme, Dini Yaşantıyı İhmal İle Çalışma Kavramı Arasındaki Algının Kodlanması

Araştırma Sorusu	Görüş (Doğrudan Alıntı)	Verilerin Kodlanması (Cümle-kelime sıklığına göre)	Temaların Tanımlanması
Dünyaya Gereğinden Fazla Meyletme, Dini Yaşantıyı İhmal İle Çalışma Kavramı Arasında Bir İlişki Olduğu Söylenbilir Mi?	<p>“Elimizden geldiği kadar çalışıp ibadetimizi de yapıyoruz. Ama şartlardan dolayı bazen aksama olabiliyor. 8 saat çalışıyorsan, 8 saat de ibadet et ama zaman şartları maddiyata önem verildiği için...”</p> <p>“ O günkü şartlarda bizim çocukluğumuzda soğutulduk ibadetten. ”</p> <p>“Hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünyaya, yarın ölecekmiş gibi öbür dünyaya çalış, bu hadislerde var. Bu hadisin üzerine diyecek birşey yok ama ülkemizde mesela esas İslamiyetin temellerine göre yaşamadığımız için sorunlar başlıyor. Mesela öğlen vakitlerinde 5 dk izin verebiliyorsan ya da eleman isen izin veriliyorsa yaparsın. Bizim atalarımız bir yere gittikleri zaman önce mescidi yapıyormuş. Biz gidiyoruz inşaata namazı nerde kılcaksın. Şimdi sen oraya yatakhane yemekhane yapmışsın ama ibadet edilecek alan yapmamışsın. Abdest alacak yer bile olmuyor. Ufak tefek namaz kılcak yer ayrılabilir ama mal koyacak yer yok olarak bahane ediliyor. Dediğim gibi ne yaşam kuralımız var nede kurallara uyuyoruz. İşin kolayına kaçıyoruz. ”</p> <p>“Din ve dünya da bizim için yaratılmış, nasıl yaşarsan ona göre gider. İslamı tabandan, çocukken aldığın zaman her şekilde düzgün gidersin. Bizim dinimiz gereği hem çalışıp hem ibadet yapacaksın. İbadet yapmazsan, çalıştığın boşa gider. İkisini aynı dengede götürmek lazım. ”</p> <p>“İşimize gelmediği için yeri geliyor saatlerce muhabbet ediyoruz bu kendi sorumsuzluğumuz...”</p> <p>“Yaşam tarzına bağlı. Ne kadar çok çalışırsan daha fazla kazanma meyline geçiyoruz. Tabi böylece ahireti unutuyoruz. ”</p> <p>“Küçük yaşta alışmamamızın nedeni bu. Büyüklerime bakardım, emekli olunca 50 yaş geçince, namaz kılarlardı. Düşünürdüm bende niye böyle diye. Kendimde aynı geç vakitte olsa elimden geldiği kadarı ile geciktirmemeye çalışıyoruz. Suistimal ediyoruz. Bahane ediyor, sebep arıyoruz. Küçük yaşta eğitilmediğimiz için bunlar.</p>	<p>-ibadette aksama</p> <p>-maddiyat</p> <p>-bahane</p> <p>-bereket</p> <p>-aile eğitimi</p> <p>-ibadet alanının olmaması</p> <p>-denge</p> <p>-sorumsuzluk</p>	<p>Yaşam Koşulları</p> <p>İslami temellerin Sarsılması</p>

İslam'ın hayat anlayışı Ahireti aramak dünyayı unutmamak, nebevî ifadeyle, dünya Âhiret'in tarlasıdır. Dünya hayatının menfi yönü ise, nasslarda, kişiyi Allah'ı anmaktan, yaratılış gayesinden uzaklaştırıp alıkoyan bir oyun ve eğlence, aldatıcı gelip geçici fani bir metâ, insanları büyüklenmeye, dolayısıyla da asıl özüne

yabancılaşmaya ve imtihanı kaybetmeye götüren bir hayat tarzı, süreci, servet ve evlâtlarla boş övünme olarak nitelenmektedir. Dünyevileşme fitnesine karşı geleneksel olarak kimilerince, zühd, kanaat, tûl-i emeli azaltma, dua, tevekkül, hâlvat, uzlet ve ölümü hatırlama gibi sıfat ve davranışlar koruyucu birer faktör olarak sayılagelmiştir.²⁰⁹

Görüşlerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara (Tablo 31) ulaşılmıştır. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odası'na üye olan esnafların dünyaya gereğinden fazla meyletme, dini yaşantıyı ihmal etme çalışma kavramı arasında ilişki olduğu söylenebilir mi sorusuna verilen cevaplara yönelik iki ayrı tema oluşturulmuştur. Esnafların bazıları bu durumu yaşam koşulları olarak algıırken, bazıları ise islami temellerin sarsılması olarak nitelendirmiştir. Dini yaşantıyı ihmal ile çalışma kavramı arasında ilişki olup olmadığına dair sık kullanılan kavramlar; ibadette aksama, maddiyat, bahane, bereket, aile eğitimi, ibadet alanının olmaması, denge, sorumsuzluktur.

Tablo 32. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Dünyaya Gereğinden Fazla Meyletme, Dini Yaşantıyı İhmal İle Çalışma Kavramı Arasındaki Algıya İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar

	F	%
Aile Eğitimi	4	16.7
Bahane	2	8.3
Bereket	1	4.2
Denge	2	8.3
İbadet Alanının Olmaması	2	8.3
İbadette Aksama	4	16.7
İbadetten Soğuma	1	4.2
İslami Temellerin Sarsılması	1	4.2
Maddiyat	2	8.3
Sorumsuzluk	3	12.5
Suistimal Etmek	1	4.2

Tablo 32'de görüldüğü gibi esnaflarda meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde dünyaya gereğinden fazla meyletme dini yaşantıyı ihmal etmeye yönelik sık kullanılan kavramlar; (%16.7) aile eğitimi, (%8.3) bahane, (%4.2) bereket, (%8.3) denge, (%8.3) ibadet alanının olmaması, (%16.7) ibadette aksama, (%4.2) ibadetten soğuma, (%4.2) islami temellerinin sarsılması, (%8.3) maddiyat, (%12.5)

²⁰⁹ Yunus Ekin, "Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfak Anlayışı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, Sayı: 6, s. 88.

sorumsuzluk, (%4. 2) suistimal etmek olduğu tespit edilmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun dini yaşantıyı ihmal ile dünyaya gereğinden fazla meyletmeye yönelik en önemli faktörler aile eğitimi ve ibadette aksama olduğu görülmektedir.

2.2.14. Esnaflarda Çalışmadaki Sorumluluk Kavramının Allah’a Karşı Olmasına İlişkin Ortaya Çıkan Bulgular

Tablo 33. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “Çalışmadaki Sorumluluk Herşeyin Ötesinde ve Her şeyden Önce, İnsanın Bütün İşlediklerini Gören Allah'a Karşı Olmalı Algısının Kodlanması

Araştırma Sorusu	Görüş (Doğrudan Alıntı)	Verilerin Kodlanması (Cümle-kelime sıklığına göre)	Temaların Tanımlanması
“Çalışmadaki Sorumluluk Herşeyin Ötesinde ve Her Şeyden Önce, İnsanın Bütün İşlediklerini Gören Allah'a Karşı Olmalıdır.”Buna Katılıyorsunuzuz?	<p>“Hile yapsan, çalışmazsan, malzeme çalsan Allah görüyor...”</p> <p>“İlk önce o olmalı. İlk amacımız o olmalı. Önce Allah’ a olmalıdır. Sonra kula karşı...”</p> <p>“Çalışma ile Allah’a karşı olan sorumluluk ayırdır ama çalışmayı güvenerek mi yaparsın dersin o zaman Allah’a karşı bir sorumluluğu hissedersin. İşimi kaybettiğimde bile Allah’ın beni imtihan etmesi olarak değerlendirdim.</p>	<p>-imtihan</p> <p>-sorumluluk</p> <p>-hile</p> <p>-malzeme çalma</p>	<p>Hem Allah’a hem İşe Karşı Olmalı</p> <p>Önce Allah’a Sonra Kul’a Karşı Olmalı</p>

Allah’a karşı bu sorumluluk duygusu ve sırf iktisadi maksatlarla çalışmaktan kaçınma, öte dünyaya da kapı aralamakta ve bireyi insan-ı kâmil katına yükseltmektedir. Hayatını Allah'a karşı sorumluluk bilinci altında şekillendirenlerin, zamanla takva duyuları geliştireceğinden böyleleri hak ile batılı kolayca keşfedebilecek ve toplumsal ve coğrafi çevreye karşı sorumluluklarını daha iyi bir şekilde yerine getirebileceklerdir.²¹⁰

Görüşlerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara (Tablo 33) ulaşılmıştır. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odası’na üye olan esnafların çalışmadaki sorumluluk herşeyin ötesinde ve herşeyden önce, insanın bütün işlediklerini gören Allah’a karşı olmalıdır sorusuna verdikleri cevaplar doğrultusunda iki ayrı tema çıkartılmıştır. Esnafların bazıları çalışmadaki sorumluluğun hem işe hem Allah’a olması gerektiğini vurgularken, bazıları ise önce Allah’a sonra kula karşı olması gerektiğini nitelemişlerdir.

²¹⁰ Nasr, 2009, s. 144.

Tablo 34. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “Çalışmadaki Sorumluluk Herşeyin Ötesinde ve Her şeyden Önce, İnsanın Bütün İşlediklerini Gören Allah'a Karşı Olmalı Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar

	F	%
Hile	5	20. 8
İmtihan	11	45. 8
Malzeme Çalma	3	12. 5
Sorumluluk	4	16. 7

Tablo 34’de görüldüğü gibi esnaflarda meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde çalışmadaki sorumluluk herşeyin ötesinde ve herşeyden önce Allah’a karşı olmalıdır sorusuna yönelik sık kullanılan kavramlar; (%20. 8) hile, (%45. 8) imtihan, (%12. 5) malzeme çalma, (%16. 7) sorumluluk olduğu tespit edilmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun çalışmadaki sorumluluğun Allah’a karşı olmasında en önemli faktörün imtihan olduğu görülmektedir.

2.2.15. Esnaflarda “İşçinin Ücretini Alın Teri Kurumadan Ödeyiniz” Hadisi Hakkında Ortaya Çıkan Bulgular

Tablo 35. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “İşçinin Ücretini Alın Teri Kurumadan Ödeyiniz” Hadisi Çalışma Yaşamında İşçi-İşveren İçin Önem Algısının Kodlanması

Araştırma Sorusu	Görüş (Doğrudan Alıntı)	Verilerin Kodlanması (Cümle-kelime sıklığına göre)	Temaların Tanımlanması
“İşçinin Ücretini Alın Teri Kurumadan Ödeyiniz” Hadisi Çalışma Yaşamınızda İşçi-İşveren İçin Sizce Ne Kadar Önemlidir?	<p>“Kul kulun hakkını yiyemez, işçi hakkı hiçbir zaman yenmez.”</p> <p>“Biz nasıl seviniyorsak, emeğimizin karşılığı aldığımızda işçi içinde böyle düşünmek gerek.”</p> <p>“Kainattaki yaşam koçu peygamber efendimiz. Bu hadiste de yaşamla ilgili bir koçluk yapıyor. Ücretini ver ki ekonomi dönsün, aile ile rahat geçinsin”</p> <p>“Çalışanın emeğinin karşılığı alması, sabahtan akşama kadar bir kazanç elde etmenin hevesi içinde. Hani insan da çalışıyor bir dolap yapıyor, parayı alınca mutlu oluyor. Parasını alamazsa düşünür. Alnının terini hak edip aldımı herkes rahat olur. Ertesi günü işe gelirken hevesli gelir. İş bir düzen içinde akar gider, çalışan ve işveren arasında da bir memnuniyet olur.”</p> <p>“İşçinin ücretini sarkıttığın zaman verimi düşüyor. İşverene yansıtıyor. Mümkün olduğu kadar vermeye çalışıyoruz sonuçta o da rızki için çalışıyor.”</p> <p>“Alın teri soğumadan parasını vermek gerekir. Hak ettiğini vermek gerekir. Eskiden yövmiye çalıştırılırdı. Bugünkü ticari hayatımızdaki anlamı alın terinin aylık ücreti veriyorsan, vermiş olursun ama vermezsen uzatırsan hakka girmiş olursun.”</p> <p>“İşçi eskiden çalışan, işçi kendi azağını kendi arttırır işçi ne kadar çalışırsa gönüllü çalışırsa ona göre ona bir değer biçer.”</p>	<p>-işçi hakkı</p> <p>-kul hakkı</p> <p>-emek</p> <p>-ekonomi döngüsü</p> <p>-verim</p> <p>-gönüllülük</p> <p>-memnuniyet</p>	<p>Çalışmanın Karşılığının Verilmesi</p> <p>İş tatminini Etkilemesi</p>

Ücret belirlenirken işin ağır ya da hafif oluşu, emekçinin sağladığı katma değer, işçinin verimi, becerisi, geçim şartları, ülkenin ve çalışanın statüsüne bağlı olarak oluşan hayat standartları, çalışanlar arasında adalet göz önünde bulundurularak makul bir ücret takdir edilmeli, olağanüstü bir durum olmadıkça emekçi işi planlanan müddette bitirmeli ve işveren de ücreti zamanında ödemelidir.²¹¹

Görüşlerden çıkarılan verilerin kodlanması sonucunda şu bulgulara (Tablo 35) ulaşılmıştır. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde Isparta İnşaatçılar Marangozlar Mobilyacılar Esnaf ve Sanatkarlar Odası'na üye olan esnafların “işçinin ücretini alın teri kurumadan ödeyiniz” hadisi çalışma yaşamınızda işçi- işveren ilişkisinde ne kadar önemlidir sorusuna verdikleri cevaplar doğrultusunda iki ayrı tema çıkartılmıştır. Esnaflardan bazıları bu hadisi çalışmanın karşılığının verilmesi olarak tanımlarken, bazıları ise iş tatminin etkilemesi olarak belirtmişlerdir. İşçinin ücretinin alın teri kurumadan ödeyiniz hadisinin işçi ve işveren ilişkisine etkisinin olup olmadığına yönelik sık kullanılan kavramlar; işçi hakkı, kul hakkı, emek, ekonomi döngüsü, verim, gönüllülük, memnuniyettir.

Tablo 36. Esnaflarda Meslek Ahlakı ve Dindarlık İlişkisinde “İşçinin Ücretini Alın Teri Kurumadan Ödeyiniz” Hadisi Çalışma Yaşamında İşçi-İşveren İçin Önem Algısına İlişkin Sık Kullanılan Kavramlar

	F	%
Ekonomi Döngüsü	1	4. 2
Emek	3	12. 5
Gönüllülük	3	12. 5
Hak Ettiğini Verme	1	4. 2
İş Tatmini	2	8. 3
İşçi Hakkı	5	20. 8
Kul Hakkı	2	8. 3
Memnuniyet	3	12. 5
Verim	3	12. 5

Tablo 36'da görüldüğü gibi esnaflarda meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde işçinin ücretini alın teri kurumadan ödeyiniz hadisi hakkında sık kullanılan kavramlar; (%4. 2) ekonomi döngüsü, (%12. 5) emek, (%12. 5) gönüllülük, (%4. 2) hak ettiğini verme, (%8. 3) iş tatmini, (%20. 8) işçi hakkı, (%8. 3) kul hakkı, (%12. 5) memnuniyet, (%12. 5) verim olduğu tespit edilmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun hadis hakkında en belirleyici faktörün işçi hakkı olması gerektiği görülmektedir.

²¹¹ Köse, 2015, s. 14.

SONUÇ

Araştırmada içerik ve frekans analizi ile esnaflarda meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinin değerlendirilmesi ve yorumlanması gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmelerinin raporlaştırılmasında önemli olan sayılar değil araştırmaya katılanların ne söylediğidir. Bu yüzden bu tip araştırmaların sonuç bölümünde araştırmacının ortaya çıkan görüşler doğrultusunda bir genellemeye gitmesi doğru değildir. Ortaya konulan görüşler çerçevesinde çizelgeler altındaki değerlendirmelerle şu sonuçlara ulaşılmıştır;

1-Esnaflara göre iş yaşamına nasıl başladıklarını en iyi niteleyen faktör ‘‘baba mesleği’’ olmaktadır. Ahilik geleneğinde de esnaflık ve zanaatkarlık ‘‘Pir’’den gelen ve devam ettirilen bir meslek olarak tanımlanmakta olup, günümüzde esnaflık babadan oğula aktarılan, neslin yaşamını idame ettirebilmesi için bir temin aracı olarak görülmektedir. Ahilikte meslek ahlakı her şeyin üstünde tutulmakta, oto-kontrol sistemiyle işlemektedir. Çırak-kalfa-usta arasında baba-evlat saygı ve sevgi bağı kurulmuş, ilişkiler ahlaki ve mesleki temellere oturtulmuştur. Isparta ilinde esnaflık algısının bu gelenekten kopmadığı yaygın bir görüş olarak nitelendirilmiştir.

2-Esnaflara göre insanın temel ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılayabilmesi için çalışması zorunludur. Canlı bir varlık olarak insan; bireysel çerçevede hayatini sürdürdürebilmesi için çalışmak zorundadır. İslam dininde çalışma kavramının insan fitratına ve ahlaki ölçütlere dayandırıldığı için meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinin olduğu vurgulanmaktadır.

3-Esnaflara göre iş yerinde eşitliği ve adaleti sağlamanın yolu, çalışana eşit davranmaktan geçmektedir. Çalışma hayatında adalete uygun davranmak, bir işin hakkını vererek yapmak yani nasıl yapılması gerekiyorsa o şekilde yapmak demektir. Adalet ve eşitlik kavramına yüklenen bir işin hakkını vererek yapmak, o işi en güzel en kaliteli bir şekilde yapmak olarak görülmüştür.

4-Esnaflara göre kendi sosyal çevrelerine yakınlarını çalıştırmayı seçmenin, güvenilir olduğu görülmektedir. Ahilik geleneğinde de bu anlayış temellendirilmiş, ahlaki ilke olan güven, meslekte akraba ve en yakınını temsil etmektedir.

5-Esnaflara göre işyerinde çalışanın iyi niyeti suistimal etmesi “‘yetişmiş bir eleman” olmamasından kaynaklanan sorun olarak değerlendirilmektedir. İyi niyeti suistimal insanlardaki Allah inancının ve Allah korkusunun eksikliğinden kaynaklanmakta olup, insanlar ahlaklarını sadece dünyaya yönelik çıkar hesaplarına dayalı olarak şekillendirmektedirler. Bu sonuçlar doğrultusunda meslek ahlakı ve dindarlık arasındaki ilişki, kişinin yetişmişliği ile nitelendirilmiştir.

6-Esnaflara göre “‘helal lokma yeme” tabirinin ahlaki bir değer olması, işin zamanında teslimi ile ilişkilidir. İşin zamanında teslimi, işi düzgün yapma ve helal kazancın önemini vurgulamaktadır. İşin zamanında teslim edilmesi meslek ahlakı ve dindarlığı temellendiren bir nitelik olarak görülmektedir.

7-Esnaflara göre dini kaidelerin çalışma yaşamında önemli bir prensip olmasında rızık ve bereket kavramları öne çıkmaktadır. Meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisine yönelik İslam’ın çalışma ahlakını anlamada iş, namaz hatta günümüzde boş zaman kavramı arasında girift bir ilişki olduğu görülmektedir.

8-Esnaflara göre üretim ve kazanç için çok çalışmak ibadet olarak görülmektedir. İslam, kendine özgü bir iş ahlakını temsil etmektedir. Kişi ölene kadar çalışıp kazanacak, bunu helal dairede yapacak, başkasının kazancına el uzatmayacak, kazanç yarışına girip egoist dünya görüşüne yer vermeyecektir. Bu değerlendirmeler doğrultusunda çok çalışmanın ibadet olarak görülmesi meslek ahlakı ve dindarlık arasında ilişkinin olduğunu vurgulamaktadır.

9-Esnaflara göre “‘rızkın onda dokuzu ticarettedir”, hadisi, mesleki farklılık olarak yorumlanmakta ve esnaflık mesleğine ilişkin görülmektedir. Esnaflık mesleğinde helal rızık peşinde koşan müslüman için ticaret İslami ölçülere uygun yapılmalıdır. Meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisi bakımından esnaflıkta rızkın ticarete olduğu ölçüsü vurgulanmaktadır.

10-Esnaflara göre iş yerine dini içerikli tabela asmak doğru değildir. İslam’a göre ibadette aslolan ihlas ve samimiyettir, gösteriş yapmamaktır. Dinler, insanların dürüst olmalarını ve ihlasla ibadet etmelerini istemektedirler. İmajla ortaya konulan dindarlık, başkalarının kendisini samimi dindar olarak görmesine yol açmaktadır.

İmaja verilen aşırı değer, bismillah tabelası, karınca duası vb. gibi göstergeler, hakikata değil gösterişçi dindarlığa dönüşebilmektedir. Esnaflar açısından asılan tabelalar, dindarlığı temsil etmemekte sadece rızkı ve bereketi arttıran simgeler olarak değerlendirilmektedir.

11-Esnaflara göre yoğun iş temposunun, inanç ve ibadet hayatını etkilemediği, aksine ibadete olan isteği arttırdığı görülmektedir. Meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisi bu açıdan değerlendirildiğinde, İslam dininde iş yaşamı, insan ruhuna ahlaki anlamda derinlik katmak, bireyin dünya ile ilişkileri kesilmeden gelirini temin etmektir. İslam dininde fütüvvet ve ahilik gibi iş ve çalışma hayatını düzenleyen kurallar ahlaklı, verimli, üretken bir iş ortamı sunmaktadır. Bu açıklamalara yönelik meslek ahlakı ve dindarlık arasındaki ilişki, dini hayat ve vecibelerle temellendirilmektedir.

12-Esnaflara göre işveren kendi nefsi için istediğini, çalışanı içinde istemelidir. Meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde bu husus geçim kaynağı ve ücret paylaşımı olarak değerlendirilmiştir.

13-Esnaflara göre dünyaya gereğinden fazla meyletme, dini yaşantıyı ihmal etmede temel sorun aile eğitimi ve ibadette aksama olarak görülmektedir. İslamın hayat anlayışı ahireti aramak, dünyayı unutmamaktır. Esnaflarda meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisi ne dini yaşantıyı ihmal ne de dünyaya gereğinden fazla meyletme olmadan orta ölçüde olmalıdır.

14-Esnaflara göre çalışmadaki sorumluluğun Allah'a karşı olması imtihan olarak görülmektedir. Meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde insan, kendisinin de alemlerin Yaratıcısı'na "iyi bir kul olma" gayesiyle yaratılmış olduğu bilinciyle, yüksek bir sorumluluk duygusuna sahip olmaktadır. Sorumluluk duygusu ve bilinci, insanı ahlâken yüceltmektedir ve meslek ahlakının temellendirilmesinde din önemli bir faktör olarak görülmektedir.

15-Esnaflara göre "işçinin ücretini alın teri kurumadan ödeyiniz" hadisi hakkında belirleyici faktör işçi hakkı olduğu görülmektedir. İslâm'ın ana kaynakları bir yandan ücretin en temiz, en hayırlı kazanç olduğuna işaret ederken, diğer taraftan

iŒçiye haklarının ve özellikle ücretinin tam ve zamanında ödenmesini teşvik etmektedir. Ahilik sisteminde de çalışanın alınının teri kurumadan onun emeğinin ve bilgi ve buluşunun karşılığının işveren tarafından verilmesini, güçlü bir şekilde savunulmuştur. Bu ise çalışan ve işverenler arasında sürekli bir güvenin sağlanmasını beraberinde getirmiştir. Buna yönelik günümüz esnaflarında meslek ahlakı ve dindarlık ilişkisinde ahilikte temel alan ilkeler görülmekte olduğu söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA

- AKÇA, B. , (2001). “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Muğla’da Debağ (Tabakçılık) Esnaf Teşkilatı”, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, S. 4, ss. 3-7.
- AKTAY, Y. – KÖKTAŞ, M. E. (Der.), (1998). *Din Sosyolojisi*, Ankara: Vadi Yayınları.
- ARMAĞAN, C. , (2006). *Muhasebe Meslek Ahlakının Kadın ve Erkek Meslek Mensupları Tarafından Algılanış Biçimlerine İlişkin Bir Saha Çalışması*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- ARMAĞAN, S. , (1991). *Ana Hatlarıyla İslam Ekonomisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- ARSLAN, M. , (2002). “Dinsel Boyutluluğun Sosyolojik Bağlamı: Faktör Analitik Bir Çalışma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, S. 4, ss. 161-186.
- ARSLAN, M. , (2012). *İş ve Meslek Ahlakı*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 3. baskı.
- ARSLAN, M. , (2007). *Türkiye’ de İslam ve İş Ahlakı Teorik ve Pratik Yönleriyle Ahlak*, (Ed.: R. Kaymakcan, Mevlüt Uyanık), İstanbul: Dem Yayınları.
- ARSLAN, M. , (2010). “Ülgener’in Dikotomik Yönteminde Meslek Ahlakı ve Ahillik”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, ss. 55-77.
- AYAS, M. R. , (1982). “Çalışma Kavramı Hakkında”, *İslami İlimleri Enstitüsü Dergisi*, S.5, ss.79-87.
- AYAS, M. R. , (1994). *Kur’an-ı Kerim’de Çalışma Kavramı Sosyolojik Bir Yaklaşım*, İzmir: Akademi Kitabevi.
- AYDIN, İ. H. , (2011). “Seküler Ahlak Bağlamında Din Ahlak İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, S.35, ss.23.
- ARMAĞAN, S. , (1991). *Ana Hatlarıyla İslam Ekonomisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- BAYKUL, A. , (2009). “İsparta İl Merkezindeki Esnaf Sorunları ve Esnafın Yerel Ekonomi İle İlişkisi”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Isparta.
- BOZKURT, V. , (2001). *Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği*, Bursa: Alesta Yayınları.
- ÇAKIR, H.- ŞAHİN, B. , (2015). “Max Weber’de Doğu Algısı ve Türkiye Özelinde Tartışmalar”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C.18, S.2, ss.18-45.

- ÇELİK, C. , (2003). “İslam İktisat Ahlakına Dair Birbirini Tamamlayan Bakış Açıları: Weber ve Ülgener Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, C.16, S.4, ss. 660-671.
- CİRHİNOĞLU, F. G. , (2010). *Din Psikolojisi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- ÇOŞTU, Y. , (2009). “Dine Normatif ve Popüler Yaklaşım “Bir Dini Yönelim Ölçeği Denemesi” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 15, ss. 119-139.
- ÇUBUKÇU, İ. A. , (1972). “İslam’ da Ahlak Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.20, S.1, ss.8.
- DENİZ, E. , (2009). “Sabri Fehmi Ülgener’in İktisadi Felsefi Anlayışı”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- DOĞAN, H. , (2011). “Günümüz İşletmeleri İçin Ahilik Kültüründen Örtülü Bilginin Gelişim ve Paylaşım Örnekleri”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, S. 4, Haziran, ss. 78-100.
- DURAK, İ. – YÜCEL, A. , (2010). “Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ. İ. B. F. Dergisi*, C. 15, S. 2, ss. 151-168.
- DURKHEIM, E. , (1949). *Meslek Ahlakı*, (Çev.: Mehmet Karasan), İstanbul: MEB Yayınevi.
- EKİN, Y. , (2002). “Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfak Anlayışı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.6, ss.28.
- EKİNCİ, İ. (2005). “Din ve İktisadi Hayat”, Ankara, www.bitliseren.edu.tr
- ERCAN, F. , (2006). *Toplumlar ve Ekonomiler*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- ERDEM, H. , (2003). *Ahlak Felsefesi*, Konya: Hü-Er Yayınları.
- ERDOĞAN, F. , (1976). “Üniversite Öğrencilerinde Allah İnancı ve Din Duygusunun Din Psikolojisi Açısından Araştırılması”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- GEMİCİ, N. , (2010). “ Ahilikten Günümüze Meslek Eğitiminde Model Arayışları ve Sonuçları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 8, No: 19, ss. 71-105.
- GÜNAY, Ü. , (2006). “*Dindarlığın Sosyolojisi*”, *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, (Ed. Ünver Günay-Celeleddin Çelik), Adana: Karahan Kitabevi.
- GÜNDÜZ, İ. , (1983). *Osmanlılarda Tekke-Devlet Münasebetleri*, İstanbul: Seha Neşriyat.

- GÜNEŞ, Y. (2011). “İslam Ahlakının Temel Özellikleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, Y.15, S. 49, ss.93-104.
- GÜRAN, T. , (2009). *İktisat Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları.
- HÖKELEKLİ, H. , (1998). *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KARAHÖYÜK, M. , (2013). “Din ve Ekonomi İlişkisi”, *Erciyes Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz, S.16, ss.193-220.
- KARASAR, N. (2007). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye Yayınevi.
- KAYA, M. - ÇİNEMRE, S. (2013). “Çırakların Dini İnançlarına Göre İş Ahlakı Düzeylerinin İncelenmesi (Ordu İli Örneği)” *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, ss. 8-24.
- KAYADİBİ, F. , (2004). “Sosyolojik Açıdan İslam Dini ve Çalışma İlişkisi”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S.30, ss.23.
- KAYHAN, M. , (1989). “Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyolojide Yöntem Üzerine Tartışma)”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, Ankara C. 3, S. 4, ss. 195-199.
- KAYMAKÇI, Ö. B. , (2012). “Seküler Bir Alan Olarak İktisat ve Din İlişkisi”, *İnsan ve Toplum Dergisi*, C. 2, S. 4, ss. 119-134.
- KILAVUZ, M. A. , (2002). “Emeklilik Döneminde Çalışma, Boş Zaman ve Din Eğitimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.1, ss.71-86.
- KILIÇ, R. , (2005). “İslam ve Çalışma Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.41, ss.117-136, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/>.
- KIMTER, N. , (2008). *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- KOŞTAŞ, M. , (1995). *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- KÖKTAŞ, M. E. , (1993). *Türkiye’de Dinî Hayat*, İstanbul: İşaret Yayınları.
- KÖROĞLU, C. Z. , (2012). “Türkiye’de Dini Hayatın İncelenmesi:Bütüncül Bir Yaklaşım”, *Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, ss. 83-102.
- KÖSE, S. , (2015). , “İslam Hukuku Açısından Emek, İslam İktisadı ve Emek” (Haz.Yusuf Enes Sezgin), İgiad Yayınları: 18, İslam İktisadı Kitaplığı: 3, III. *İslam İktisadı Atölyesi’nin bildirileri*, 4-5 Nisan.

- KURT, A. , (2009). *İşadamların Dindarlık ve Dünyevileşme*, Bursa: Emin Yayınları.
- KURTASLAN, T. , (2004). “Kooperatiflerin Piyasa Ekonomisindeki Yeri ve Önemi”, *Karınca Dergisi*, Ankara, Temmuz, S. 811.
- KÜÇÜKŞEN, K. , (2011). “Din Motivasyonlu Ekonomik Organizasyonlarda Yaşanan Olumsuz Tecrübelerin Din Algısı Üzerindeki Etkisi (İslami Holding Yatırımcıları Üzerine Bir Araştırma)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya.
- KÜTÜKOĞLU, M. , (1986). *Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi*, İstanbul: Ahilik ve Esnaf Yayınları.
- MACİT, M. , (2015). “Risk Ortamında Çalışmanın/ Emegın Değeri ve Din: Teoriden Pratiğe”, İslam İktisadı ve Emek, (Haz.:Yusuf Enes Sezgin), İgiad Yayınları:18, İslam İktisadı Kitaplığı: 3, III. *İslam İktisadı Atölyesi'nin bildirileri*, 4-5 Nisan.
- MAHÇUPYAN, E. , (2000). *Osmanlı'dan Postmoderniteye*, İstanbul: Patika Yayınları.
- MAYA, İ. , (2013). “Akademisyenlerin Meslek Ahlakına Aykırı Olan Davranışlara İlişkin Algıları (ÇOMÜ Eğitim Fakültesi Örneği), Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/6 Spring.
- MEHMEDOĞLU, A. U. , (2006). “Dindarlığın Peşinde, Din Psikolojisinde Araştırma”, *Ölçme ve Yorumlama Üzerine, İslami Araştırmalar Dergisi*, C.19, S.3, ss.466-478.
- MUNGAN, Ş. C. , (1999). “Ahlak, Toplumsal ve Kişisel Değerler:Muhasebe Mesleği ve Ahlak, Toplumsal ve Kişisel Değerler: Muhasebe Mesleği ve Eğitimi Üzerindeki Etkileri”, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, C. 1, S. 2.
- NAKVİ, M. H. , (1985). *Ekonomi ve Ahlak*, (Çev: İlhan Kutluer), İstanbul: İnsan Yayınları.
- NASR, S. .H. , (2009). “İslami Çalışma Ahlakı”, *İş Ahlakı Dergisi*, C.2, S.3, ss.143-151.
- OKUMUŞ, E. , (2002). *Gösterişçi Dindarlık*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- OKUMUŞ, E. , (2006). “Gösterişçi Dindarlık”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, www. dinbilimleri. com. , C. 6, S: 2, ss. 18-35.
- ONGAN, N. T. , (2008). “İslam Ekonomisinde Bölüşüm”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, C. 4, ss. 213-238.
- ORMAN, S. , (2007). *Gazali'nin İktisat Felsefesi*, İstanbul: İnsan Yayınları.

- ORMAN, S. , (2001). *İktisat, Tarih ve Toplum*, İstanbul: Küre Yayınları.
- ORMAN, S.- PARLAK, Z. (Ed.), (2009). *İktisat ve Ahlak İlişkisine Genel Bir Bakış, İşletmelerde İş Etiği*, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- ÖZCAN, O. , (2000). “Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihi Gelişimi ve Cumhuriyet Dönemi Kooperatifçiliği”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÖZDEMİR, Ş. , (2007). “Din-Ekonomi İlişkisi ve Güncel Arayışlar”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, S. 23, ss. 154-162.
- ÖZDEMİR, Ş. , (2008). “Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Kapitalizm ve Kültür” *Sosyoloji Dergisi*, 2008/2, Dizi 3, S. 17, ss. 49-79.
- ÖZEN, Y. , (2011). “Sorumluluk Bağlamında İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, S. 4, ss. 174-189.
- ÖZERKMEN, N. , (2004). “Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları-Sosyolojik Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 44, S. 2, ss. 57-78.
- ÖZGENER, Ş. , (2004). *İş Ahlakının Temelleri: Yöneltil Bir Yaklaşım*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- ÖZKUL, A. S. , (2007). “Yaşam ve Çalışma Değerlerini Etkileyen Faktörler SDÜ Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Isparta.
- ÖZSOY, İ. , (2009). “İktisadî Adamdan Toplum Adamına”, *Bilgi*, S. 48, ss. 177-206.
- ÖZTÜRK, N. , (2002). “Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş ahlakı Açısından Değerlendirilmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, ss. 1-12.
- RAHMAN, F. , (1976). *İslamiyet ve İktisadi Adalet Meselesi*, (Çev.: Yusuf Ziya Kavakçı), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- SAITSEW, E. (1955). “Müdahalecilik”, (Çev. :Avni Zarakolu), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 1, ss. 317-335.
- SARIKAYA, M. S. , (2008). “Ahilik Kültürü Üzerine”, *Yenises Dergisi*, S. 154, ss. 24-27.
- SELİMOĞLU, S. K. , (1997) “Muhasebede Meslek Ahlakı (Etik) Yaklaşımı”, 3. Türkiye Muhasebe Denetimi Sempozyumu Bildiri Kitabı, İSMMM Yayınları, Yayın No:20, Alanya: 30 Nisan-4 Mayıs.

- SENCER, M. , (1999). *Dinin Türk Toplumuna Etkileri*, İstanbul: Sarmal Yayınları.
- SEYYAR, A. , (2003). *Ahlak Terimleri Ansiklopedik Sözlük*, Ankara: Beta Yayınları,
- SOLAK, F. , (2010). *Ahilik Kuruluşu, İlkeleri, Fonksiyonları*, İstanbul: İ. T. O Yayınları.
- SOYSALDI , H. M. , (2000). “Kur’an’a Göre Çalışmanın Önemi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ, S.5.
- ŞENGÜN, M. , (2008). “Lise Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesi”, (Yayımlanmış Doktora Tezi), OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- SUBAŞI, N. , (2004). *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- SUBAŞI, N. , (2002). “Türk(ıye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler”, *İslamiyat*, Ankara, C.5, S.4, ss.17-40.
- TABAKOĞLU, A. , (1987). *İslam ve Ekonomik Hayat*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- _____, A. , (2005-a). Gayb İnancının Ekonomik Hayata Yansımaları; İslam İktisadı; Toplu Makaleler-2, İslam İktisadı Kitabevi: İstanbul.
- _____, A. , (2005-b). “İslam Ekonomisinin Tarih Boyunca Oluşturduğu Temel Kurumlar”, *İslam İktisadı*, İstanbul.
- _____, A. , (2010). “İslam İktisadı ve Modern Kapitalizm”, *Sosyal Piyasa Ekonomisi ve Piyasada Algılanışı*, 23-24 Eylül, Ankara, ss.91-135.
- TAPLAMACIOĞLU, M. , (1962). “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, ss. 141-151.
- TAŞ, K., (2005). *Üniversite Gençlerinin Dindarlık Kriterleri*, Ankara: Alter Yayınları.
- TOPÇU, N. , (2013). *Yarıncı Türkiye*, Der. :İsmail Kara-Ezel Erverdi”, İstanbul: Dergah Yayınları.
- TORUN, İ. , (2002). Kapitalizmin Zorunlu Şartı “Protestan Ahlak”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 89-98.
- TURAN, F.- DURAN, H. , (2010). “Sabri F.Ülgener ve İki Eseri Üzerine Değerlendirme”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S.42, ss.63-75.
- TURGUT, T. , (1996). “İş Adamlarının Yaşam Ve Çalışma Değerleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), M.Ü.S.B. Enstitüsü İng. İş. Böl. Örg. Dav. A.B.D., İstanbul.

- TURNER, B. S. , (1991). *Max Weber ve İslam: Eleştirel Yaklaşım*, (Çev: Yasin Aktay), Ankara: Vadi Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, O. , (1981). *Endüstri Sosyolojisi, Türkiye'nin Endüstrileşmesi: Dün-Bugün-Yarın*, Ankara: Töre Devlet Yayınevi.
- TÜRKDOĞAN, O. , (1996). *İslam Ekonomik Sistemi ve Weberci Görüşler*, İstanbul: Turan Yayınları.
- TÜRKDOĞAN, O. , (2005). *İslam Değerler Sistemi ve Max Weber*, İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık.
- UÇANOK, B. , (2004). “Çalışma Ahlakının Kontrol Odağı, Dindarlık ve Demografik Değişkenlerle İlişkisi”, M. Ü. Örgütsel Davranış Anabilim Dalı Bülteni, S. 9, ss. 3-18.
- USTA, N. , (2001). *Ekonomi Ahlakı ve İnsan Kaynağı*, Erzurum: Aktif Yayınları.
- USTA, N. , (2012). , (Ed.: Niyazi Akyüz, İhsan Çapçioğlu), *Din Sosyolojisi El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- UYVAL, E. , (2005). “Dindarlığın Ahlakı Temeli Üzerine Bazı Düşünceler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.14, S.1, ss.41-59.
- UYVAL, V. , (1995-a). “İslami dindarlık ölçeği üzerine bir pilot çalışma” (A pilot study on the Islamic religiosity), *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, Ankara, C. 8, S. 3-4, ss. 263-271.
- UYVAL, V. , (1995-b). “Dini hayat ve şahsi özellikler (Bir Alan Araştırması)”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, S. 2, ss. 165–180.
- ÜLGENER, S. , (1981). *Zihniyet ve Din: İslâm Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, İstanbul: Der Yayınları.
- ÜLGENER, S. ,(1984). *Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti*, Ankara: Mayaş Yayınları.
- ÜLGENER, S. , (2006). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Der Yayınları.
- ÜNAL, A. , (2011). “Çalışma Ahlakına Kültürel Bir Bakış ve Türkiye'de Çalışma Ahlakı”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:44 , Mart, ss. 125-145.
- WACH, J. , (1995). *Din Sosyolojisi*, (Çev. : Ünver Günay), İstanbul: MÜİFV Yayınları.
- WEBER, M. , (1996). *Sosyoloji Yazıları*, (Çev. :Taha Parla), İstanbul: İletişim Yayınları,

_____, M. , (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev: Zeynep Gürata), Ankara: Ayraç Yayınevi.

_____, M. , (2012). *Ekonomi ve Toplum*, (Çev.: Latif Boyacı) , İstanbul: Yarın Yayınları.

YAPICI, A. , (2002). “Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”, Ç. Ü. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana, C. 2, S. 2, s. 75- 119.

YAZARSIZ, (1993). *TESK'in 40. Yılında Esnaf ve Sanatkâr*, Ankara: Eser Matbaacılık.

YILDIRIM, B. , (2001). Okul Yöneticilerinin Kültürel Liderlik Rollerinin Öğretmenlerin İş Doyumuna ve Meslek Ahlakına Etkisi, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

YILDIRIM, F. , (2007). “İş Doyumu İle Örgütsel Adalet İlişkisi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.62, S.1, ss.245-278.

YILDIRIM, A.- ŞİMŞEK, H., (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırmalar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ZAİM, S. , (1992). *İslam, İnsan, Ekonomi*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

ZAİM, S. , (2005). “Modern İktisat ve İslam”, *Türkiye'nin 21. Yüzyılı- 1*, İstanbul.

<http://www.kha.com.tr/Levent-Karacay/932/Suistimal-etmek-iyi-niyeti-kotuye-kullanmak.html>

EKLER

KİŞİSEL BİLGİ ANKET FORMU

Lütfen durumunuza uygun olan seçeneğin önündeki paranteze (x) işareti koyunuz.

1. Cinsiyetiniz; 1)-Kadın () 2)-Erkek ()

2. Yaşınız? 18-28 () 29-39 () 40 ve üzeri ()

3. Eğitim Durumunuz? 1-İlkokul () 2-Ortaokul () 3-Lise () 4-Yüksek Okul () 5-Diğer ()

4. Medeni Durumunuz? 1-Evli () 2-Bekar () 3-Diğer ()

5. Evli iseniz kaç çocuğunuz var?

6. İş hayatınızda ya da başka durumlarda dinle ilgili sorunlarınızı en çok hangi kaynağa başvurarak çözümlersiniz?

Sadece Kutsal Kitap Kur'an'ı okuyarak ()

Ulaşabildiğim dini kitapları okuyarak ()

Din görevlilerine sorarak(*müftü, imam vb.*)sorarak ()

Dinle ilgili araştırmaya değer bir sorunum yok ()

Diğer(*yazınız*).....

ODAK GRUP BİLGİ FORMU

Odak Grup Tarihi:
Odak Grup Bölgesi/Yeri:
Katılımcıların Sayısı:
Odak Grup Ana Konusu:

Sorular:

1-İş yaşamınıza nasıl başladığınızı ve bugüne kadar nasıl devam ettirdiğinizi anlatabilir misiniz?

2-İnsan doğası gereği çalışması zorunlu olan bir varlık mıdır?

3-İş yerinde eşitliği ve adaleti sağlamak için siz neler yaparsınız?

düzenler. Memnuniyet düzeyi ile adalet eşitlik arasında bir ilişki var. tabi saygı dürüstlük ile alakalı.

4-İşverenler tanıdıkları ya da kendi sosyal çevrelerine yakın insanları çalıştırmayı tercih etmektedir. Sizce bunun nedenleri nelerdir?

5-Çalışanlarınızın sizin iyi niyetinizi suistimal ettiğini hissettiğiniz oluyor mu?Bu durumlarda ne yaparsınız?

6-Bir kişinin çalışma süresince ürettiğinden kazanması “helal lokma yeme” tabiri ahlaki bir değer midir?

7-Dini kaideler çalışma prensiplerinizde önemli bir yer tuttuğunu düşünür müsünüz?

8-Üretim ve kazanç için çok çalışmak bir ibadet olabilir mi?

9-”Rızkın onda dokuzu ticarettedir” hadisi hakkında düşünceleriniz neledir?

10-Yoğun iş temposunun inanca ibadet hayatına etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?

11-İş yerine dini içerikli tabela asmak sizce bir dindarlık göstergesi midir? İş yaşamınıza etkisi olduğunu düşünür müsünüz?

12-İş ilişkisinde işveren kendi nefsi için istediğini çalışan işçi için de istemelidir, buna katılıyorsunuzuz?

13-Dünyaya gereğinden fazla meyletme, dini yaşantıyı ihmal ile çalışma kavramı arasında bir ilişki olduğu söylenebilir mi?

14-”Çalışmadaki sorumluluk herşeyin ötesinde ve her şeyden önce, insanın bütün işlediklerini gören Allah'a karşı olmalıdır. ” Buna katılıyorsunuzuz?

15-”İşçinin ücretini alın teri kurumadan ödeyiniz” hadisi çalışma yaşamınızda işçi-işveren için sizce ne kadar önemlidir?

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Merve Uysal

Doğum Yeri ve Yılı : Isparta- 1991

Medeni Hali : Bekar

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü
(2010-2014)

Yüksek Lisans Öğrenimi : Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri
Din Sosyolojisi Anabilim Dalı (2014-2016)

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi :

İngilizce- Orta

İş Deneyimi :

32Net Call Center Müşteri Temsilcisi (2014-2015)